

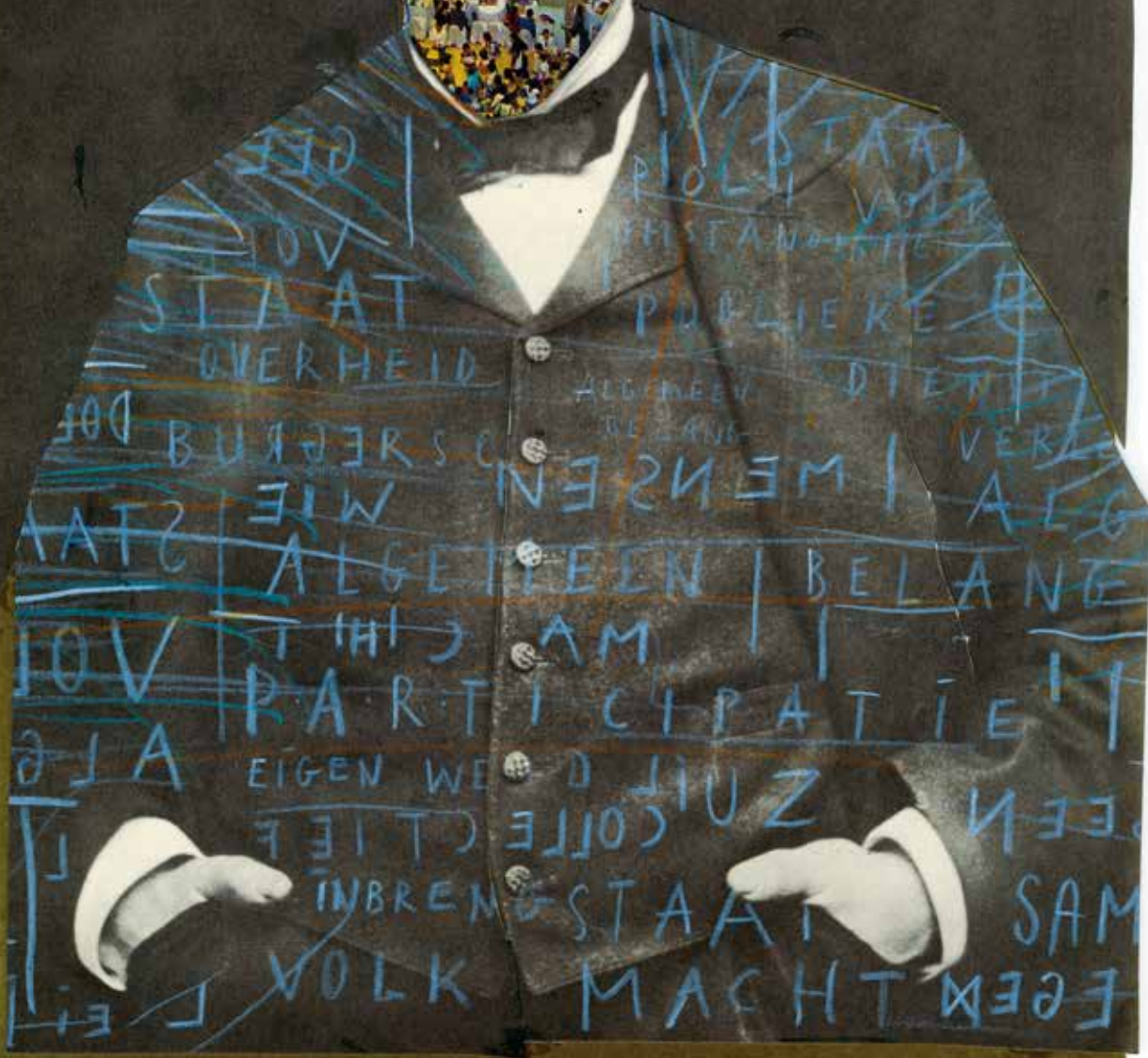
de Helling

kwartaalblad voor linkse politiek

nr.3 herfst 2014 €9,50

nr.3 herfst 2014 €9,50

waar
is de
politiek?

de Helling

Tijdschrift voor politiek & cultuur

Jaargang 27 · nr 3 · herfst 2014

Losse nummers: € 9,50

Jaarabonnement: € 34,50

Jongerenabonnement (t/m 27): € 17,50

Gironummer: 6990899

t.n.v. tijdschrift de Helling.

ISSN 0922-01 19

HOOFDREDACTIE Erica Meijers

REDACTIE

Iris van Domselaar

Bas Eickhout

Aetzel Griffioen

Yolande Jansen

Heleen de Jonge van Ellemeet

Marina Lacroix

Herman Meijer

Farid Tabarki

Rens van Tilburg

ONTWERP & BEELDREDACTIE

de Ruimte ontwerpers/Mark Schalken

DRUK Drukkerij Raddraaier

PAPIER 100 % recycled

UITGEVER Stichting Wetenschappelijk

Bureau GroenLinks

REDACTIEADRES

Postbus 8008, 3503 RA Utrecht

tel 030 239 99 07

dehelling@gmail.com

www.bureaudehelling.nl (> 'tijdschrift')

- 1 **Politiek in beeld** *Collages / Herko van Eerden*
- 6 **Strijd om de democratie** *Fragmenten / Jacques Rancière*
- 8 **Democratie als belofte** *Over de politieke dimensie van de samenleving.
Een gesprek met Paul Kuypers & Herman Tjeenk Willink / Kees Vendrik en Erica Meijers*
- 16 **Ongelijk & asociaal** *Even geen feest van de democratie / Marcel ten Hooven*
- 20 **Falende participatie** *Pleidooi voor een relationele benadering / Noortje Marres*
- 25 **Hobbyisme als staatsvorm. Technologie werkt**
Ruben Abels en Barbara Asselbergs
- 33 **Opdringerige tijdgeest** *Column / Menno Hurenkamp*
- 34 **Ruimte voor zelfbestuur** *Piet Meerdink en Jan Atze Nicolai*
- 38 **Meer macht lokaal** *Maarten van Poelgeest*
- 42 **De onvrede van de Franse citoyen** *Sylvester Hoogmoed*
- 46 **"ALTERNATIEVEN TONEN IS EEN VORM VAN MACHT"**
Theater en politiek activisme / Robbert ten Heuven
- 49 **RABOT 4-358.** *Een atelier in sloopflats / Simon Allemeersch*
- 57 **Van wie is de partij** *en voor wie is ze bedoeld? / Herman Meijer*
- De lijsttrekkersverkiezing van 2012** *Tamara van Ree*
- 64 **Vertrouwen in de partij** *Reinier van der Hulst*
- 67 **Personalialia** • 68 **Bureau de Helling** • 70 **Verder lezen**
- 72 **Erich Salomon en het ideale parlement**
Andreas Biefang en Marij Leenders

In een sentimentele bui, na de nodige biertjes op de vrijwel verlaten redactie burelen van het radioprogramma 'De Andere Wereld van Zondagmorgen', wilde de vermoeide chef het de paar redacteuren die hem gezelschap hielden nog wel eens voorhouden: "waar het in ons programma om gaat, is stem geven aan de stemlozen." Het klonk ons gezwollen in de oren, als een stem uit de vergane glorie van de jaren zeventig, maar wij konden ons er toch ook niet geheel aan onttrekken. We maakten, in het midden van de jaren negentig, programma's over de doden van Rwanda en Srebrenica en over de eerste lijsten met verdronkenen in de Middellandse zee. We stonden in de traditie van emancipatoire journalistiek, die de misstanden van de macht wil onthullen en zeggenschap wil geven aan wie geen macht heeft.

Bestaat die soort van politiek en journalistiek nog? Politici en journalisten lijken meer dan ooit tegenstanders, al hebben ze veel gemeen. Journalisten moeten zich bewegen binnen het net van kijkcijfers en zendercoördinatie, politici binnen het web van profileren en scoren. Heeft de politiek nog wel ruimte om meer zeggenschap te geven aan burgers, zonder dat dit betekent dat die hiervoor allerlei rechten en zekerheden moeten inleveren? Daarmee zitten we midden in het debat over de participatiesamenleving, en daarover gaat het in dit nummer ook. Net als het gaat om de vraag of lokale overheden niet beter in staat zijn zeggenschap te geven aan hun burgers en of politieke partijen nog wel het juiste vehikel zijn om in een gemediatiseerde samenleving de belangen en idealen van burgers over te dragen in het politieke domein.

Maar deze vragen over de inrichting van het politieke systeem en zijn praktische organisatie zijn uitingen van een onbehagen over de politiek, dat dieper ligt. Hoeveel ruimte

heeft de politieke dimensie in onze samenleving in werkelijkheid? Volgens Paul Kuypers en Herman Tjeenk Willink in het hoofdartikel van deze Helling is die dimensie in Nederland nooit erg groot geweest. Nederland is meer een land van bestuur en polderoverleg, dan van het zichtbaar maken van wat nog niet bestaat en wat nog niet vertegenwoordigd is, zoals Kuypers de rol van de politiek definieert. In de Nederlandse versie van de trias politica ligt de nadruk op de uitvoerende macht. Maar heeft zelfs die uitvoerende macht zichzelf niet enorm beperkt door het beleid van privatiseren en liberaliseren, waardoor hele terreinen in de samenleving zich aan de controle van de politiek onttrokken hebben? Om nog niet te spreken van de macht van de financiële sector, de fossiele industrie en andere multinationals. In het winternummer zullen we die relatie van markt en politiek nader bespreken, in deze Helling gaat het om de rol van de politiek in de samenleving.

Het motto is afkomstig van de Franse filosoof Jacques Rancière. Het zal wel aan mijn eigen sentimenten liggen, maar ik hoor daarin toch een echo van de woorden van mijn oude eindredacteur. Volgens hem is democratische politiek het fundament dat politiek denkbaar maakt, omdat het macht geeft aan wie uit zichzelf geen enkele basis heeft om macht uit te oefenen. Dat fundament, dat de belofte van een andere wereld openhoudt, heeft wat mij betreft voortdurend aandacht en onderbouwing nodig.

/

Erica Meijers

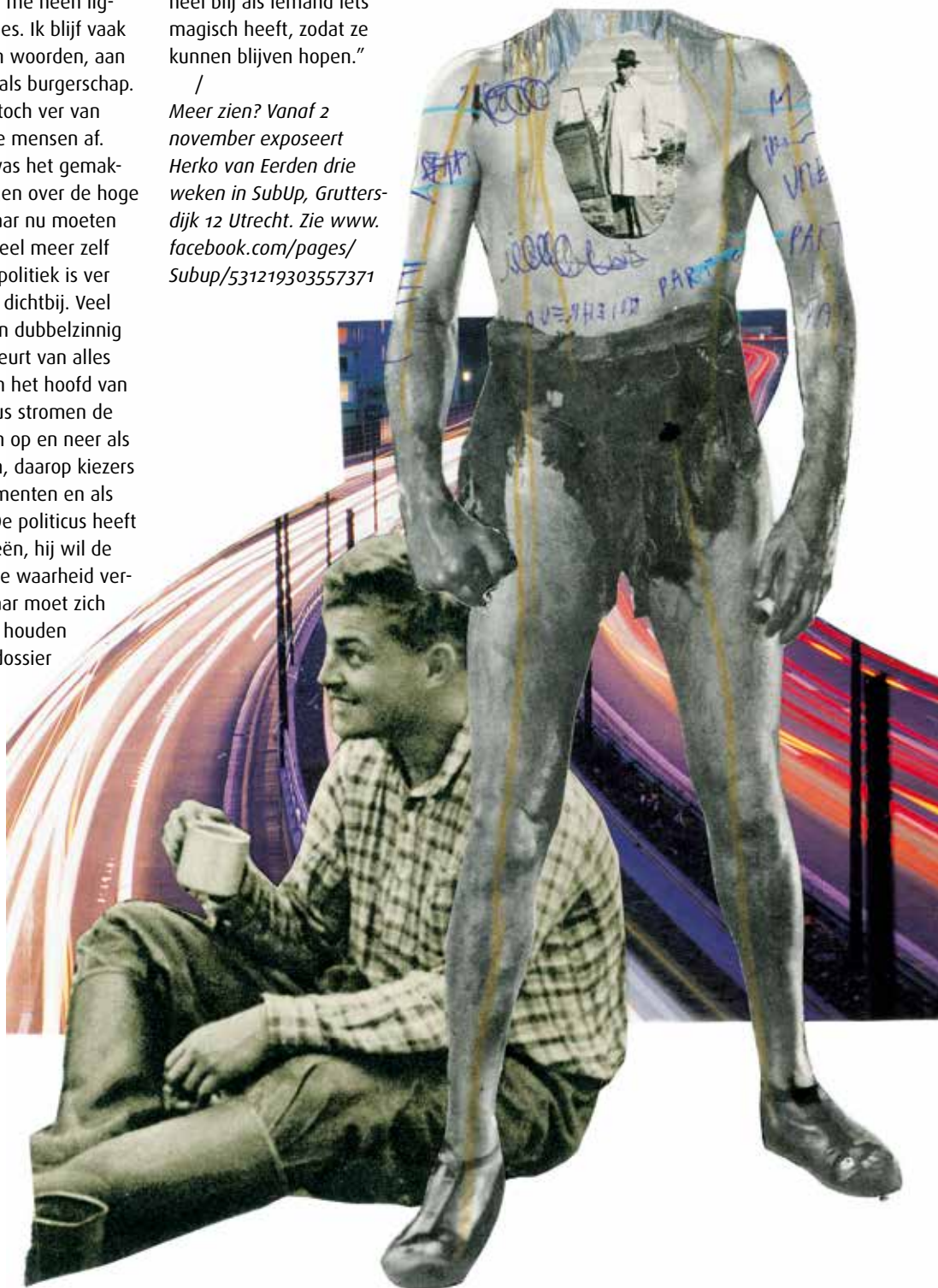
De Helling plaatst regelmatig werk van Herko van Eerden. Dit keer vier collages over politiek en democratie.

Van Eerden: "Ik zit midden tussen de stapels en overall om me heen liggen plaatjes. Ik blijf vaak haken aan woorden, aan jargon, zoals burgerschap. Dat staat toch ver van de meeste mensen af. Vroeger was het gemakkelijk klagen over de hoge heren, maar nu moeten mensen veel meer zelf doen. De politiek is ver weg is én dichtbij. Veel dingen zijn dubbelzinnig en er gebeurt van alles tegelijk: in het hoofd van de politicus stromen de gedachten op en neer als roltrappen, daarop kiezers als consumenten en als burgers. De politicus heeft grote ideeën, hij wil de mensen de waarheid vertellen, maar moet zich dan bezig houden met een dossier over een bouw-

project waar het cement slecht is gemengd, bijvoorbeeld. Heldenmoed gaat samen met primitief gedrag en stoerdoenerij. Uiteindelijk zijn de mensen dolend, en meestal heel blij als iemand iets magisch heeft, zodat ze kunnen blijven hopen."

/

Meer zien? Vanaf 2 november exposeert Herko van Eerden drie weken in SubUp, Gruttersdijk 12 Utrecht. Zie www.facebook.com/pages/Subup/531219303557371

RANCIÈRE

JACQUES

“Al sinds men het woord heeft uitgevonden, is iedereen het er over eens dat ‘democratie’ verschillende en zelfs tegengestelde betekenissen kan hebben. Het begint al met Plato die zegt dat democratie geen regeringsvorm is, maar alleen maar het plezier van mensen die zin hebben zich zo te gedragen als ze zelf willen. Vervolgens Aristoteles, die zegt dat de democratie goed is, op voorwaarde dat men de democraten verhinderd haar ook uit te oefenen. Diezelfde gedachte komt weer terug in de moderne tijd met de uitgekauwde formule van Churchill over de democratie als de slechtste van alle regeringsvormen uitgezonderd alle andere. De enige consensus die er over de betekenis van democratie bestaat, is dat het een woord is dat verwarring sticht.”

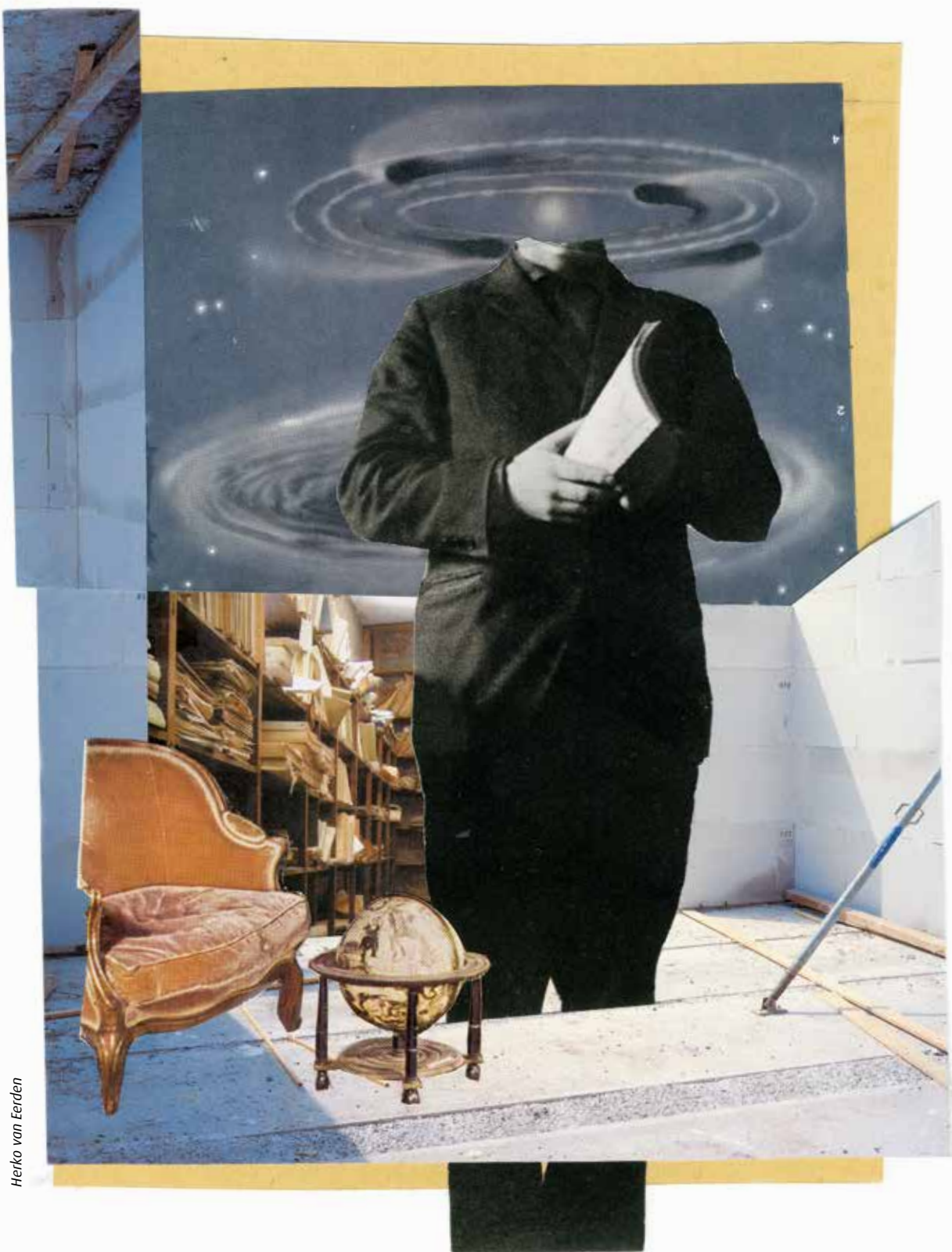
“Het kenmerkende van politieke begrippen is niet dat ze min of meer multi-interpretabel zijn, maar dat ze onderwerp van strijd zijn. De politieke strijd is altijd ook de strijd om de toe-eigening van woorden. Er bestaat een oude filosofische droom, die vandaag gekoesterd wordt door de analytische filosofie, om de betekenis van woorden definitief te doorgronden en zo de dubbelzinnigheid en het feit dat ze multi-interpretabel zijn uit te bannen. Maar ik denk dat de strijd om de woorden van belang is; het is normaal dat het woord ‘democratie’ steeds weer iets anders betekent al naar gelang de context. Voor een gemiddelde Franse intellectueel is democratie het rijk van de klant van de supermarkt, onderuitgezakt voor zijn televisie. Maar ik kom net terug uit Korea, waar pas twintig jaar geleden een einde kwam aan de dictatuur. De gedachte van een collectieve macht die onafhankelijk is van de staatsmachine wil daar nog wat zeggen. Mensen gaan er de straat op en uiten zich op spectaculaire wijze.”

DEMOCRATIE

“Democratie, in de zin van macht van het volk, is de macht van degene die zelf geen enkele basis heeft om macht uit te oefenen. In die zin democratie het fundament dat politiek denkbaar maakt. Als de macht terugkeert naar de geleerden, de sterksten en de rijksten, dan is er geen sprake meer van politiek. Dat is het argument van Rousseau: het recht van de sterkste heeft het recht niet nodig, als de sterkste de sterkste is, legt hij eenvoudigweg zijn wil op. Hij heeft geen andere legitimatie nodig.

Ik denk dat democratie een vooronderstelling van gelijkheid is. Zelfs een oligarchische regering als de onze moet zich ten overstaan van die vooronderstelling legitimeren. Ja, democratie heeft een kritische functie: de gelijkheid is ingebed in de overheersing op een dubbele wijze: zowel objectief als subjectief. Hierdoor wordt verhinderd dat politiek simpelweg een kwestie wordt van burgers bewaken.”

Fragment uit: 'Les Démocraties contre la démocratie. Entretien avec Jacques Rancière'.
In: G. Agamben e.a. Démocratie, dans quel état?, La Fabrique éditions, Paris 2009, 95-100.
Uit het Frans door Erica Meijers.

Herko van Erden

Democratie

Een gesprek met Herman Tjeenk Willink & Paul Kuypers

als belofte

Politiek, bestuur en sociale verbanden zijn in onze samenleving nauw met elkaar verweven. Dat leidt tot een gebrek aan aandacht voor de eigen rol van de politiek. Veel problemen rondom democratie en politiek komen hieruit voort. Een gesprek met twee kenners van de democratische rechtsstaat, critici van de bedrijfsmatige overheid en pleitbezorgers van het belang van tegenmacht en tegenwicht in de politiek.

Door **Kees Vendrik** en **Erica Meijers**

Herman Tjeenk Willink was in zijn lange loopbaan in politiek en bestuur onder andere vicepresident van de Raad van State en voorzitter van de Eerste Kamer. Paul Kuypers is publicist en was onder andere oud-directeur van De Balie. Zij leerden elkaar kennen toen Herman Tjeenk Willink in 1982, in een tijd van crisis en werkloosheid, gevraagd werd regeringscommissaris voor de reorganisatie van de Rijksdienst te worden. Paul Kuypers was directeur van het Provinciaal Opbouworgaan Noord-Brabant, waarbij het ging om maatschappelijk herstel na de Tweede Wereldoorlog, praktisch, maar ook geestelijk en moreel. Hij had in Brabant de ontzuiling en modernisering meegemaakt, en was bij de bezetting van de universiteit in Tilburg in 1969. Hij kwam 'de maatschappij naar Den Haag brengen'.

Wat is het eigene van de politiek?

» Herman Tjeenk Willink: "De essentiële taak van de politiek is het bepalen wat het algemeen belang in wisselende omstandigheden inhoudt. Dat vereist van politieke partijen een visie op de maatschappij en de rol van de overheid daarin en de capaciteit om tijdig te signaleren wanneer het algemeen belang in het geding kan komen. Bepalen van het algemeen belang kan niet zonder politiek en publiek debat. Burgers en politici hebben daarin hun eigen rol. Er moet een scherper onderscheid worden gemaakt tussen een open politiek debat in het parlement, dat, als het goed is, uitmondt in een gemeenschappelijke conclusie en het nooit eindigende publieke debat via de media. Het politieke debat wordt gestimuleerd door het publieke debat, maar behoort daarvan geen kopie te zijn.

Die essentiële functie van de politiek in het staatsbestel moet je steeds voor ogen houden. De

Rijksdienst werkt in een politieke context. In een democratische rechtsstaat is de bureaucratie niet alleen inhoudelijk deskundig, maar bovenal loyaal aan de keuzen van de politiek. De Rijksdienst komt in de problemen wanneer de deskundigheid afneemt en duidelijke politieke keuzen ontbreken. De bureaucratie mist dan inhoud en richting. Kwantiteit (de bureaucratie is te groot) en betaalbaarheid (de overheid is te duur) worden de maatstaven, niet de visie op de samenleving en de noden in de maatschappij. Dat heb ik sinds 1982 naar voren gebracht; vaak tevergeefs. Als je de rol van de politiek verwaarloost kun je aan de bureaucratie hannesen wat je wilt, maar daarmee verbetert het functioneren van de overheid niet. Helaas overheerst het bestuurlijke in Nederland vaak het politieke.”

» Paul Kuypers: “Politiek is je afvragen hoe je het nog niet bestaande, het onmogelijke, aan de orde stelt. Het is de kunst van het open houden van wat zou kunnen. Het bestuurlijke staat daar haaks op. Dat gooit juist alles dicht.”

*Wat is er mis in de relatie tussen politiek en bestuur?
Beiden kunnen toch niet zonder elkaar?*

» Herman Tjeenk Willink: “Paul en ik wilden begin jaren tachtig naar de rol van de overheid en zijn diensten kijken vanuit hun betekenis voor de samenleving en met inachtneming van de essentiële rol van de politiek in een vertegenwoordigende democratie. Vervolgens kwam het kabinet Lubbers. Dat zag het overvragen van de overheid door de samenleving en het functioneren van de bureaucratie als voornaamste problemen: ‘minder is beter’ en ‘beter is goedkoper’. De overheid moest meer als bedrijf functioneren. En die benadering won. Dat leidde tot de zogenaamde grote veranderingsoperaties, die ook bezuinigingsoperaties waren: decentralisatie, deregulering, verzelfstandiging en privatisering.

De democratische rechtsstaat wordt vaak als een hinderlijk verschijnsel gezien, dat daadkrachtig besturen en veranderingen in de weg staat. Het tegendeel is waar. De democratische rechtsstaat kan, als ieder zijn rol vervult, een effectieve wijze van regeren zijn. Waarom? Het regeren wordt gelegitimeerd door de bevolking, met garanties voor persoonlijke en politieke vrijheid, ruimte voor diversiteit en zekerheid door het recht. Ook voor verandering is zekerheid nodig. Kijk maar naar het belang van een sociaal plan bij reorganisaties in bedrijven.

De democratische rechtstaat blijft in stand zolang macht in toom wordt gehouden. Dat is het Montesquieu beginsel: elke macht, ook de democratisch gekozen politieke meerderheid, neigt naar absolute macht. In het evenwicht van wetgeving, bestuur en rechter wordt de politieke macht tegen zijn eigen willekeur beschermd. Wat geldt binnen de staat, geldt ook in de verhouding tussen staat en maatschappij. De staat moet in evenwicht blijven met de maatschappij. De *civil society* is het complement op de staat en het tegenwicht tegen de eigen dynamiek van de staat. De markt is dat niet omdat dé markt niet bestaat. De markt is een verdelingsmechanisme, niets minder maar ook niets meer. Kortom, één van onze problemen is dat te weinig wordt beseft dat er zonder tegenwicht geen evenwicht, zonder tegenspraak geen samspraak mogelijk is. Bestuurders en politici zouden zich dat scherper moeten realiseren. Dat is denk ik de kern waar het in het voortgaande gesprek tussen Paul Kuypers en mij steeds om draait.”

Waarom heeft de politieke elite zo weinig inzicht in de eigen positie en in het functioneren van de rechtsstaat?

» Paul Kuypers: “Dat is een buitengewoon moeilijke vraag. Mij viel van meet af aan de theoretische

/

armoede in het Haagse circuit op. Het empirisme heerste. Men was constant bezig met allerlei cijfermateriaal over kiezers en partijen, maar theoretische verdieping ontbrak. Wij hebben geleerd dat er altijd sprake is van tegenstrijdigheden, dat er altijd paradoxen in het geding zijn, dat er circulariteit is, maar er werd en wordt steeds maar lineair gedacht, in termen van beleidsformulering, input en output. Daardoor krijg je geen zicht op wat er eigenlijk binnen de overheid gebeurt. Dat is één.

Ten tweede: de manier waarop de overheid functioneerde in de verzuilde samenleving, zorgde ervoor dat een begrip als burgerschap geen duidelijke rol speelde. We kenden in Nederland geen burgers, maar onderdanen. Niet zozeer van een vorst, maar van de verzuilde maatschappelijke organisaties. Daardoor werd de politieke dimensie klein gehouden. Politiek was een dimensie van de zuil, maar heeft zich nooit tot een autonoom domein kunnen ontwikkelen, met eigen codes en eigen benaderingen van de werkelijkheid. In de strijd van 1968/1969 ging het erom de politiek te bevrijden uit dat corporatisme en een eigen vorm te geven. Maar eigenlijk is dat nooit echt gelukt. En ook de theoretische armoede is er nog steeds. Er is sprake van een bestuurskundige benadering in plaats van een politiek-filosofische.

Ten derde: de onvrede over het functioneren van de overheid is men blijven benaderen als een specifiek probleem, terwijl in werkelijkheid sprake is van een bredere crisis. De Italiaanse filosoof Giorgio Agamben spreekt van twee botsende rationaliteiten, die hij aanduidt als een politiek-juridische en een economisch bestuurlijke rationaliteit. De spanning tussen die twee leidt volgens hem tot een toestand van onbestuurbaarheid. Agamben beschouwt dit overigens niet als een catastrofe, maar juist als een mysterieuze confrontatie met de onmogelijkheden

van de politiek. Dit soort observaties verdient veel meer aandacht."

En de derde poot van de trias politica, het recht?

» Herman Tjeenk Willink: "Als twee machten van de *trias*, politiek en bestuur, zich zo afhankelijk van elkaar maken, neemt de druk op de derde macht toe. Op de rechter dus. Voor burgers blijft de rechter als voornaamste tegenwicht tegen de politiek-bestuurlijke rationaliteit over. Tegelijk wordt door politiek en bestuur gepoogd de druk op de rechter via bestuurlijke maatregelen te 'verlichten'. Als de bestuurlijke rationaliteit de orde van het recht gaat beheersen zijn we echter ver van huis. Want ook de zogenoemde participatiemaatschappij kan alleen bestaan als de orde van het recht is gegarandeerd. Anders heerst het recht van de sterkste. Het is dus cruciaal dat de rechterlijke macht zelf tegenwicht biedt tegen de 'verbestuurlijking'.

» Paul Kuypers: "De rechterlijke macht dreigt nu een middel van bestuur te worden, want er wordt niet vanuit politiek perspectief naar gekeken. Het debat over de betekenis en rol van het recht in de samenleving wordt bijna alleen nog door rechters zelf gevoerd. Het gevolg is een instrumentalisering van het recht. Dat is een kenmerkende ontwikkeling."

De diagnose is dan: de balans tussen democratie en rechtsstaat, politieke en maatschappelijke diversiteit en eenheid is zoek. De politiek verbestuurlijkt en de burger voelt zich niet vertegenwoordigd. Waar komt toch die bedrijfsmatige aanpak vandaan, die leidt tot verwaarlozing van de democratische rechtstaat?

» Herman Tjeenk Willink: "De politieke functie is altijd zwak geweest in Nederland. Burgers hadden geen relatie met de staat, maar met sociale organisaties. Overigens spreken we meestal niet van de

‘staat’, maar van de ‘overheid’, een onvertaalbaar Nederlands woord. De verzuilde staat had zijn sociale legitimatie in de maatschappelijke organisaties, en zijn politieke legitimatie in politieke partijen. Maar door de ontzuiling zijn die beide vormen van legitimatie verzwakt. Dat bood een kans om (opnieuw) na te denken over de betekenis van de politieke functie en het burgerschap. Die kans hebben we gemist. Datgene wat altijd al sterk was in Nederland, het bestuur, is sterk gebleven. En dat betekende depolitisering: de politieke functie wordt uitgehold, politieke keuzes en waarden worden niet meer expliciet gemaakt en er is steeds minder sprake van een open politiek debat.

“Als adviseur bij kabinetsformaties heb ik, vruchteloos, geprobeerd politieke partijen te overtuigen van de wenselijkheid regeerakkoorden beperkt te houden. Daardoor zou het open politieke debat in de Kamer kunnen floreren. Dat zou meer ruimte geven voor een politieke heroriëntatie op de grote maatschappelijke vraagstukken. Met uitgebreide regeerakkoorden zetten politieke partijen zichzelf klem.”

Heeft de uitvoerende macht het gewonnen van de wetgevende en de rechterlijke macht?

» Paul Kuypers: “De *trias politica* is natuurlijk nooit echt zo ingevoerd. Democratie blijft altijd een belofte, want in werkelijkheid bestaan begrippen als ‘soevereiniteit’ en ‘het volk’ niet. Wij denken altijd in termen van representativiteit en verkiezingen. Maar er bestaat geen vaste vorm voor democratie. Democratie is zo’n gecompliceerd fenomeen, dat realiseert zich altijd maar in delen. Aan het woord brengen van geluiden, opvattingen, inzichten, machten die anders niet aan bod komen, is daarom een essentieel onderdeel van de democratie. Er is een voortdurende strijd en herziening nodig. Dat hoort bij democratie.”

» Herman Tjeenk Willink: “Politieke democratie kan niet zonder maatschappelijke democratie. Het beginsel van de volkssoevereiniteit hebben we in de eerste grondwet in 1798 vastgelegd en daarna nooit meer. Soevereiniteit is in Nederland altijd al een probleem geweest. We wisten nooit goed wat de ‘bron’ van de soevereiniteit was, God of het volk? Bij gebrek aan overeenstemming is het maar in het midden gelaten.”

Is dat de bron van de legitimiteitscrisis van de politiek: het niet tot ontplooiing brengen van de politieke functie?

» Herman Tjeenk Willink: “Ja. Daar speelt in mee dat onderscheidende politieke ideologieën zijn verwaterd, dat de achtergrond van Kamerleden steeds meer op elkaar lijkt en dat het collectieve geheugen nul is. Dat holt de politieke functie verder uit. Ik geloof eigenlijk niet meer dat de politiek in staat is de eigen functie te versterken. Dat is zo iets als de baron van Münchhausen die zichzelf aan zijn eigen haren uit het moeras trok. Wat ook niet helpt is de *double speak* die we collectief bezigen. We vinden dat de overheid zich te veel met ons bemoeit, maar die overheid moet wel alle risico’s uitsluiten en problemen oplossen. De politiek beweert dat de maakbaarheid passé is en de overheid zich moet terugtrekken. Maar in verkiezingstijd zegt men: kies ons, dan lossen we (bijvoorbeeld) de werkloosheid op. Burgers worden steeds op het verkeerde been gezet: u moet mij kiezen dan zorgen we ervoor, maar u moet het wel zelf doen.”

» Paul Kuypers: “Om het wat gechargeerd te zeggen, de keuze voor het bestuur heeft van politici een kaste van functionarissen gemaakt, veredelde ambtenaren, die zich verantwoordelijk achten voor het bestuur van de staat. Maar hun mandaat ligt ergens anders. In een democratie zijn zij het poli-

/

De ontzuiling bood een kans om opnieuw na te denken over de betekenis van de politieke functie en het burgerschap. Die kans hebben we gemist.

tieke gezicht van de samenleving, van de soevereine macht van het volk. Met de verschuiving van de politiek naar het bestuur lijkt het politieke uit de opdracht van de moderne politicus verdwenen, of op zijn minst gemarginaliseerd. Politici zijn geweken voor de door Agamben gesignaleerde spanning tussen politieke en bestuurlijke rationaliteit. Zij verzaken in zijn termen aan de soevereiniteit van de constituerende macht en reduceren hun ambt daarmee tot een vak of beroep, dat in toenemende mate door het regime van een 'politieke' arbeidsmarkt wordt gestuurd. Het carriërisme, waarvan die markt doortrokken is, gaat gepaard met expansie van een parallelle laag van onbestemde gezagdragers, die de kwetsbare verhoudingen binnen de rechtsstaat voortdurend verstoren en uit hun voegen trekken. Deze onoverzichtelijkheid ziet zich omringd door een ideologische infrastructuur, die volgens de befaamde filosoof Žižek tot doel heeft om 'de fundamentele onvolledigheid en onmogelijkheid van de maatschappij te coveren'. Er spelen hier twee processen, een van functionalisering en een van ideologisering. Beide zijn er op gericht de destructieve fantasieën van het politieke subject te kanaliseren. Die combinatie is niet erg geschikt om politieke vragen tot een oplossing te brengen. Zij devalueert de politiek symbolische orde. Als zij niet het einde van de politiek betekent, dan in ieder geval zijn voorlopige failliet."

Als de politiek het zelf niet meer kan, vanwaar moet die oplossing dan wel komen? Van de tegenmacht van burgers? Maar wat moet ik me voorstellen bij burgerschap? Het is zo'n vaag begrip.

» Paul Kuypers: "Burgerschap is een van die begrippen (net als het volk) waarin de geschiedenis zijn sporen heeft achtergelaten. Het voert een ideologische last met zich mee, waarvan het zich moet

ontdoen voordat het weer in de actualiteit betekenis kan krijgen. Met burgerschap zijn we in Nederland nooit zo erg vertrouwd geweest. Het behoort niet tot ons nationale vocabulaire. De burger is nog steeds een schimmige figuur in het politieke bestel. Aan het eind van de vorige eeuw zijn pogingen gedaan (door de WRR) om in dit tekort te voorzien. Twintig jaar later moeten we vaststellen, dat er niet zoveel veranderd is.

Het is vooral het corporatisme van de zuilen dat ons met deze leegte heeft opgescheept. Toen de zuilen verdwenen, is het niet gelukt de leegte te vullen met een nieuwe politieke identiteit, maar zij is bezet geraakt door beelden en voorstellingen die niet naar een politieke orde verwijzen, maar slechts naar een geïndividualiseerd sociaal zelf. We beschikken nog steeds niet over een passende benaming voor wat in de politieke wetenschappen het 'politieke subject' wordt genoemd.

Dat bijna niemand dat als een dringend probleem beschouwt, hangt niet alleen samen met onze staatkundige geschiedenis, maar ook met de hardnekkige verdringing van de politiek door het bestuur. Weinigen maken zich zorgen over het feit dat het politieke subject niet langer verschijnt als *citoyen*, als burger met het algemeen belang voor ogen, maar als kiezer, cliënt en participant.

Michel Foucault waarschuwt ons voor het gebruik van dit soort identiteiten. In zijn ogen zijn die niet bestand tegen de alles doordringende complexen van macht en weten in de moderne samenleving. Er moeten andere wegen worden gezocht om de kritische potenties in de maatschappij te mobiliseren. Weerstand kan zich alleen meten door nieuwe allianties van individuele en collectieve krachten tot stand te brengen. De Revolte van de zestiger jaren was een poging in die richting. Maar zij mislukte, ze was niet in staat om de door haar ontdekte nieuwe subjectivi-

teiten (in politiek, cultuur, seksualiteit en sociale en esthetische verbeelding) als constituerende krachten een plaats te geven in het politiek en maatschappelijk systeem.”

» Herman Tjeenk Willink: “Over burgerschap in de praktijk ben ik niet zo somber. Uit allerlei initiatieven blijkt dat burgers zich wel degelijk willen inzetten voor het algemeen belang. Probleem is vaak dat die initiatieven niet door de overheid worden erkend, omdat ze niet onmiddellijk in haar straatje passen. Burgerschap en staat zijn echter twee kanten van dezelfde medaille. Geen staat zonder burgers. Geen burgers zonder staat. De staat verenigt burgers vaak tot individuen en kiezers, tot consumenten en klanten. Dat miskent de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid die ook burgers voelen. Net als de staat representeren zij het algemeen belang. Dat is de essentie van het begrip burgerschap. Burgers moeten zich van die positie bewust zijn ook om weerstand te kunnen bieden aan de zuigende werking van de macht van de staat. Burgerschap betekent dat je zelf mee vorm geeft aan de maatschappij, en dus handelt in het algemeen belang. Burgers die zich afkeren van het algemeen belang ondergraven daarmee ook de rechtsstaat.

“Er is in Nederland altijd een grote mate van collectief burgerschap geweest, door de betrokkenheid bij de eigen sociale groep. Die groepen zijn uiteen gevallen en bieden geen houvast meer. Tegelijkertijd zijn burgers minder bereid zich langdurig voor een bepaalde maatschappelijke taak in te zetten. Voor de continuïteit en de praktische uitvoerbaarheid zouden burgerinitiatieven een relatie kunnen leggen met organisaties in de publieke dienstverlening, scholen, zorg. Daar is de band tussen de burger en zijn staat het meest zichtbaar. Het zou ook een mooie aanleiding zijn om beter

na te denken over de ruimte die de (uitvoerende) professionals toekomt.”

*De politiek gaat het in elk geval niet (alleen) doen.
Moet de trias politica dan als verloren worden beschouwd?*

» Herman Tjeenk Willink: “Integendeel. Elke macht heeft nu eenmaal tegenmacht nodig om behoeve te blijven voor de neiging tot absolutering. De politiek kan wel degelijk iets doen, zoals: de problemen beter benoemen en analyseren; de regelzucht bedwingen; initiatieven van burgers erkennen; bij hervormingen de vraag stellen waar het te hervormen beleid ooit voor bedoeld was; zich beter rekenschap geven van de eigen functie van rechter en bestuur. Wat is vandaag de dag de meerwaarde van elk van de functies in de *trias*? Hoe voorkom je dat je elkaars taken gaat uitvoeren? En de politiek moet bescheidener zijn in haar pretenties. Het zou schelen als we groter zouden denken en kleiner zouden handelen. We moeten ons daarbij steeds bewust zijn dat er altijd een spanning is tussen het werken in een systeem, en het tegelijkertijd werken aan de verandering van dat systeem.”

» Paul Kuypers: “De discussie over de *trias politica* komt maar niet van de grond. Ik weet niet goed hoe dat komt. Het lijkt wel of de partners van de *trias* niet echt geloven in de reële presentie van dit staatkundige principe. Ik vermoed dat er niet alleen veel licht zit tussen de beginselen en de bestuurlijke realiteit, maar dat die realiteit zich vaak in stilte plooit naar principes van een geheel andere orde dan de staatsrechtelijke. Zij komen van verschillende kanten, van bestuurs- en of bedrijfswetenschappers, politieke ideologen en spindoctors, door media-commentatoren, de verenigde consultancy en een neobureaucratische expertocratie. Het politieke denken wordt hierdoor in de instrumentele sfeer

/

*Elke macht heeft tegenmacht nodig om behoeve te blijven
voor de neiging tot absolutering.*

getrokken. Het reikt niet ver genoeg om de confrontatie aan te gaan met de grote vragen van de politieke soevereiniteit.”

Waar zit vandaag het belang van tegenmacht? De marxist Antonio Gramsci zei: wees realistisch, verlang het onmogelijke.

» Paul Kuypers: “Het denken in macht en tegenmacht is gebaseerd op het beeld van twee fronten. De strijd in de moderne maatschappij verloopt echter niet volgens dit schema. Macht en tegenmacht zijn verweven met elkaar. In de moderne maatschappij is de macht niet meer het statische gewicht van de gevestigde orde. Hij is beweeglijk geworden en verstrengeld geraakt met de dynamiek van de grote maatschappelijke krachten. Verzet en protest hebben hun weg in deze configuratie nog niet weten te vinden. Zij realiseren zich niet dat het realisme van de onmogelijkheid, waar Gramsci over spreekt, niet aan de tegenkant maar aan de andere kant van de macht moet worden gezocht.

Het onmogelijke ligt niet in de verte van de utopie, maar in de actualiteit van wat niet gekend en niet gezegd wordt, wat verdrinkt in de grote programma's en wat in de bestaande orde van het bestuur niet tot zijn recht komt.”

/

Deze tekst is tot stand gekomen na een avond met Herman Tjeenk Willink en Paul Kuypers in de debatserie *Slow Politics* van cultureel centrum De Balie in Amsterdam op 3 juni 2014, onder leiding van Kees Vendrik. Het is een (selectief) verslag van het gesprek, aangevuld met nadere toelichtingen van Tjeenk Willink en Kuypers op vragen van Erica Meijers. Het volledige gesprek op 3 juni is te zien op <http://vimeo.com/97263242>

Literatuur

G. Agamben, 'Note liminaire sur le concept de démocratie'. In: G. Agamben e.a., *Démocratie en quel état*, La Fabrique éditions, Paris 2009, p. 9-14.

M. Foucault, 'La vie comme oeuvre d'art'. In: G. Deleuze, *Pourparlers*, Les éditions de Minuit, Paris 1990, p. 129-138.

M. Foucault, 'La gouvernementalité', *Magazine Littéraire*, september 1999, p. 97-103.

F. Godfroy, P. Kuypers en R. Vermijs, 1969. *Opstand in het Zuiden*, IJzer, Utrecht 2013.

P. Kuypers, *De staat der Nederlanden. Opstellen en brieven tegen de tijdgeest*, De Balie, Amsterdam 2003.

H. Tjeenk Willink, *Niet de beperking maar de ruimte. Beschouwingen over democratie en rechtsstaat*, Uitgeverij Boom, Den Haag 2012.

H. Tjeenk Willink, *De verwaarloosde staat*, Bart Tromplezing 31.10.2013.

ongelijk & a

De toenemende ongelijkheid is slecht voor de democratie. Een samenvatting van geld en invloed bij een bevoorrechte klasse, tegengestelde toekomstverwachtingen en grotere verschillen tussen mensen nemen het besef van lotsverbondenheid weg. Dat zet het democratisch bestel op de tocht. Redenen te over om de vraag hoeveel ongelijkheid de democratie kan verdragen in het brandpunt van het politieke debat te plaatsen.

Door **Marcel ten Hooven**

Is ongelijkheid tussen mensen, hoe onvermijdelijk ook, afkeurenswaardig? Over het gelijkheidsideaal zei econoom Jan Pen kortweg: 'Waarom dat moet? Daarom!' In zijn Willem Dreeslezing in 1991 noemde Pen, een sociaaldemocraat die zichzelf karakteriseerde als 'belijdend egalitarist', de ongelijkheid onder mensen 'gewoon lelijk'. Niettemin zag ook hij een andere kant. 'Ik zou tot een zekere mildheid willen adviseren. Extreme rijkdom heeft ook aardige kanten: iemand moet toch in staat zijn om een particuliere schilderijenverzameling aan te leggen of oude landgoederen in stand te houden.' Echt lelijk voor de mensen was het 'reëel bestaande socialisme' in het Oostblok, het enige politieke systeem dat de gelijkheid als hoogste doel had, maar dat ideaal als dekking gebruikte om het regime van een almachtige, repressieve staat te vestigen, waarin de vrijheid eraan moest geloven.

Politieke wil

Doet de politiek er dus beter aan niet al te zware middelen tegen ongelijkheid in te zetten, voor zover er hier überhaupt sprake is van een probleem dat actie vergt? Het altijd terugkerende, fundamentele debat in democratieën is dat over de optimale verhouding tussen vrijheid en gelijkheid. Dat debat heeft in de westerse wereld het laatste jaar aan intensiteit gewonnen, na de publicatie van *Capital in the Twenty-First Century* van de Franse econoom Thomas Piketty. De trend dat de rijken steeds rijker worden en de armen armer is inherent aan het kapitalisme, betoogt hij. Het geld van mensen met bezit vermeerderd sneller dan dat van inkomensstrekkers doordat het rendement op vermogen hoger is dan de gemiddelde loonstijging. Zo groeit in het kapitalistische systeem als vanzelf de ongelijkheid, aldus Piketty, tenzij de overheid corrigerend optreedt.

Zijn tegenstanders werpen tegen dat de groeiende vermogensongelijkheid geen probleem is als we verder allemaal genoeg inkomen hebben en de overheid de grootste risico's afdekt. Daar zit wat in, ware het niet dat de overheid zich sinds de opkomst van het neoliberalisme allengs terugtrekt als corrigerende en beschermende actor.

Piketty laat de gevolgen van deze trendbreuk zien. In de eerste dertig jaar na de oorlog nam de ongelijkheid af. Dat was het gevolg van de herverdelende rol die de overheid op zich nam, met de opbouw van de verzorgingsstaat en de invoering van een allengs progressiever belastingstelsel. Aan deze omwenteling van de economische orde lag een politieke wil ten grondslag, om de kapitalistische dynamiek van ongelijkheid te keren.

Die wil kwam voort uit de noodzaak de verleiding van het communisme te neutraliseren, het regime dat destijds voor veel mensen nog een belofte inhield. In Europa kreeg de breideling van het kapitalisme vorm in de verzorgingsstaat, in combinatie met het streven naar volledige werkgelegenheid, een expliciet uitgesproken hoofddoel. Kapitaal en arbeid moesten met elkaar worden verzoend, óók om de communistische doctrine te ontzenuwen dat beide per definitie tegengestelde machten zijn.

Met de ineenstorting van het communisme in 1989 viel de politieke

sociaal

noodzaak het kapitalisme te breidelen weg en was de zege aan de markt, óók in politiek. In Nederland kraaide de VVD de victorie: *'We're all liberals now.'* Helemaal ten onrechte was die uitroep niet, gezien de meegaandheid van sociaaldemocraten en christendemocraten in het beleid van privatiseren en dereguleren. De overheid gaf daarmee bewust sturingsmacht prijs.

Internationaal heeft vooral de liberalisering van de financiële markten het kapitalisme ontketend, waardoor het naoorlogse bestand tussen kapitaal en arbeid verstoord raakte. Sindsdien, zo toont Piketty aan, is het kapitalisme teruggevallen in zijn klassieke trend van een groeiende ongelijkheid tussen kapitaalbezitters en mensen die van een arbeidsinkomen leven.

In de studie *Hoe ongelijk is Nederland?* schetst de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) de gevolgen voor ons land. Gecorrigeerd voor inflatie is het gemiddelde huishoudinkomen de afgelopen veertig jaar nauwelijks toegenomen. De topinkomens daarentegen explodeerden. Iemand op dat niveau verdient inmiddels 52 keer het minimumloon. De rijkdom concentreert zich bovendien steeds meer bij de mensen met bezit. Inmiddels is zestig procent van het vermogen in Nederland in handen van tien procent van de bevolking. Tegelijkertijd gaat een groeiend deel van de mensen met alleen een inkomen gebukt onder schulden. Daarmee behoort Nederland tot de landen met de grootste vermogensongelijkheid.

Asociale klasse

De conclusie moet zijn dat de vraag hoeveel ongelijkheid een democratie kan verdragen wel degelijk actueel is. Sinds het uitbreken van de crisis in 2008 is economische stagnatie voor het ene deel van de bevolking een pijnlijke reële ervaring en valt het andere deel een steeds uitbundiger rijkdom ten deel. In de vorm van hogere belastingen en minder voorzieningen zijn de kosten van de crisis van het financiële kapitalisme verhaald op de mensen die het van hun inkomen moeten hebben. Vermogende mensen zijn de dans ontsprongen en er zelfs op vooruit gegaan.

De spanning die daarmee ontstaat kan zich op het bestel ontladen, bijvoorbeeld doordat mensen meer tegenwicht tegen deze ontwrichtende ontwikkeling verlangen van een overheid die aan sturingsmacht heeft ingeboet. Dat wringt. Teleurgestelde verwachtingen maken de democratie wispelturig, ongedurig, met een steeds snellere wisseling van politici die kortstondig in de gunst zijn en even snel weer in ongenade vallen.

Dat is een van de redenen waarom de toenemende ongelijkheid een probleem voor de democratie vormt. Een andere is het dreigende perspectief van het ontstaan van een nieuwe asociale klasse, niet in de maatschappelijke onder- maar in de bovenlaag. In *De geest der wetten*, het boek dat de grondslag voor de moderne democratie legde, schreef Montesquieu al: 'Liefde voor de democratie is liefde voor gelijkheid.' Tweeëneenhalve eeuw na zijn publicatie in 1748 heeft dat boek in zijn beschouwingen over de gelijkheid als voorwaarde voor democratie nog niets aan actualiteit ingeboet. Ooit reduceerde toenmalig VVD-leider

Frits Bolkestein de democratie tot enkel een procedure om tot collectieve beslissingen te komen. Hij zag daarom geen enkel verband tussen de mate van sociaaleconomische gelijkheid in de samenleving en haar democratisch gehalte. Montesquieu liet al anders zien. Overdaad schaadt, óók als het gaat om de democratie.

Volgens hem was verschil in rijkdom gerechtvaardigd zolang dat de vrucht was van de inzet van talenten of de deugd van soberheid, dus niet het resultaat van vermogensaanwas. Hoewel hij daarin niet al te rigide te werk wilde gaan, om dictatoriale praktijken te voorkomen, pleitte hij voor het 'gladstrijken' van ongelijkheden door het opleggen van lasten aan de rijken en het bieden van verlichting aan de armen. Overmatige rijkdom en ongerechtvaardigde ongelijkheid kunnen een democratie schaden, waarschuwde hij: 'Naarmate de weelde zich steviger vestigt, richt de aandacht zich meer op het eigenbelang. Een door weelde verdorven hart keert zich weldra tegen de wetten die het als hindernissen ervaart.'

Dat is ook voor onze tijd een van de opmerkelijke bevindingen in de studie van de WRR. Daaruit blijkt dat toenemende ongelijkheid het vertrouwen in de instituties van de democratische rechtsstaat, zoals het parlement, politieke partijen en het rechtssysteem ondergraaft, maar dan vooral bij de mensen die het meest te verliezen hebben, de hogere statusgroepen.

De nieuwe asociale klasse is in de meest letterlijke zin asociaal, dus maatschappelijk ongebonden, met haar opvatting dat zij haar succes vooral aan zichzelf dankt en dat maatschappelijke bindingen eerder hinderlijke barrières voor het eigen welbevinden zijn dan nuttig. Niet het 'welbegrepen eigenbelang' drijft haar, de idee dat wat de welstand van de samenleving ten goede komt ook goed is voor het individu, maar het egoïstische zelfbelang. Dat maatschappelijk isolement veroorzaakt een gebrek aan betrokkenheid bij de democratie, waarin van de burger juist wordt verwacht dat hij zijn eigen belangen afweegt tegen die van anderen en dan zijn stem uitbrengt op een partij die een vergelijkbare afweging maakt.

De WRR-conclusies over de democratische scepsis onder de hogere statusgroepen bevestigen dit beeld. Geld en macht bepalen het verschil met de kansloze mensen die gewoonlijk als onmaatschappelijk te boek staan. De nieuwe asociale klasse heeft zich met haar bezit een positie verworven waarin zij overheid noch publieke voorzieningen nodig heeft. Voor zover zij zich met de politiek inlaat, is het om de belastingdruk zo laag mogelijk en de overheid zo klein mogelijk te maken, ook al gaat dat ten koste van voorzieningen die voor anderen juist een steun in de rug zijn.

Rekening

In de Verenigde Staten is dat inmiddels een vertrouwde aanblik. In *The Price of Inequality* schetst Joseph Stiglitz hoe de politieke meerderheid in de VS als belangenbehartiger van de vermogende Amerikanen optreedt. Grotere ongelijkheid is volgens hem dus geen onvermijdelijke ontwikkeling, maar het directe, bewust nagestreefde doel van de politieke invloed

*De nieuwe asociale klasse heeft overheid
noch publieke voorzieningen nodig
om zich te redden.*

/

die de rijken uitoefenen op wetgevende en regulerende processen. President Obama is zich van deze ontsporing bewust, getuige zijn uitspraak dat ongelijkheid *'the defining challenge of our time'* is, maar hij staat tegenover een machtige tegenstander. Warren Buffet, nummer drie op de lijst van 's werelds rijksten, sprak al eens openlijk over een nieuwe klassenstrijd, om eraan toe te voegen: 'En mijn klasse staat op het punt die strijd te winnen.' Multimiljonair Henry Kravis zei dat hij terecht minder belasting betaalt dan zijn werkster omdat de economie daar beter mee af is. Zo gaf hij het oneerlijke de gedaante van het nuttige.

Zijn dat louter Amerikaanse toestanden? Niet helemaal. In de nasleep van de financiële crisis van 2008 heeft ook Europa kennism gemaakt met de macht van het kapitaal. Hoewel de banken zelf de hoofdschuldigen waren van de crisis, slaagden zij erin de rekening voor hun falen door te schuiven naar de belastingbetalers. Op het dieptepunt van de crisis hield de financiële sector de Europese overheden bovendien in zijn greep met de beslissende invloed die hij op de financierbaarheid van de staatsschulden uitoefende. De kapitaalverschaffers dreigden probleemlanden als Ierland, Griekenland, Portugal, Spanje en Italië met terugtrekking van het financieringskapitaal zodra de regeringen niet naar hun pijpen dansten, hoe groot het sociale leed in deze landen door de geëiste maatregelen ook zou zijn.

Lotsverbondenheid

De vraag hoeveel ongelijkheid een democratie kan velen is dus zinnig. Een toenemend verschil in welvaart tussen de een en de ander ondergraaft in de eerste plaats het gevoel van lotsverbondenheid, waarmee een basisvoorwaarde voor een goed functioneren van de democratie in het geding is. Dat wegvallen van het besef van een gedeeld lot komt ook doordat groeiende ongelijkheid mensen blijkt op te sluiten in hun eigen klasse. De praktijk in de VS toont dat aan. Geen land in de westerse wereld kent op dit moment een ongunstiger *Great Gatsbycurve*, in de woorden van de econoom Alain Krueger, dan de VS. Hoe groter de ongelijkheid is, hoe kleiner de kans op sociale stijging. Dat geldt ook andersom. In de landen met de minste ongelijkheid, in Scandinavië, blijkt de maatschappelijke ladder het gemakkelijkst te bestijgen.

In een samenleving met harde scheidslijnen tussen maatschappelijke groepen zullen hun eigen belangen een zwaardere rol spelen dan gedeelde belangen, voor zover die sowieso nog onderkend worden. Daarmee verliest ook de democratie aan betekenis, als proces waarin die gedeelde belangen worden geformuleerd. Voor de democratie is het evenmin bevorderlijk als zich in de bovenlaag een asociale klasse manifesteert, een groep bevoorrechten zonder binding aan de publieke zaak. Daar bovenop komt nog eens de onevenredige macht die het financiële establishment kan ontplooiën, bij gebrek aan een krachtige politieke tegenmacht. Redenen te over om de toenemende ongelijkheid in het brandpunt van het politieke debat te plaatsen.

/

Literatuur

- M. Kremer, M. Bovens, E. Schrijvers en R. Went (red.), *Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid*, Amsterdam University Press, Den Haag/Amsterdam 2014.
- Montesquieu, *Over de geest van de wetten*, Boom, Amsterdam 2006.
- J. Pen, *Gelijkheid onder de mensen*, Sdu Uitgeverij, Den Haag 1992.
- Th. Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, Harvard University Press, Cambridge (MA) 2014.
- J. Stiglitz, *The Price of Inequality, How Today's Divided Society Endangers Our Future*, W.W. Norton & Company, Londen en New York 2012.

Falende participatie

Participatie van burgers wordt alom bejubeld als dé oplossing voor vele problemen. Maar het blijkt een taai en complex proces vol misverstanden, strijd, teleurstellingen en verbroken beloftes. We moeten niet langer alleen naar de burger óf naar overheden kijken voor de oplossing van publieke problemen, maar naar de relatie tussen beide.

Door **Noortje Marres**

In veel Europese landen maakt de gedachte opgang dat publieke problemen het best kunnen worden opgelost door individuele burgers, die praktische verantwoordelijkheid op zich nemen. Waar dit idee voorheen vooral geassocieerd werd met progressieve sociale bewegingen, spreken tegenwoordig ministers en managers over de participatiesamenleving of de Big Society. In allerlei sectoren worden individuen gestimuleerd om taken op zich te nemen, van zorg voor ouderen tot energiebesparing etc. Op al deze terreinen hebben deze beleidsvoorstellen echter tot allerlei problemen geleid. Eén daarvan is het feit dat burgers in de praktijk vaak niet voldoen aan het ideaalbeeld van het actief geëngageerde, betrokken publiek.

Het primaat van het publiek

Op het gebied van milieu en duurzaamheid zijn er voorbeelden te over: pogingen om burgers praktische verantwoordelijkheid te laten nemen voor bijvoorbeeld de reductie van CO₂ uitstoot hebben maar beperkt succes. Zo stelde een recent rapport voor de Engelse commissie voor duurzame ontwikkeling dat de meningen en daden van burgers vaak niet bij elkaar aansluiten. Mensen beweren wel dat ze gedrag met schadelijke invloed op het milieu willen veranderen en de CO₂ uitstoot willen helpen verminderen, maar in de praktijk nemen ze vaker het vliegtuig, rijden meer auto en neemt het gebruik van huishoudelijke apparaten toe. Ook is er nog altijd een meerderheid tegen hogere belasting op autorijden en vliegen. Mensen willen blijkbaar wel graag groen zijn, maar zijn tegelijkertijd tegen maatregelen die een duurzame samenleving ook daadwerkelijk bevorderen. Een later rapport van dezelfde auteurs stelt dat burgers nog altijd niet bereid zijn 'persoonlijke offers te brengen'.

Dit probleem is bekend bij iedereen die zich bezighoudt met de bevordering van duurzaamheid, maar het roept ook verdergaande vragen op over ons begrip

|

Het beeld bestaat dat burgers passief en ongeïnteresseerd zijn en gebrek hebben aan inzicht en kennis.

van participatie en de verdeling van verantwoordelijkheid tussen burgers, overheid en maatschappelijke organisaties in een democratische samenleving. Sociale en politieke wetenschappers voeren al jarenlang intensieve debatten over deze kwestie.

Een van de belangrijke discussiepunten in dit debat betreft de vraag of van burgers nu wel of niet verwacht kan worden dat zij praktische verantwoordelijkheid dragen voor publieke problemen. Wie met ja antwoordt ziet in deze ontwikkeling een verdere democratisering van de democratie, waarbij burgers steeds meer taken naar zich toetrekken en initiatief nemen op gebieden waar voorheen alleen experts, professionals en ambtenaren handelingsbevoegd waren. Wie de vraag met nee beantwoordt ziet in de participatiesamenleving juist een radicalisering van een problematische neoliberale logica, die de prioriteit legt bij kostenbesparing door collectieve taken uit te besteden aan individuele burgers en private ondernemingen: allerlei verantwoordelijkheden worden op burgers afgewenteld zonder dat serieus onderzocht wordt of burgers die verantwoordelijkheden wel kunnen of willen dragen.

Wat mij betreft zijn beide standpunten discutabel, omdat ze het probleem van participatie ofwel vanuit het perspectief van de burger ofwel vanuit het perspectief van de staat benaderen. Ofwel de een ofwel de ander zou tekort schieten als 'drager' van milieukwesties en van (democratische) politiek. Ik bepleit een andere, relationele benadering: volgens mij moeten we niet bij voorbaat het perspectief van de burgers of de staat innemen, als we problemen van participatie en democratie willen begrijpen. We moeten ons richten op de verhouding tussen beide, en in het bijzonder op de vraag naar de relevantie van kwesties: de vraagstukken die centraal staan in de institutionele politiek vallen niet per definitie samen met de zaken die burgers het meest aan het hart gaan. Institutionele en publieke kwesties lopen zelfs geregeld uiteen. Dit pro-

bleem van relevantie moeten we niet negeren of ontkennen, maar juist benoemen en beschrijven, om tot een betere arbeidsverdeling tussen verschillende politieke en publieke instanties te komen, inclusief burgers. Wat mij betreft ligt het primaat van de publieke politiek noch bij de burger, noch bij de overheid. In werkelijkheid verschuift de verantwoordelijkheid voor publieke zaken continu van de een naar de ander.

Herverdelen

Wie of wat is verantwoordelijk voor problemen met publieksparticipatie? Hoe komt het dat burgers niet of nauwelijks bereid zijn hun gedrag te veranderen om bij te dragen aan de oplossing van publieke vraagstukken? Het beeld dat ten grondslag ligt aan veel probleemanalyses is dat van burgers als een passieve, ongeïnteresseerde massa met gebrek aan inzicht en kennis.

Sociologen hebben veel kritiek geuit op de bij dit beeld impliciete gedachte dat het falen van participatie-initiatieven aan de burgers is te wijten: aan hun gebrek aan kennis, vaardigheden etc. Daarmee wordt namelijk de politieke vraag wie verantwoordelijk is voor publieke problemen ontweken. Waarom zouden burgers praktische verantwoordelijkheid nemen in plaats van andere maatschappelijke spelers? Wie problemen rond participatie serieus wil nemen, moet bekijken hoe verantwoordelijkheden voor publieke problemen tussen verschillende maatschappelijke actoren worden verdeeld, inclusief burgers. Dit betekent dat we problemen rondom participatie als het ware moeten 'herverdelen': we kunnen niet automatisch aannemen dat het probleem op het bord van de staat ofwel de burgers ligt.

Dit project van herverdeling is niet alleen een academische aangelegenheid, het is ook cruciaal voor de praktijk van burgerparticipatie. Een voorbeeld: De Engelse actiegroep CRAG (Carbon Rationing Action

Group) wil door praktische voorbeelden laten zien dat het mogelijk is voor individuele burgers om hun CO₂ uitstoot drastisch te beperken. Deelnemers berichten in de nieuwsmedia en online uitvoerig over hun pogingen om te leven zonder auto en centrale verwarming, zonder te vliegen en in één geval zelfs zonder koelkast. Het ligt dus voor de hand CRAG te zien als een initiatief dat burgers in het middelpunt plaatst bij het oplossen van publieke problemen en de verantwoordelijkheid voor deze problemen in de eerste plaats bij individuen en sociale gemeenschappen legt. Gesprekken met leden van de groep leverden echter een ander beeld op. Coördinator John Ackers legde me uit dat CRAG de verantwoordelijkheid voor het gebrek aan effectieve actie voor de reductie van CO₂ uitstoot wel degelijk ook bij de overheid en de industrie legt. Als wij als eenvoudige burgers onze uitstoot kunnen beperken, vertelde hij, dan moeten bedrijven en de overheid het zeker kunnen. In feite wil CRAG met hun actie de vraag naar de maatschappelijke verdeling van de praktische verantwoordelijkheden voor en kosten van vergroening publiekelijk aan de orde stellen: waarom betalen andere organisaties de prijs niet, zoals wij nu doen? Dit heeft ook gevolgen voor de bredere vraag wie er het meest verantwoordelijkheid draagt voor het gebrek aan collectief handelen in de publieke kwestie van de klimaatverandering. Komt het omdat burgers niet bereid zijn te veranderen, of heeft het eerder te maken met het gedrag van regering en industrie, die de reductie van CO₂ vooral als een mogelijkheid tot handel en investeringen zien?

Politieke vraag

Kortom, het CRAG project stelde de verdeling van verantwoordelijkheden tussen individuen, regering, bedrijven en maatschappelijke organisaties aan de orde. Dit voorbeeld maakt duidelijk dat het gebrek aan betrokkenheid het beste kan worden gezien als

een *relationeel* verschijnsel: het gebrek aan actie van burgers is niet los te zien van het gebrek aan actie aan de kant van andere betrokkenen bij dezelfde kwestie. Natuurlijk is de vraag naar de verdeling van praktische verantwoordelijkheid een beleidsvraag en ook deels een technische aangelegenheid. De verdeling van verantwoordelijkheid als het gaat om CO₂ reductie is een andere dan bij andere problemen. Maar het is belangrijk om te erkennen dat de verdeling van verantwoordelijkheid voor publieke kwesties ook een *politieke* vraag van de eerste orde is, een vraag die direct gevolgen heeft voor de geloofwaardigheid van ideeën rond de ‘participatiesamenleving’ en democratie in de praktijk. Problemen rond praktisch burgerschap kunnen niet los worden gezien van problemen rond de betrokkenheid van andere maatschappelijke en institutionele actoren bij publieke problemen zoals klimaatverandering (bedrijven, overheidsinstanties etc.). Deze situatie vraagt om een veel dynamischer en een relationeel begrip van participatievraagstukken. Problemen met participatie staan niet los van de inhoudelijke kwesties waarop ze betrekking hebben en evenmin van de maatschappelijke context. De bredere vraag naar de verdeling van verantwoordelijkheden moet dan deel uitmaken van elk proces van burgerparticipatie. Het antwoord kan per keer verschillen.

Genereus gebaar

Zo’n relationeel begrip van participatie spoort ons aan om de verhouding tussen overheid en burgers meer *symmetrisch* te benaderen. Wat dat inhoudt kan ik het best duidelijk maken vanuit de tegengestelde benadering, die helaas de meest voorkomende is. Vaak wordt bij participatie uitgegaan van het ideaal van inclusiviteit: de gedachte dat zoveel mogelijk mensen zouden moeten deelnemen aan maatschappelijke en politieke processen en praktijken. Het gevaar van dit ideaal is dat het een nogal asymmetrische verdeling van publie-

ke problemen in de hand werkt. Wanneer de nadruk ligt op de vraag hoeveel en welke mensen mogen deelnemen aan processen, dan dreigt participatie een verlengstuk te worden van *bestaande* processen van kennis-, besluit- en beleidsvorming. Vragen over de relevantie van deze processen kunnen daardoor niet of moeilijk aan de orde komen. Die relevantie wordt als vanzelfsprekend beschouwd; die is immers al beantwoord voordat de vraag naar participatie rees.

Het ideaal van inclusiviteit suggereert dat er met bestaande politieke en sociale processen niets mis is, afgezien van het feit dat het mooi zou zijn als meer mensen eraan mee zouden doen. Het gevolg is dat buitenstaanders voor het blok worden gezet: ofwel ze erkennen de relevantie van bestaande processen en praktijken en 'doen mee', of ze plaatsen zich daarbuiten. Onder deze omstandigheden kan participatie makkelijk als een optioneel ingrediënt van politieke processen worden begrepen: je kunt meer of minder participatie toevoegen, of niet. Participatie dreigt

daarmee te verworden tot een genereus gebaar van de kant van de instituties: de buitenstaanders mogen dankbaar zijn dat hen een plaats aan de tafel wordt aangeboden. Op het moment dat participatie mislukt of niet het gewenste resultaat oplevert, is de kans klein dat wordt erkend dat dit mogelijk ligt aan de inrichting van het gevolgde proces.

Gezamenlijk probleem

Een belangrijke criticus van deze benadering van participatie is de Amerikaanse filosoof John Dewey. Hij stelt dat burgers enerzijds direct betrokken zijn bij publieke kwesties, omdat ze er in hun dagelijks leven mee te maken hebben, maar anderzijds zijn ze buitenstaanders omdat ze zich vaak op afstand bevinden van de instituties en organisaties die de expertise bezitten en de besluiten nemen. Dit roept een bekend probleem met betrekking tot participatie op: is het de taak van burgers om zichzelf vertrouwd te maken met de politieke en institutionele processen of moeten die pro-

Issues in Green Home Blogs 1/2	Query: Method: Qualitative: extracting issues from category lists on blogs
	Digital Methods Initiative 09 July 08
Map generated by tools.digitalmethods.net	
Activism (3) AIDS (1) Air miles (1) Airlines (1) Animal Rescue (1) Animal rights (1) Animal Welfare (1) Animals (1) Automobile efficiency (1) Back to the basics (1) Bio Plastics (1) Biodiversity (3) Budget (1) Buying local (1) Car (3) Carbon footprints (1) Charity (2) Chemicals (1) Children's Ministry (1) Choosing Products (1) Celebrities (1) Citizen Science (1) Clean air (1) Cleaning (3) Climate change (1) Co2 emissions (1) CO2 reduction (1) Coal (1) Composting (1) Computers (1) Conservation (3) Construction (1) Consumerism (1) Consumption (1) Cost of Flying (1) Current Affairs (2) Cycling (1) Defense of food discussion (1) Diva cup (3) DIY (1) Downshift (2) Eco build (1) Eco friendly (1) Eco politics (1) Eco products (1) Eco-cottage (1) Eco-farm (1) Economy (1) E-Day (1) Educating kids about green (1) Electricity (2) Endangered Species (1) Energy (4) Energy efficiency (1) Energy saving (4) Entrepreneurial Tangents (1) Enviro business (1) Environment (8) Environmental problems (1) Ethical living (1) Ethical shopping (1) Ethical web stuff (1) Fairtrade (4) Family (4) Family Life (2) Farm (2) Farmer's Market (1) Food (10) Food miles (2) Food safety (1) Food waste (1) Foraging (1) Freecycle (1) Frugal living (2) Fuel (1) Fuel saving (1) Fundraising (1) Garbage (2) Gardening (5) Gas (1) Genetic engineering (1) Global Warming (3) GM (1) God (1) Good life (1) Good things to do (1) Government (2) Green (6) Green energy (1) Green garden (2) Green food (1) Green heros (1) Green living (1) Green music (1) Green up (1) Green washing (1) Greener computers (1) Greenwashing (1) Growing food (1) Health (5) Heating (2) Home Improvement (1) Homemade (1) Homesteading (1) Housing (1) How to (1) Humanitarian (1) Incinerators (1) Independence days (1) Insulation (1) Irrigation (1) Kids & babies (1) Life (1) Lifestyle (3) Lighting (1) Litter (1) Live Earth (1) Living (1) Living Green (1) Local (4) Local food (4) Materialism (1) Meal plan (1) Military (1) Ministry (1) Money (2) Money saving (1) Natural (1) Natural food (1) Natural health (1) Nature of wealth (1) No impact activism (1) No Impact news (1) No waste (1) Nuclear Power (1) Ocean (1) Off Grid (1) Oil (1) Organ Donation (1) Organic (6) Organic food (1) Organic paper (1) Ornithological Obsessions (1) Packaging (1) Paper waste (1) Parenting (1) Passive solar (1) Peace (1) Peak Oil (2) Petrol (1) Petroleum Products (1) Pets (2) Planet (1) Planning (1) Planning permission (1) Planting Trees (1) Plastic (1)	

cessen worden aangepast ten behoeve van burgers? Dewey zag hiervoor geen simpele oplossing, maar stelde dat het een relationeel probleem betreft: participatie gaat om het leggen van relaties tussen plaatsen, procedures en taalvelden die nog niet met elkaar in contact staan. Het probleem van de relevantie van processen is in feite een gezamenlijk probleem: het is begrijpelijk dat burgers twifelen aan de relevantie van de institutionele processen, maar evenzeer dat vertegenwoordigers van instituties zich afvragen wat burgers kunnen toevoegen aan het voortgaande proces van kennis- en besluitvorming.

Participatie kan echter niet worden gezien als een mogelijkheid; het is een praktische noodzaak. Zeker als het gaat om complexe onderwerpen zoals de invoering van nieuwe technologieën, milieu, globalisering en migratie, is de actieve medewerking nodig van sociale actoren. Zonder participatie komen we niet tot een goede definitie van publieke kwesties, en zal het ons niet lukken om oplossingen voor deze problemen in de praktijk te brengen. De vraag is dus niet of sociale partners en burgers toestemming moeten krijgen om te participeren in het oplossen van publieke problemen, hun deelname is praktisch onvermijdelijk. De vraag is of en hoe de praktische bijdrages van burgers worden ontvangen, ingekaderd, erkend, ondersteund en gewaardeerd.

Werkelijkheid

Afhankelijk van de kwestie die aan de orde is kan participatie op verschillende manieren worden georganiseerd, met verschillende verantwoordelijkheden voor de betrokken burgers, instanties en besturen. Het gaat erom dat de relevantie van zowel het perspectief van burgers als dat van de instituties voor het proces van agenda- en besluitvorming wordt erkend. Het pro-

bleem van participatie moet niet los worden gezien van het publieke probleem dat aan de orde is: het articuleren van kwesties is een zaak van onderhandelingen en vaak ook van strijd, en dit vormt onderdeel van het participatieproces.

Een voorbeeld dat het idee van relationele en symmetrische participatie illustreert is de zogenaamde kwestiewolk, of *issue cloud*, een toepassing van woordwolken oftewel *tag cloud*. Het is een populaire manier om informatie visueel te presenteren, en wordt vooral gebruikt om te laten zien welke thema's op een bepaald terrein prominent zijn. Mijn voorbeeld (zie vorige pagina) betreft een toepassing in online experimenten rondom duurzaamheid, in zogenaamde groene blogs. Deze kwestiewolk laat zien welke kwesties in de zomer van 2008 besproken werden op blogs rond alledaagse duurzaamheid, en als zodanig kan het iets vertellen over de 'organisatie van relevantie' op dat gebied op dat moment. Wat opvalt is dat prominente termen uit overheidsrapporten en programma's uit die tijd, zoals klimaatverandering en CO₂ uitstoot, er in deze wolk helemaal niet uitspringen. Je zou natuurlijk kunnen concluderen dat groene blogs de relevantie van belangrijke onderwerpen niet erkennen. Maar je kunt het ook omkeren: waarom staan onderwerpen als *fair trade* en *food* niet meer centraal in initiatieven van de overheid op het gebied van duurzaamheid? De publieke relevantie van bepaalde kwesties is lang niet zo vaststaand als vaak wordt aangenomen. Wie staat er nu eigenlijk het meest buiten de werkelijkheid? Welke kwesties zijn het meest geschikt om de betrokkenheid van verschillende actoren in publieke problemen te thematiseren? Dat is een vraag over politieke participatie die elke keer weer opnieuw gesteld moet worden.

/

Literatuur

J. Dewey, *The Public and Its Problems*, Swallow Press Athens 1991 (1927).

H. Dijkstelbloem, *Politiek vernieuwen*, Van Gennep, Amsterdam 2008.

A. Irwin, M. Michael, *Science, Social Theory and Public Knowledge*, Maidenhead, Berkshire 2003.

M. Lockwood, J. Bird, *Plan B? The Prospects for Personal Carbon Trading*, Institute for Public Policy Research,

London 2009.

N. Marres, *Material Participation. The Environment, Technology and Everyday Publics*, Basingstoke, Palgrave 2012.

N. Marres, *No Issue, No Public: Democratic Deficits after*

the Displacement of Politics, proefschrift, Universiteit van Amsterdam 2005. www.dare.uva.nl/record/165542.

R. M'Charek e.a. (red), *Themanummer over Actor-netwerk theorie, Sociologie*, verschijnt binnenkort.

HOBBYISME ALS STAATSVORM, TECHNOLOGIE WERKT

STICHTING DESIGNARBEID KIJKT VOORUIT NAAR HET JAAR 2050 EN PRESENTEERT EEN DEEL VAN HET VISUEEL MANIFEST: 'HOBBYISME ALS STAATSVORM, TECHNOLOGIE WERKT'. HET BESCHRIJFT EEN TOEKOMST WAARIN TECHNOLOGISCHE ONTWIKKELINGEN EEN CONSTRUCTIEVE ROL SPELEN EN WAARIN MENSEN HUN DIRECTE LEEFOMGEVING IN EIGEN HAND NEMEN.

ALLE VORMEN VAN
VERVOER EN TRANSPORT
ZIJN AUTOMATISCH.

ELKE METROPOOL HEEFT EEN
INFRASTRUCTUUR OM LOKAAL
TE KUNNEN VOORZIEN IN DE
EERSTE LEVENSBEOEFENEN:
VOEDSEL, ENERGIE, WATER
ETC.

ZELF INNOVERENDE TECHNOLOGIE ZORGT ERVOOR
DAT VEEL VAN WAT CONSUMENTEN WENSEN DOOR
COMPUTERS EN ROBOTS KAN WORDEN BEDACHT EN
UITGEVOERD.

DIENTEN ALS TRANSPORT, MEDISCHE ZORG
EN VOEDSELVOORZIENING WORDEN VOLLEDIG
GEAUTOMATISEERD EN WORDEN DAARDOOR
GOEDKOOP.

**MENSELIJKE
ARBEID IS
OVERBODIG**

WAT GAAN MENSEN DOEN?

LEREN ZONDER ECONOMISCH MOTIEF: ONDERWIJS WORDT INDIVIDUEEL EN INTERESSEGESTUURD.

STUDEREN ZONDER PERSPECTIEF OP WERK. PERSOONLIJKE VRAGEN EN FASCINATIES, GEVEN BETEKENIS EN RICHTING, AAN HET INDIVIDUELE LEERTRAJECT. LEREN OM HET LEREN.

ONDERWIJS INSTITUTEN VERDWIJNEN EN MAKEN PLAATS VOOR LABORATORIA: SPEELPLAATSEN EN ONDERZOEKSPLEKKEN VOOR MENSEN DIE WILLEN LEREN.

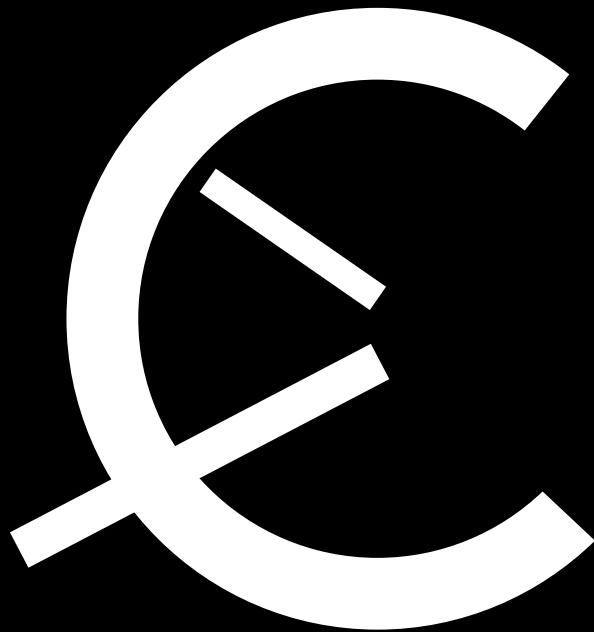
LAB-CITY

BASISLOON, SOCIAL CURRENCY

EEN BETAALMIDDEL OM
PERSOONLIJKE KEUZES
TE PRIORITEREN.

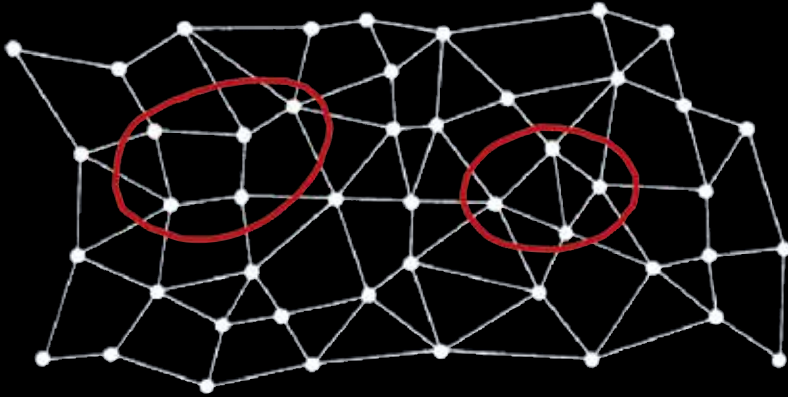
HET DELEN VAN KENNIS
EN VAARDIGHEDEN ALS
WAARDE IN EEN SOCIALE
ERVARINGSECONOMIE.

INTERNET OF CONCERN

RELATIES TUSSEN OBJECTEN EN SUBJECTEN ZIJN
UITGANGSPUNT VOOR COMMUNICATIE OP BASIS
VAN BETROKKENHEID.

HET MUSEUM WEET WAT JE WILT ZIEN, DE
TAXI WEET WAAR JE BENT, HET RESTAURANT
WEET WAT JE WILT ETEN: HET INTERNET VAN
INTERESSE.

POLITIEK

BUURTBESTUREN ZIJN IN HUN SAMENSTELLING FLEXIBEL. EEN COMMISSIE BESTAAT UIT BELANGSTELLENDEN EN EXPERTS. SAMEN MET BEWONERS DIE ONLINE BELANGSTELLING TONEN, WORDEN BESLISSINGEN GENOMEN. PER ONDERWERP VERANDERT DE SAMENSTELLING VAN EEN COMMISSIE.

DOOR MIDDEL VAN CROWDFUNDING WORDEN OP LOKAAL NIVEAU POLITIEKE BESLISSINGEN GEREALISEERD. BELASTINGEN BESTAAN NIET MEER, JE BETAALT VOOR WAT JE BELANGRIJK VINDT.

ZORG IS EEN
SOCIALE ACTIVITEIT
ONDERSTEUND DOOR
TECHNOLOGIE.

BUURTAUTO'S WORDEN DANKZIJ EEN
MOBILITEITSPROFIEL OPTIMAAL BENUT.

ZO ZIJN VOORZIENINGEN VOOR IEDEREEN
BEREIKBAAR.

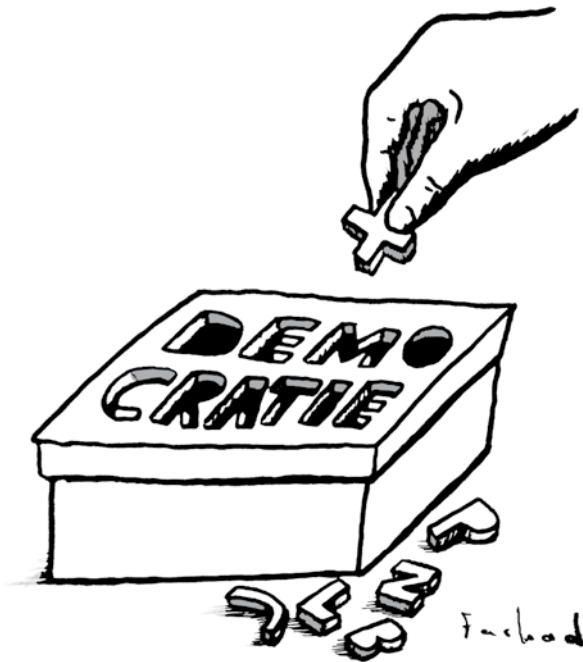

DE METROPOOL: EEN TECHNOLOGISCH —ECONOMISCH— POLDERMODEL

HET BELEID BINNEN EEN STEDELIJK GEBIED IS GEEN POLITIEK BELEID, INGREPEN IN DE ORDENING WORDEN —AUTOMATISCH— GEDAAN OP BASIS VAN STATISTIEKEN.

DE VORM VAN EEN METROPOOL WORDT BEPAALD
DOOR STATISTIEKEN EN ALGORITMEN.
DE VORM VAN EEN LEVEN WORDT BEPAALD DOOR
INTERESSE EN PASSIE.

Opdringerige tijdgeest

Het is een terugkerende klacht van politieke theoretici dat er in Nederland weinig over overheid, democratie en staat wordt nagedacht. Als gevolg daarvan spreken we hier nog altijd over een overheid en maar zelden over de staat, wanneer we de macht in beeld proberen te krijgen. Als het even kan hebben we het ook liever over onderdanen dan over burgers. Overheid en onderdanen, dat is tenminste helder.

In een land als Frankrijk is dat anders. Daar heeft men al sinds Lodewijk de nulde de mond vol van l'etat en na de Franse revolutie zijn daar ook nog echte citoyens bij gekomen, zelfdenkende wezens. Sindsdien levert het land boekenkasten vol bespiegelingen over het wezen van de politiek. Wat deze begrippenrijkdom voor goeds heeft opgeleverd behalve onbeperkte televisiezendtijd voor geflipte filosofen, is niet duidelijk. De sociale verhoudingen in Frankrijk zijn verre van optimaal en de politieke corruptie doet er Russisch aan. Niet overdrijven dus.

Tegelijkertijd ligt de democratische lat nu wel erg laag. Zowel internationaal, nationaal, als lokaal zit de rot er behoorlijk in. Internatio-

nale structuren van de EU tot de VN opereren in het volste vertrouwen dat er geen achterban is. Van de Poolse grens tot de Stille Oceaan zijn we bovendien omgrendsd door een autoritair kapitalisme dat een broertje dood heeft aan politieke gelijkheid.

Nationaal gaat het ook niet lekker. Het electoraat springt per verkiezing vrolijk naar een andere partij. Tenzij de televisie honend zegt dat niks op het spel staat, dan blijft men thuis. In Brussel en in Den Haag zijn de lobby's van ondernemingen misschien wel sterker dan ooit. Maar het maatschappelijk weerwerk dat politieke partijen bieden is een lachertje geworden. Lokaal wordt dat niet gecompenseerd. Inspraak van werknemers, cliënten en studenten in ziekenhuizen, scholen, universiteiten en bedrijven raakte de afgelopen tien jaar op het zijspoor voor kolenmijnen, kloosters en andere artefacten.

Het is met een lampje zoeken naar vernieuwende initiatieven. Wie met een voorstel komt, zoals onlangs David van Reybrouck met zijn verstandige suggestie te loten voor vertegenwoordigende functies, wordt weggehoond. Begin over inspraak

tegenover politici, dan krijg je als antwoord de blik voor belijgende pedoseksuelen. Medezeggenschap, een vies woord. Als consument kan men immers heel wat kiezen? Democratie, dat lossen de politici samen met de overheid op. Tot nader order vinden de kiezers het nog best ook.

Zoeken naar de tijdgeest is een zinloze bezigheid. Geesten hebben nu eenmaal een vluchtig karakter. Maar soms dringt de tijdgeest zich op, zoals nu: een van iedere democratische ambitie gespeende berusting. Even kan daarom de Franse slag geen kwaad. Omdat het tijd is voor wat meer mensen die zich oprecht boos maken om de staat van de democratie. Voor hogere vergoedingen voor lokale volksvertegenwoordigers. Voor opkomstplicht bij verkiezingen, op straffe van hoge boetes. Ook voor kinderen overigens, zodat de oudjes eens goed wakker geschud worden. Als beloning voor hun inspanningen moeten de burgers dan wel een staatssecretaris krijgen die aftreedt wanneer onder zijn gezag een onterecht gevangen gezette asielzoeker sterft.

Ruimte voor zelf

Participatie van burgers is in de mode, maar welke ruimte bestaat er in de praktijk voor zelfbestuur door bewoners in buurten, wijken en dorpen? Er is steeds meer spanning tussen de representatieve en de participatieve democratie.

Door **Piet Meerdink** en **Jan Atze Nicolai**

Bewonersinitiatieven, buurten die zelf het groen gaan beheren, energiecoöperaties, collectief opdrachtgeverschap: zelfbeheer en zelfbestuur ontwikkelen zich in rap tempo. Er is een beweging gaande van onderop. Deels omdat de lokale overheid minder geld heeft voor de uitvoering van taken als groenonderhoud, deels omdat mensen het zelf willen doen zonder directe bemoeienis van de gemeente: geld is welkom, maar betutteling en controle niet. Met wat geld kunnen bewoners van een wijk zelf heel veel doen.

Uitholling

Daarnaast is er een beweging van bovenaf. Al veel langer speelt bij alle overheden de vraag of iets een overheidstaak is. Moeten sportvelden door de gemeente beheerd worden? Moet de vestiging van bedrijven bij wet geregeld worden? Neoliberaal ideeën spelen daarbij een rol: de overheid moet alleen doen wat niet door de markt gedaan kan worden. Vuilnis hoeft niet door een eigen gemeentelijke dienst opgehaald te worden; groenonderhoud kan ook door een particulier bedrijf gedaan worden. De gemeente is verantwoordelijk voor de taak, maar besteedt het werk uit.

Bij een aantal andere taken is de urgentie van directe gemeentelijke sturing weggefallen: openbaar onderwijs is verzelfstandigd, een gemeentelijk ziekenhuis wordt als achterhaald gezien, evenals een gemeentelijk bus- of elektriciteitsbedrijf. Uitholling van de macht van het openbaar bestuur is daarbij op de koop toe genomen. En daarmee het verlies van de invloed van de burger – via de stembus – op de genoemde bedrijven en instellingen.

Verder speelt mee, dat een aantal activiteiten niet langer als een primaire verantwoordelijkheid van de (lokale) overheid wordt gezien: het schoolzwemmen bijvoorbeeld of het muziekonderwijs.

Deze ontwikkelingen bieden marktpartijen mogelijkheden, al is gebleken dat taken die voor de overheid

bestuur

te duur zijn dat meestal ook voor de markt zijn. De privatisering heeft de verzorgingsstaat ten dele omgevormd tot een verzorgingsmarkt. Maar de verzorgingsmarkt is dikwijls inefficiënter dan de verzorgingsstaat. Als overheid noch markt een taak oppakt, komt 'zelforganisatie' op het terrein van sport, cultuur, energievoorziening en wijkbeheer in beeld.

Autonoom beleid

De verdere ontmanteling van de verzorgingsstaat heeft tot gevolg dat burgers de zorg die ze nodig hebben veel meer zelf moeten organiseren en financieren. Daarbij legt de rijksoverheid de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van taken op het terrein van de zorg grotendeels op het bord van gemeenten, die maatwerk kunnen leveren waar het rijk dat niet kan. Tegelijkertijd wordt daarbij een beroep gedaan op de 'omgeving' van de zorgbehoevende.

De gemeente komt in de rol van regisseur. De vraag dit oproept is: hoeveel ruimte is er nu eigenlijk voor zelfbestuur van de particuliere organisaties. Die vraag heeft drie aspecten. Ten eerste: hoeveel ruimte kunnen lokale overheden bieden; ten tweede: hoeveel ruimte willen ze bieden en tenslotte: wat kunnen organisaties aan?

Wat betreft dat eerste aspect: er is kennis nodig van wat er in de samenleving op straat- en buurniveau speelt, van de actoren die ingezet kunnen worden bij het aanpakken en oplossen van problemen en het bieden van alternatieven. Er is kortom maatwerk nodig en samenhang in de aanpak.

Het Rijk mist een adequaat instrumentarium voor effectief beleid op lokaal en regionaal niveau. Problemen als werkloosheid, arbeidsongeschiktheid, segregatie en (jeugd)criminaliteit zijn niet goed vanuit 'Den Haag' op te lossen. De afstand tussen 'Den Haag' en het alledaagse leven in buurten, wijken en dorpen is te groot.

Op lokaal niveau kan onder gemeentelijke regie een samenhangende aanpak tot stand komen waarbij lokale bureaucratie en verkokering voorkomen moet worden.

Voorwaarde daarvoor is dat het Rijk (de samenwerkingsverbanden van) gemeenten de ruimte biedt om zelf beleid te kunnen voeren in het fysieke en sociale domein. Geen uitgebreide richtlijnen, geen gedetailleerde verantwoording achteraf, maar geld beschikbaar stellen naar rato van het aantal inwoners en een aantal andere parameters zoals demografie en werkloosheid. Op die wijze krijgen gemeenten de ruimte hun beleid zelf te regelen.

Voor een succesvolle decentralisatie zullen gemeenten deze invloed ook *moeten* krijgen. Gemeenten moeten autonoom – al of niet samen met andere gemeenten – beleid kunnen maken, en niet louter als een soort buitendienst van het rijk functioneren. Dat betekent ook dat de gemeenteraden hun budgetrecht moeten gebruiken om zelf stevig te kunnen sturen, want het rijk deelt bij decentralisaties vooral de colleges van b&w bevoegdheden toe en niet de raad. Om zeggenschap aan particuliere organisaties en initiatieven te kunnen weggeven, moet je die eerst hebben. Voor een grotere zeggenschap van burgers is een grote keuzevrijheid en invloed van de lokale politiek nodig.

Kersje op de taart

Rondom de vraag hoeveel ruimte lokale overheden *willen* bieden, is veel nog onduidelijk. Nog afgezien van de vraag welk orgaan de bevoegdheden krijgt toebedeeld, is ook nog niet uitgekristalliseerd welke rol gemeenten gaan spelen. Er wordt gesproken over een regierol en over het faciliteren van ontwikkelingen. Maar ook op lokaal niveau hebben bestuurders en politici de neiging niet alleen regisseur te willen zijn, maar ook directief en controlerend. De vraag is of en in welke mate lokale bestuurders en politici binnen door de raad vastge-

stelde beleidskaders de uitvoering aan zelf gekozen verbanden van burgers en bedrijven willen overlaten. Mede door internet en sociale media zijn veel mensen goed geïnformeerd en kunnen ze elkaar gemakkelijk vinden bij de aanpak van een probleem. Bij bewoners, bedrijven en instellingen bestaat een toenemende behoefte om op allerlei terreinen los van een overheid zelf zaken te regelen. En dat gebeurt ook.

In Leeuwarden zien we bijvoorbeeld de energiecoöperatie Achter de Hoven. Binnen deze wijk regelen een aantal bewoners gezamenlijk de lokale energie. We zien het wijkbedrijf Schieringen, dat allerlei taken rond buurtschoonmaak, groenonderhoud en maaltijdservice voor zijn rekening neemt. En er zijn plannen voor een zorgcoöperatie in de wijk Huizum, die graag allerlei gedecentraliseerde taken rond lichte zorg en ondersteuning op zich wil nemen.

In de beleidsplannen van de gemeente Leeuwarden rond de decentralisaties is er ook nadrukkelijk ruimte voor burgerinitiatief. Maar nog wel nadrukkelijk *naast* de basisondersteuning van de gemeente zelf. Burgerinitiatief lijkt tot op dit moment meer beschouwd te worden als het kersje op de taart in plaats van de taart zelf. Burgerinitiatief wordt op deze manier een concurrent van de lokale overheid. Het wijkbedrijf Schieringen bijvoorbeeld is qua groenonderhoud een rechtstreekse concurrent van de sociale werkvoorziening Caparis, die ook dit werk voor de gemeente doet. Een wijkgerichte zorgcoöperatie gaat onvermijdelijk concurreren met de gemeentelijke sociale teams.

Ruggengraat

Een lastig vraagstuk voor gemeenten is of en hoe je zeggenschap kunt overdragen aan particuliere organisaties. In de jaren zeventig van de vorige eeuw zag je dat buurtorganisaties met behulp van opbouwwerkers veel macht ontwikkelden. Terecht bestond de vrees voor willekeur en in het verlengde daarvan vriend-

jespolitiek en mogelijk corruptie. Dat speelt ook nu: gemeenteraden moeten er vertrouwen in kunnen hebben dat particuliere organisaties het algemeen (buurt) belang dienen en niet dat van een beperkt aantal deelnemers.

Organisaties kunnen heel veel aan, naar onze mening. De expertise in de samenleving is enorm groot. Er zal wel eens een keer iets fout gaan, maar ook bedrijven gaan wel eens failliet en ook de overheid maakt wel eens fouten met soms grote financiële gevolgen.

De lokale overheid moet op zoek naar een goede balans tussen loslaten, stimuleren en controleren, en de organisatiekracht van de lokale samenleving stimuleren. Dan kunnen burgerinitiatieven echt de nieuwe ruggengraat van de samenleving worden. In het rapport van onderzoeksinstituut NICIS, *Toekomst Stedelijke vernieuwing na 2014* pleit men in dit kader voor “een andere opstelling van partijen, een andere rolverdeling, andere samenwerking en een andere wijze van financiering. Waar dat kan, laat de overheid los en nodigt de samenleving uit om te komen met kansrijke proposities”.

Wij kunnen ons in een dergelijke rol van de overheid vinden. Zo'n rol houdt in, dat er vanuit de lokale overheid geen *directieve* regie is, maar regie *op initiatieven vanuit bevolking en markt*, eventueel op uitnodiging van die overheid. Dat houdt in dat overheden, ondernemers en maatschappelijke organisaties zich moeten bezinnen op hun positie en hun rol. “De burger staat in toenemende mate centraal in dit proces. De burger wordt coproductent, en denkt niet alleen mee, maar doet ook mee als burgerproductent”, aldus het rapport.

Wat ons betreft moeten gemeenten ruimte bieden voor zelfbestuur in buurten, dorpen en wijken. Gemeenten zouden de gedecentraliseerde zorgtaken onmiddellijk kunnen ‘doordecentraliseren’; zorg en ondersteuning in kleinere verbanden regelen. Dat bete-

kent dat de lokale politiek zich alleen met de financiële en globale beleidskaders bezig moet houden en zich verder moet beperken tot het toetsen en controleren op hoofdlijnen en wet- en rechtmatigheid. Een overheid moet niet willen controleren of er rechts- of linksom geschoffeld wordt in een straat, maar alleen of het gedaan wordt.

Begeleiden in plaats van sturen, helpen in plaats van overnemen, vertrouwen in plaats van controle. Dat zal lastig zijn, met name ook voor de technocraten onder de ambtenaren, voor de *Machers* onder de politici.

Loting

Om met Kim Putters, directeur SCP te spreken: “Stap voor stap ontstaat er een steeds grotere spanning tussen de representatieve en de participatieve democratie. Dat laat ook onze Wmo-evaluatie goed zien. Met de Wmo, met de Participatiewet, maar ook in het veiligheidsbeleid doen we een steeds groter beroep op burgers. Die moeten meer zelf organiseren, meer regie nemen en beslissingen nemen. Linksom of rechtsom raakt dat de verantwoordelijkheden van volksvertegenwoordigers. Het wordt tijd om eens fundamenteel te doordenken hoe die twee vormen van democratie zich tot elkaar verhouden. Mede omdat wijken, buurten en gemeenteraad er met elkaar moeten zien uit te komen. Dan helpt het wel als je daar ideeën over hebt hoe dat zou moeten”.

In zijn boek *Tegen Verkiezingen* wijst David van Reybrouck ons op een andere wijze van vertegenwoordiging dan die volgens verkiezingen: namelijk door loting. Loting om de macht van wijk- of straatelites te breken en zorg te dragen voor een goede verdeling van invloed. Juist bij de opgaven waarvoor gemeenten zich nu geplaatst zien en waar ze de daadwerkelijke inbreng en participatie van burgers nodig hebben, kan een systeem van loting uitkomst bieden: de zeggenschap wordt overgedragen aan een orgaan dat door middel

van loting tot stand is gekomen. Iedereen die dat wil kan aan de loting meedoen. Dat kan per onderwerp of serie van onderwerpen of voor een bepaalde periode. Ook kunnen we denken aan (digitale) wijk- of straatreferenda.

Van Reybrouck doet een poging om een alternatief voor de representatieve democratie te ontwikkelen. Wij juichen dat toe. “De instituties die wij hebben – collectieve actie, politieke partijen, parlement, verkiezingen – zijn uitgevonden door onze grootouders en onze overgrootouders om de natiestaat te dienen” zegt de filosoof Zygmunt Bauman. En zo is het.

/

Literatuur

B. Heijkers en J. van der Velden (KEI) en F. Wassenberg (NICIS Institute) (red.), *Toekomst Stedelijke Vernieuwing na 2014*, Den Haag, april 2012, p. 3.

D. van Reybrouck, *Tegen verkiezingen*, Bezige Bij, Amsterdam 2013.

‘Ethische grenzen aan mantelzorg, Interview met Kim Putters, *Binnenlands Bestuur*, 4 juli 2014, p. 17.

Column Douwe Jan Elzinga, *Binnenlands Bestuur*, 15 augustus 2014, p. 9.

‘Grote denkers. Interview met Zygmunt Bauman’, *Filosofie Magazine*, dec. 2013, p. 63.

MEER MAC³⁸

Het Haagse politieke theater wordt steeds gekker en dat is slecht voor de democratie en voor het bestuur. Een verschuiving van macht naar de lokale theatertjes kan dit voor een groot deel recht trekken. Drie redenen voor meer lokale autonomie.

Door **Maarten van Poelgeest**

Mijn zoon van acht heeft, net als alle kinderen van zijn leeftijd, de onhebbelijke gewoonte eenvoudige vragen te stellen waarop alleen maar een ingewikkeld antwoord mogelijk is. 'Papa, wie is de baas?' Als ik er snel vanaf wil zijn antwoord ik: Mark Rutte, de grote bedrijven of de burgemeester. De waarheid is natuurlijk dat er op tal van plekken door tal van instituties, personen en groeperingen invloed aangewend en macht uitgeoefend wordt. De kluwen die aldus ontstaat, laat zich niet makkelijk of wellicht helemaal niet ontwarren. Mijn antwoord aan mijn zoon is dan ook vaak dat niemand echt de baas is.

Wat mij betreft leidt het geen twijfel dat er wel wat aan de hand is met onze 'democratie' en dat er nog veel is om voor te strijden om ons 'democratiseringsideaal' te verwezenlijken. Maar waar te beginnen? Voor nu beperk ik mij tot de vraag waar 'het lokale' kan helpen. Niet als ultiem antwoord op alle problemen, maar als een bijdrage aan een breder democratiseringsideaal.

Autonomie

Maar eerst een opmerking vooraf: er zal hieronder veel sprake zijn van lokale politiek en lokale overheid. Hierdoor kan het beeld ontstaan alsof ik zou vinden dat meer overheid (maar dan lokaal) het antwoord is. Natuurlijk, de overheid heeft de laatste dertig jaar veel terrein verloren. De overheidsuitgaven als per-

centage van het BNP zijn behoorlijk gedaald. Er zijn taken geprivatiseerd en anderen zijn verzelfstandigd en 'op afstand' geplaatst. Wellicht nog fundamenteeler is een verschuiving in de publieke moraal. Daar waar dertig jaar geleden achterstand, werkloosheid en minder kansen bij een groep mensen nog gezien werd als een vorm van collectief falen, wordt nu veel sterker het individu zelf verantwoordelijk gehouden.

Het antwoord op deze beweging kan volgens mij niet zijn 'meer overheid' (of dit nu landelijk of lokaal is) en een simpele omarming van de oude publieke moraal waarin collectieve verantwoordelijkheid boven individuele verantwoordelijkheid gaat. Meer democratie is niet gelijk aan meer overheid. Een overheidsbureaucratie kan voor mensen net zo ongrijpbaar zijn als de abstractie 'de markt'. Iets meer nadruk op individuele verantwoordelijkheid dan dertig geleden, mits dit ook is gekoppeld aan meer individuele autonomie, hoeft helemaal niet slecht te zijn.

Ik zal mij nu beperken tot een drietal redenen waarom het 'lokale' belangrijker zou moeten zijn. Dat gaat vaak ten koste van de landelijke overheid en politiek, maar ook ten koste van andere spelers en instituties.

Versplintering

De nationale democratie wordt steeds meer een nationaal theater

HET LOKAAL

met steeds wisselende hoofdrolspelers. Het drama moet steeds groter worden om het publiek te boeien en niet te laten weg zappen naar andere voorstellingen. Er zijn winnaars en verliezers. Plaats voor grijstinten is er niet. Er is geen tijd om onderwerpen uit te diepen, laat staan dat er ruimte is om begrip te krijgen voor het standpunt van een ander.

Deze mediacratisering van de formele democratie leidt er toe dat politieke partijen een totaal andere functie hebben gekregen. Tot ver na de ontzuiling hielden de traditionele partijen vast aan de gedachte van de volkspartij. Inderdaad wist men zeer verschillende bevolkingsgroepen aan zich te binden om vervolgens door debat, maar ook door sturing door de top een interne consensus te bereiken die voldoende rekening hield met de verschillende belangen en de balans wist te vinden tussen continuïteit en verandering.

Maar deze aldus uitgepolderde verhalen van de traditionele volkspartij redden het niet langer in de moderne mediacratie. Die vraagt immers om een gevatte quote, niet om een genuanceerd verhaal. De mediacratie dwingt partijen om een of twee aspecten van hun gedachtegoed uit te vergroten. Zo wordt een herkenbaar beeld opgebouwd. Er wordt geen visie gevraagd, dat kost te veel tijd, maar een heldere *soundbite* van dertig seconden over slechts één aspect van een vaak ingewikkelde kwestie.

Coalitievorming en het werken aan consensus wordt in onze mediacratie steeds moeilijker en het is bovendien weinig profijtelijk. Coalitievorming betekent immers het afruilen van belangen. Voor elk belang afzonderlijk betekent dat er 'ingeleverd' moet worden. Konden brede volkspartijen vanuit hun brede oriëntatie dit nog relatief makkelijk beargumenteren, voor partijen die in de beleving van het electoraat steeds meer een *one issue* partij zijn, is dit een stuk lastiger. Zij lijken bijkans verraad te plegen aan het enige ideaal dat hen in ogen van het grote publiek lief is.

Versplintering van het partijpolitieke landschap en politieke instabiliteit gaan op die manier hand in hand met de versmalling van het politieke debat tot 'winnaar' en 'verliezer' en de afname van begrip voor de verschillende posities en belangen.

In mijn beleving vormt dit een ernstige bedreiging voor onze democratie. Het geeft maximaal de ruimte aan antipolitieke sentimenten ('de politiek maakt niets klaar' of 'als het er op aan komt, leveren politici alles in voor een baantje') en slaat de grond onder elke vorm van collectieve oplossingen weg ('ik regel het zelf wel').

Provincieurijs metropool

De vraag is of het lokale aan dit mechanisme kan ontsnappen. Zonder sluitend bewijs te hebben, denk

ik van wel. Ten eerste omdat simpelweg het lokale minder last heeft van de mediacratisering. Ja, soms bij een relletje komt de nationale media wel eens langs en lijkt het of een tornado overtrekt, maar in tegenstelling tot het landelijke podium is dit alles tijdelijk en geen permanente situatie. Ten tweede omdat burgers zich wellicht makkelijker kunnen herkennen in de dilemma's waarmee een lokale overheid geconfronteerd wordt. Het betreft onderwerpen die men kent en doorvoelt, en die daardoor veel minder gevoelig zijn voor abstracties waar een hoop sentiment in gepompt kan worden, al zullen de nationale media en politici niet nalaten om dat te doen.

Het kan dus helpen mediacratisering en de ondermijning van de formele democratie tegen te gaan door simpelweg macht te verplaatsen van het landelijke podium naar talloze kleine theatertjes in het land. Voorwaarde is dan wel dat macht ook lokaal uitgeoefend en gecontroleerd moet kunnen worden. Voor wat betreft de gemeentelijke apparaten denk ik dat het op veel plekken ontbreekt aan voldoende professionaliteit en slagkracht. Dat heeft vaak te maken met schaalgrote. Zonder dat gemeentes hoeven te fuseren, zou het verstandig zijn ambtelijk wel te fuseren, of meer samen te werken.

Wat betreft de bestuurlijke kant van de zaak zou het goed zijn wanneer de provincies en de grote ste-

delijke regio's verlost worden uit een situatie die een permanente competentiestrijd uitlokt. Het heilige huis van Thorbecke waarbij overal en altijd sprake moet zijn van drie bestuurslagen, zorgt er voor dat bijvoorbeeld de provincie Noord-Holland pretendeert ook Amsterdam te vertegenwoordigen, terwijl Amsterdam op haar beurt de provincie in het verkeer met de Rijksoverheid alleen maar een bemoeizuchtige vlieg vindt die weg gemept moet worden. Waarom erkennen we niet dat een aantal stedelijke regio's geen provincie nodig hebben, omdat men uitstekend de eigen boontjes kan doppen? Waarom introduceren we niet de 'provincievrije metropool' als nieuwe bestuurlijke eenheid? Het hoeft niet in heel Nederland overal hetzelfde geregeld te worden. De Brabantse steden en de Brabantse provincie schijnen het uitstekend met elkaar te kunnen vinden, dus laten zo. Ik heb begrepen dat velen in het Noorden een fusie van de drie Noordelijke provincies voor de hand vinden liggen. Doen! Maar maak de metropoolregio Amsterdam, de metropoolregio Rotterdam/Den Haag en metropoolregio Utrecht dan ook provincievrij. Kunnen Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht en Flevoland ook makkelijker samen zonder dat er een concurrent voor de Rijksoverheid gecreëerd wordt.

Voor wat betreft de meer politieke kant van de zaak, vraagt de

positie van de burgemeester om speciale aandacht. Steeds luider klinkt de roep om een rechtstreeks gekozen burgemeester. Er kan beargumenteerd worden dat dit past bij het verplaatsen van macht van het landelijk naar het lokale. De introductie van een presidentieel lokaal systeem, waarbij de lokale president (burgemeester genaamd) rechtstreeks gekozen wordt, zorgt er voor dat burgers meer directe invloed krijgen. Toch zou ik er niet voor willen kiezen. Een gekozen burgemeester ondermijnt de noodzaak tot deliberatie met elke relevante speler. Het gaat uit van het principe *the winner takes it all*. Het verzwakt de positie van een gemeenteraad waarin de lokale bevolking in den brede gerepresenteerd wordt. Er is immers een andere institutie, genaamd de burgemeester, die een eigen mandaat heeft en die in formele zin niet ondergeschikt is aan de volksvertegenwoordiging.

Als men de kiezer meer invloed wil geven op coalitievorming, dan lijkt mij een tweede stem bij verkiezingen voor een voorkeurscoalitie een beter alternatief.

Eigen kracht

De laatste tijd wordt door steeds meer mensen hoog opgegeven over 'eigen kracht', ook door GroenLinks. Gek is dat niet. Ideologisch sluit 'eigen kracht' nauw aan bij de licht anarchistische wortels van GroenLinks. Autonomie, je eigen ding kun-

nen doen, basisdemocratie, het zijn begrippen en sentimenten die allen verwijzen naar de wens dat mensen meer grip op hun eigen leven krijgen, kunnen ontsnappen aan de dictatuur van de markt en niet langer geknecht worden door een paternalistische overheidsbureaucratie. 'Eigen kracht' kan echter ook een ander gezicht te krijgen, namelijk als rechtvaardiging voor een overheid die zich nog verder terugtrekt en een onderstreping van het idee dat mensen alleen nog maar individueel verantwoordelijk zijn voor hun eigen welbevinden.

Op het moment dat macht van het landelijke naar het lokale verschuift, vermindert ook de ideologische behoefte om een rechtvaardiging te vinden voor een terugtrekkende overheid. Er is dan immers landelijk al minder overheid. Cruciaal is natuurlijk wel of het lokale voldoende middelen krijgt om al het noodzakelijke te doen. Dit is niet alleen een kwestie van geld, maar gaat ook om de vraag of men lokaal de vrijheid krijgt zelf collectieve arrangementen in elkaar te timmeren. Als men die vrijheid krijgt – en ik zou daar voor zijn – dan is het gevolg wel dat er verschillen kunnen ontstaan tussen gemeentes. Ik begrijp dat die verschillen niet enorm groot kunnen zijn, maar in vergelijking met andere Europese landen is Nederland één van de meest centralistische landen. Slechts vijf procent van onze belasting wordt lokaal

/

Waarom erkennen we niet dat een aantal stedelijke regio's uitstekend de eigen boontjes kan doppen?

geheven (en er wordt ook lokaal over beslist). Er zijn ook landen in Europa waar dat voor veertig procent van de belastingen geldt!

Als het om 'eigen kracht' gaat, denk ik dat lokaal beter beoordeeld kan worden hoe 'eigen kracht' mensen inderdaad meer grip geeft op hun leven. De lokale overheid moet dan wel de mogelijkheid hebben om *professionals* die zich verschuilen achter hun 'institutionele onschendbaarheid' (scholen, jeugdzorg, allerlei 'specialisten' etc.) en koepels die hun eigen budget hebben, aan te pakken en aan te sturen. Nog belangrijker is dat burgers zelf op hun beurt de lokale overheid weer kunnen uitdagen. *Right to bid, right to challenge* zouden bijna grondwettelijke eisen van burgers moeten zijn. Juist het lokale schaalniveau biedt burgers ook de kans deze rechten echt uit te oefenen omdat de schaal van een wijk, van een stad veel gemakkelijker te overzien is.

Krimp en groei

Tot slot nog een argument voor de versterking van de lokale slagkracht van een geheel andere orde. Demografen voorspellen dat ons land de komende twintig jaar demografisch steeds meer scheef zal komen te hangen. Sommige regio's zullen krimpen, anderen juist groeien. In Zuid-Limburg, Oost-Groningen en Zeeuws-Vlaanderen is al sprake van krimp. Voorspeld

wordt dat ruim een derde van het land gaat krimpen. Dat is vaak een drama. Mensen zien hun pensioen verdampen omdat hun huis bijna niets meer waard is; kinderen moeten elke dag ver weg naar de lagere school worden gebracht; allerlei voorzieningen zijn niet meer binnen handbereik etc. De nationale overheid zal veel aandacht en geld moeten uitgeven om de gevolgen van krimp te dempen.

De keerzijde is dat er ook regio's zullen groeien. De druk op de stedelijke gebieden zal toenemen. Zonder een wettelijk verhuisverbod en de toewijzing van woningen door de staat zal het niet lukken de krimp op de ene plek en de groei op de andere plek tegen te houden. Zo'n regeling is vooralsnog onvoorstelbaar. Dat betekent dat de woningmarkt in de groeiregio's zal vast lopen. Het nu al bestaande probleem van verdringing zal alleen maar erger worden en op termijn het concurrerend vermogen van deze voor de economie cruciale stedelijke regio's aantasten. Er zal dus geïnvesteerd moeten worden in transformatie van bestaand stedelijk gebied, in het flexibel houden van de woningvoorraad, in efficiënt en goed toegerust openbaar vervoer, in publieke ruimte en parken.

Maar waarschijnlijk zullen de groeiregio's het verliezen van de krimpgebieden als het gaat om investeringen. In plaats van te vechten om het schaarse geld, zou

het beter zijn de groeiregio's de mogelijkheid te bieden hun eigen inkomsten te genereren. Het welvaartspeil is er hoger, dus kunnen burgers hier ook meer afdragen om dat peil in stand te houden. Dit pleit voor het vergroten van het lokale belastinggebied. Zoals al gezegd is men hiermee in veel andere landen van Europa al veel verder.

Verschillen

Kortom: verplaats macht naar het lokale niveau. Accepteer daarbij dat niet alles overal hetzelfde is ingericht. Er kunnen kleine gemeenten zijn, maar ook hele grote. Niet elke Nederlander woont dan formeel nog in een provincie, omdat er provincievrije gebieden zullen zijn. Er zijn grote regio's, maar ook kleine. Misschien kan men in de grote steden de burgemeester wel rechtstreeks kiezen, maar op het platteland niet. Of juist andersom. Accepteer ook verschillen in voorzieningenpakketten. Sommige gebieden krijgen flinke steun van de Rijksoverheid, omdat het door krimp ondoenlijk is het minimale bestaansniveau te garanderen. Weer anderen hebben veel collectieve voorzieningen, maar daar wordt ook meer belasting betaald. Kortom, het wordt een mooi divers pallet. Er ontstaat een praktijk die zich weet te onttrekken aan het steeds maar gekker wordende Haagse theater.

/

De onvrede van de Franse *citoyen*

In Frankrijk stond eens de wieg van de *citoyen*, de burger die zich het algemeen belang aantrekt. In tegenstelling tot het polderende Nederland, is Frankrijk doordrenkt met politiek. Dit heeft een eigen risico: maatschappelijke instabiliteit. De staat moest hier tegenwicht bieden, maar kan die dat nog?

Door **Sylvester Hoogmoed**

“Een vreselijke revolutie komt eraan”, schreef een Parijse boekhandelaar Nicolas Ruault in 1787 aan zijn broer. “Alle hoofden zijn gericht op geld, zijn gek van het speculeren.” Twee jaar later werd de Bastille bestormd, er kwam vrijheid, gelijkheid en broederschap, jawel, maar ook de guil-lotine en uiteindelijk na jaren van chaos de dictatuur van Napoleon.

Met het citaat van die *bouquiste* begint de vorig jaar verschenen bestseller *Urgences françaises* van publicist Jacques Attali, jarenlang een naaste medewerker en vertrouweling van president Mitterrand. Nog voordat Attali zelf aan het woord komt, is de boodschap van zijn boek duidelijk: ook nu dreigt de Franse samenleving enorm te ontsporen, als de politiek niet ingrijpt.

Nog geen jaar na de verschijning van zijn boek lijkt er inderdaad een nieuwe revolutie te smeulen, al is het nog vooral via het stemlokaal. In maart leed de Parti Socialiste van president Hollande een vernietigende nederlaag bij de gemeenteraadsverkiezingen, terwijl het Front National een tiental burgemeestersposten wist te veroveren, onder meer in Fréjus en Béziers. Een paar weken later werd de extreemrechtse partij van Marine Le Pen zelfs de grootste bij de Europese verkiezingen, met bijna een kwart van de stemmen.

Volgens opiniepeilingen is president Hollande veruit de meest onpopulaire president uit de geschiedenis van de Vijfde Republiek, waarmee hij het record van zijn voorganger Sarkozy heeft verbroken. Al decennialang lijken kiezers vooral naar de stembus te trekken om de zittende regering af te straffen.

Staatsinmenging

Volgens Attali komt dat omdat de opeenvolgende presidenten sinds de jaren tachtig steeds zijn teruggeschrokken voor de diepgaande hervormingen die op vele gebieden nodig zijn. Zo moet de overheidsbureaucratie efficiënter worden, onder meer door afschaffing van de aloude departementen en samenvoeging van regio's en gemeenten. Werklozen moeten via stagecontracten aan het werk worden geholpen en het starten van een eigen bedrijf moet makkelijker worden gemaakt. Daarnaast zou er een actieve politiek moeten komen om ondernemingen te creëren en ontwikkelen. Een vleugje van het aloude dirigisme dus, staatsinmenging in de economie, een Franse traditie sinds de dagen van Jean-Baptiste Colbert (1619-1683), minister van Financiën onder Lodewijk de Veertiende.

Waar Attali in Frankrijk door-gaat voor 'sociaalliberaal', pleit de flamboyante socialist Arnaud

Montebourg onverbloemd voor 'Colbertinisme' en protectionisme, bijvoorbeeld in zijn boek *La bataille du Made in France*, dat hij vorig jaar uitbracht.

Hij was toen minister van Industrieel herstel en liet geen mogelijkheid voorbij gaan om bedrijven aan te sporen tot investeringen, maar bekritiseerde vooral ook het liberale handelsbeleid van de EU. Europa moet wat hem betreft onmiddellijk de buitengrenzen sluiten voor goedkope import uit landen als China.

Begin april werd Montebourg minister van Economische Zaken in het nieuwe kabinet onder leiding van Manuel Valls, die het als zijn belangrijkste taak ziet het begrotingstekort terug te dringen. Na felle kritiek op het bezuinigingsbeleid moest de antiglobalistische minister echter eind augustus het veld ruimen en werd vervangen door de jonge liberaal Emmanuel Macron. Hiermee heeft president Hollande definitief kleur bekend. Tijdens de verkiezingen protesteerde hij twee jaar geleden nog tegen het begrotingspact van de EU, al accepteerde hij het uiteindelijk toch, nadat hij van zijn Europese partners gedaan had gekregen dat het pact is uitgebreid met een groeipact, waarin is vastgelegd dat de Europese economie met zo'n 120 miljard euro wordt gestimuleerd.

Er zijn weinig landen in Europa waar de afkeer van globalisering en de vrije markteconomie dieper is geworteld dan in Frankrijk. Het heeft nog altijd veel trekjes van een conservatieve landbouwnatie, waar ondernemingslust toch vooral te vinden is onder politici en ambtenaren.

Keynes

Het dirigisme heeft zeker verdiensten gehad, dat heeft zelfs een ultra-liberaal blad als *The Economist* in een milde bui wel eens toegegeven. Er was grote economische groei in de eerste decennia na de oorlog (*Les Trente Glorieuses*), de TGV was een uitvinding van het staatsbedrijf SNCF, de elitescholen hebben een hoge kwaliteit – de *Financial Times* rangschikt drie Franse *business schools* tot de tien beste ter wereld.

Het dirigisme bereikte begin jaren tachtig een hoogtepunt, nadat François Mitterrand in mei 1981 de presidentsverkiezingen had gewonnen. Voor het eerst sinds 23 jaar was links weer aan de macht in Frankrijk, wat gevierd werd met een groot volksfeest op de Place de la Bastille. Een van de eerste maatregelen van de nieuwe president was om de Marseillaise weer in een sneller tempo te laten spelen, weer echt als een revolutionair strijdlied. De als gevolg van de Tweede Olie-

crisis snel oplopende werkloosheid wilde de nieuwe president met een Keynesiaanse aanpak te lijf gaan: verhoging van het minimumloon en de uitkeringen, zodat de stijgende koopkracht van de Fransen de bedrijvigheid weer op gang zou brengen. Ook werd de werkweek teruggebracht en kregen werknemers meer vakantie. Daarnaast vonden op grote schaal nationalisering plaats van concerns en vrijwel alle banken, die niet *gedeeltelijk* in staatshanden kwamen, maar voor de volle honderd procent.

Gematigde partijgenoten als Michel Rocard en Pierre Mauroy hadden tevoren gewaarschuwd tegen dit wel zeer verregaande dirigisme, maar hoe erudiet Mitterrand ook was, hij vertrouwde liever op politieke daadkracht dan op economische theorieën. Als premier voerde Mauroy het zeer linkse beleid vervolgens loyaal uit – met vier communistische ministers in zijn kabinet.

Helaas, de productie kwam nauwelijks op gang, het geld dat in de economie geïnvesteerd werd lekte weg naar het buitenland, er werd steeds meer geïmporteerd met als gevolg een negatieve handelsbalans en tot drie maal toe een devaluatie van de franc. Het begrotingstekort liep schrikbarend op, evenals de inflatie. Na minder dan een jaar werd het beleid omgegooid –

De instabiele politiek-sociale situatie is des te gevaarlijker omdat er in Frankrijk in veel mindere mate dan elders in Europa een maatschappelijk middenveld bestaat.

44

afgeremd zei men zelf – werden bezuinigingen aangekondigd en een loon- en prijsstop.

Het was voor velen in Europa het definitieve bewijs dat Keynes nu echt dood was, dat een socialistisch beleid van economische planning onwerkbaar was in de open wereldeconomie die ook begin jaren tachtig al bestond. Laat staan dat het communisme nog als een serieus alternatief kon worden beschouwd; jaren voordat de Muur viel was die droom voor het overgrote deel van de linkse kiezers al in duigen gevallen. De Franse communistische partij PCF, die in de jaren zestig nog kon rekenen op zo'n twintig procent van het electoraat, werd bij de eerstvolgende verkiezingen gedecimeerd en zou nooit meer een rol van betekenis spelen.

Koketteren

Dit betekende ook een breuk met de politieke stabiliteit die de Vijfde Republiek tot dan toe had gekenmerkt – afgezien dan van die ene roemruchte meimaand in 1968, toen stakingen en studentenrevoltes een nieuwe tijd leken aan te kondigen. Mitterrand zelf bleef redelijk buiten schot en wist in 1988 zonder problemen herkozen te worden, door de pose aan te nemen van een boven de partijen verheven wijze oom. De radicale hervormingen die hij

in 1981 had doorgevoerd waren trouwens ook lang niet allemaal mislukt: het afschaffen van de doodstraf, het niet langer strafbaar stellen van homoseksualiteit (pas in 1982!), de opheffing van het staatsmonopolie op radio en tv-uitzendingen – om maar wat te noemen. Ook vielen de uitkeringen en het minimumloon niet meer terug naar het niveau van voor 1981 en bleef de verkorting van de werkweek bestaan.

Maar ondertussen deed de vrije markteconomie na 1983 sluipenderwijs zijn intrede in Frankrijk, het dirigisme werd steeds meer teruggedrongen, er werd geprivatiseerd, de buitenlandse investeringen namen toe, de economie werd opener en opener.

De Franse politici bleven echter van links tot rechts koketteren met hun afkeer van het Angelsaksische economische model. De linkse premier Jospin liet in 1999 weten niks te zien in het 'sociaalliberalisme' van Tony Blair en Gerhard Schröder. Zelfs de rechtse president Chirac sprak in een interview zijn afkeer uit over de sociale kosten van het liberale economische beleid van de Britse Labour-regering. In 2007 leek er onder de nieuwe president Nicolas Sarkozy een meer liberale wind te gaan waaien in Frankrijk, maar aangekondigde bezuinigingen liepen al snel vast op massale protesten. Bovendien

werd zijn geloofwaardigheid al snel ernstig aangetast door een aantal *faux pas*, zoals onbehouwen uitspraken en een luxe-vakantie bij rijke vrienden. In de verkiezingsstrijd van 2012 kon François Hollande ermee volstaan een 'presidentiabele' indruk te maken, hij werd verkozen zonder een duidelijk recept voor de economische crisis – evenmin als Sarkozy dat trouwens had.

Op drift

Zo'n dertig jaar na het economische echec van Mitterrand kan Frankrijk nauwelijks meer de schijn ophouden de kleine nederzetting te zijn die moedig weerstand blijft bieden aan de neoliberale overweldigers op het wereldtoneel. De kiezer voelt dat en raakt steeds meer op drift. Om nog maar te zwijgen over de *banlieues*, waar zo'n tien jaar na de geruchtmakende rellen nog altijd uitzichtloosheid en onmacht regeren. Van de beloofde investeringen in de buitenwijken is nauwelijks iets terechtgekomen.

De instabiele politiek-sociale situatie is des te gevaarlijker omdat er in Frankrijk in veel mindere mate dan elders in Europa een maatschappelijk middenveld bestaat. Er is geen samenleving, alleen individuen en Frankrijk, schreef de Gaullist Alain Peyrefitte ooit, of zoals de bekende journalist Alain Duhamel het

formuleert: het is een land van snobs die elkaar negeren.

Deze situatie bestaat al sinds de roemruchte revolutie van 1789, toen de nieuwe machthebbers wilden dat de *citoyens* nog slechts oog zou hebben voor het belang van de staat, waar voortaan vrijheid, gelijkheid en broederschap zouden heersen. Het verdedigen van groepsbelangen, zoals in de gilden van het ancien regime, paste niet in dat plaatje. Vakbonden bleven nog tot het einde van de negentiende eeuw verboden en tot in de twintigste eeuw waren er beperkingen aan het vormen van verenigingen.

Revolutie

Nog altijd is het aantal leden van partijen in Frankrijk veel minder groot dan in de meeste andere Europese landen, evenals het aantal mensen dat is aangesloten bij vakbonden, die dan ook weinig invloed hebben, behalve door middel van stakingen. Wel organiseren Fransen zich sinds de jaren zestig in toenemende mate in allerlei organisaties, maar het belangrijkste platform waarop pressiegroepen invloed kunnen uitoefenen blijft de straat, waar met de regelmaat van de klok protestmarsen worden georganiseerd met alle vaandels, leuzen en zangkoren van dien – en soms de atmosfeer van een naderende revolutie.

Daarnaast hebben individuele Fransen altijd nog de macht van het woord om invloed uit te oefenen, tot ver buiten hun grenzen. Vier jaar geleden werd Stéphane Hessel in Frankrijk wereldberoemd met zijn pamflet *Indignez-vous!* (in Nederland verschenen onder de titel *Ik neem het niet!*). De hoogbejaarde voormalige verzetsstrijder protesteerde hierin onder meer tegen de toenemende kloof tussen arm en rijk, de behandeling van immigranten, Roma en daklozen en de invloed van de financiële markten op de politiek. Genoeg redenen voor jongeren om in opstand te komen, vond hij en dat moesten ze doen ook, maar dan wel op vreedzame wijze. Hessel heeft nog voor zijn dood in 2013 kunnen meemaken hoe zijn boekje van invloed was op de wereldwijde Occupy-beweging.

En dan is er natuurlijk Thomas Piketty, die recentelijk het internationale economische en politieke discours grondig heeft opgeschud met zijn studie over de negatieve gevolgen van toenemende ongelijkheid in de door neoliberalisme gedomineerde economie. Hij ziet stringente belastingheffing als remedie.

Het is duidelijk dat de hoogtijdagen van het *laissez faire* voorbij zijn. De kans is echter uiterst klein dat het oude, verregaande Franse dirigisme weer kans van

slagen heeft in het Europa van de eenentwintigste eeuw. Het is afwachten hoe de *citoyens* hierop zullen reageren, en of ze nog een revolutie in petto hebben.

/

Literatuur

J. Attali, *Urgences françaises*, Fayard, Paris 2013.

A. Montebourg, *La bataille du made in France*, Flammarion, Paris 2013.

A. Peyrefitte, *Le mal Français*, Plon, Paris 1976.

"ALTERNATIEVEN TONEN IS

Kunst en politiek activisme lijken steeds dichter naar elkaar toe te kruipen, vooral in het theater. Dat is niet alleen in Nederland zo. In Italië en Griekenland bezetten kunstenaars zelfs theaters. "Door het theater te bezetten neemt de gemeenschap de cultuur, maar ook de politiek weer in eigen hand."

Door **Robbert ten Heuven**

Het publiek in het Amsterdamse theater Frascati is kritisch. De Zwitserse kunstenaar Christophe Meierhans krijgt de ene vraag na de andere op hem afgevuurd. Hij pareert elke kritiek als een volleerd politicus en als hij het even niet weet zegt hij: "Daar kom ik later nog op terug", om er daarna nooit meer op terug te komen.

In zijn performance *Some use for your broken claypots* presenteert Meierhans een nieuw democratisch systeem. Hij bedacht dat systeem, vertelt hij aan het begin van de presentatie, om een paar fundamentele problemen van het huidige systeem te omzeilen. Zo zijn politici vooral bezig met herkozen te worden, waardoor het beleid vooral is afgestemd op de naderende herverkiezing, in plaats van op wat op lange termijn het beste is voor het land. Daarom is Meierhans' systeem gericht op het wegstemmen van politici in plaats van het verkiezen. Als maar genoeg mensen de politicus zat zijn, dan moet hij het veld ruimen.

De kritiek uit het publiek op Meierhans' systeem is volkomen terecht. Het is te bureaucratisch, dwingt burgers tot ambtelijke dienstplicht en kan zelfs burgers de bescherming van de grondwet afnemen als ze niet mee willen doen. Maar hoe langer Meierhans'

presentatie duurt en hoe meer vragen hij stoïcijns weet te omzeilen, hoe meer een nieuwe gedachte je bekruipt: waarom zijn we eigenlijk niet net zo kritisch op ons eigen, huidige democratische systeem, als we zijn op de nieuwe variant van Meierhans?

"We zijn niet zo kritisch op ons eigen systeem, omdat als je aan het systeem gaat twifelen, je dat hele systeem onderuit haalt", vertelt Meierhans na de voorstelling. "Je zaagt als het ware aan de tak waarop je zit. Daardoor zien we ook niet meer dat er niets universeels of natuurlijks is aan ons democratisch systeem. Het is ook maar bedacht. En als het bedacht is, kunnen we het ook veranderen als we zouden willen. Die mogelijkheid wil ik laten zien."

Nieuwe samenleving

Het is opvallend hoe net als Meyerhans steeds meer theatermakers – opvallend vaak dertigers – het (dis) functioneren van het democratische en/of economische systeem als onderwerp voor hun voorstellingen kiezen. Dat doen ze echter niet door maatschappijkritische toneelteksten te ensceneren in een schouwburg, maar door buiten het theater actief op zoek te gaan naar alternatieven en die het liefst in botsing te brengen met de alledaagse werkelijkheid. Daardoor kruipen kunst en politiek activisme steeds dichter naar elkaar toe.

Zo is het Rotterdamse acteurscollectief Wunderbaum bezig met het project *The New Forest*. Het idee is om in vier jaar tijd een nieuwe samenleving te stichten. Om te onderzoeken welke bestuursvorm, welk juridisch systeem en welk zorgstelsel daarvoor het beste is, praten de acteurs met deskundigen om op basis van die gesprekken een voorstelling over mogelijke alternatieven te maken.

Een ander voorbeeld is het project *Still (The economy of waiting)*. Daarin confronteert de in Nederland werkzame Duitse theatermaker Julian

EEN VORM VAN MACHT"

Hetzel de theaterbezoeker met een wereld van economische verliezers die normaal onzichtbaar blijft: die van de dakloze. Door een een-op-een-ontmoeting die normaal ongelijkwaardig is (de bedelaar is afhankelijk van de voorbijganger die er voor kiest hem wel of niet te zien) in een neutrale, theatrale ruimte plaats te laten vinden, veranderen de sociale codes tussen dakloze en toeschouwer. Hetzel: "Er is even niets anders dan jij en die ander. Een ander die echt is en die open met je wil praten." Met zijn projecten zegt Hetzel de werkelijkheid een nieuw kader te willen geven, waardoor de toeschouwer die werkelijkheid op een nieuwe manier kan bezien. Vanuit die positie openen zich wellicht ook alternatieven voor het huidige systeem.

Het theater uit

Dat theatermakers en andere kunstenaars in onzekere tijden een meer activistische houding aannemen, is een Europese en zelfs wereldwijde trend, merkt Victoria Kaup-Hasler op. Kaup-Hasler is intendant van het Oostenrijkse kunstenfestival Steirischer Herbst. In 2012 organiseerde het festival de manifestatie *Truth is concrete*. Zeven dagen lang, 24 uur per dag spraken driehonderd kunstenaars en sprekers van over de hele wereld met elkaar over artistiek-activistische strategieën om de wereld te veranderen. De strategieën werden gebundeld in een gelijknamig boek dat onlangs werd gepresenteerd. "Het idee voor *Truth is concrete* kwam voort uit de wereldwijde opkomst van het activisme rond 2011, bijvoorbeeld in de vorm van de Arabische Lente, de Spaanse *Indignados* en de *Occupy*-beweging", vertelt Kaup-Hasler. "Dat riep bij veel jongere kunstenaars de vraag op of kunst alleen moet reflecteren op de samenleving of dat ze ook echt politiek actief in die samenleving moet zijn. Je zag en ziet steeds meer kunstenaars het theater uitkomen om hun creatieve

vaardigheden op een andere manier in de samenleving in te zetten. Die kunstenaars wilden we bij elkaar brengen om ideeën met elkaar uit te wisselen." De voorstellen liepen uiteen van guerilla-gardening tot daadwerkelijke, artistieke pogingen de wet of zelfs het democratische systeem te veranderen.

Kaup-Hasler: "De rode draad was dat kunstenaars, anders dan politici, strategieën hebben om alternatieven te ontwikkelen. Om een alternatief te verzinnen, moet je uit het huidige systeem kunnen stappen en politici kunnen dat niet." Christophe Meierhans ziet dat net zo: "Politici doen geen voorstellen voor echte alternatieven, omdat het systeem dat niet toelaat. Het is voor hen te risicovol om echt te experimenteren. Daarom zegt de politiek over systeemhervormingen al snel: 'fijn idee, maar wij moeten eerst de echte problemen oplossen.'"

Publieke functie

Dat oplossen bestaat overal in Europa vooral uit bezuinigen, waardoor de publieke plekken waarover alternatieven kan worden nagedacht dreigen te verdwijnen. Het stak een aantal kunstenaars in Rome en Athene dat door stevige kortingen op het cultuurbudget of gedwongen privatiseringen diverse theaters en andere gemeenschapsplekken moesten sluiten of voor modale inkomens onbereikbaar dreigden te worden. Als reactie werd in Rome het Teatro Valle en in Athene het Empros Theater door kunstenaars bezet om ze vervolgens terug te kunnen geven aan de gemeenschap.

De theaters werden omgevormd tot gemeenschapscentra die open staan voor iedereen en waar de meest uiteenlopende bijeenkomsten worden georganiseerd. Van workshops voor werkloze dansers en schrijfworkshops tot politieke bijeenkomsten en discussies over de toekomst van de gemeenschap. De theaters vormen bovendien alternatieve podia

\

"Om een alternatief te verzinnen, moet je uit het huidige systeem kunnen stappen en politici kunnen dat niet."

voor een vrijwel volledig wegbezuinigde kunstsector en een plek waar de politieke status quo kan worden bevraagd, zowel artistiek als via maatschappelijke discussies. Politiek activisme en kunstenaarschap zijn er eigenlijk niet meer van elkaar te onderscheiden. Het Teatro Valle won onlangs de Princess Margriet Award van de European Cultural Foundation, die initiatieven belooft die cultuur, democratie en gemeenschap met elkaar verbinden. "Door het theater te bezetten neemt de gemeenschap de cultuur, maar ook de politiek weer in eigen hand", zegt filosoof en activist Nicola Rossi in de korte film die het ECF voor de prijsuitreiking maakte.

Paniekaanval

Zo kijkt de Griekse theatermaakster Eugenia Tzitzilaki ook naar het Atheense Empros Theater, waarbij zij is betrokken. Ook zij vindt dat kunst beschikbaar moet blijven voor iedereen. "Het is een vorm van macht om de mogelijkheid te hebben om alternatieven te tonen. Zodat we niet alles wat ons wordt verteld voor waar aannemen", zegt ze. Die publieke functie van theater is belangrijk voor een gemeenschap, zeker als die gemeenschap zo onder druk staat als de Griekse. "De gebeurtenissen hier zijn zo intens. Hoe moet je als individu reageren op de ene klap na de andere? Het theater kan daar een rol in spelen. We moeten beseffen dat we niet alleen zijn. Het is net als met een paniekaanval. Als je die krijgt als je alleen bent, heb je het idee dat je gek wordt. Als je er echter met anderen over praat, blijkt dat je helemaal niet gek bent. Mensen is wijs gemaakt dat hun financiële problemen hun eigen schuld zijn. Het aantal zelfmoorden rijst in Griekenland daardoor de pan uit. Terwijl die problemen niet individueel maar collectief zijn. Daarom moeten we er over praten." Of dat nu via een theatervoorstelling is, of via een politieke bijeenkomst in hetzelfde theater.

Stuk hout

In het ruimte bieden aan een publiek gesprek en aan de verbeelding schuilt de gemeenschappelijke functie van theater, zegt danseres Ilenia Caleo van Teatro Valle. "Cultuur kan de motor van verandering zijn, omdat het de verbeelding centraal stelt. Het helpt om aan de nachtmerrie te ontsnappen dat dit de enige mogelijke wereld zou zijn."

Het is precies daar waar politiek activisme en kunstenaarschap elkaar dicht naderen, denken ook Meierhans en Hetzel. Voor hen is theater bij uitstek de kunstvorm voor het overdenken van alternatieven. Meierhans: "In het theater kijk je met een open blik. Je weet dat wat daar getoond is fictie is, maar je neemt het wel serieus." Hetzel: "Het theater is een utopische plaats. Het is een ruimte die theatermaker en publiek samen kunnen vullen met een nieuw waardenstelsel." Hetzel vergelijkt het met kinderen die in een stuk hout even makkelijk een schip als een huis kunnen zien. "Het stelsel kan in het theater ook andere vormen aannemen, net als dat stuk hout. Het op die manier bezien van de werkelijkheid heeft een enorme potentie."

Maar zit er als het gaat om politiek activisme niet een enorm verschil tussen het in een Amsterdams theater heroverwegen van de democratie en het bezetten van een Atheens theater? Tzitzilaki: "Ik zou niet een te groot verschil maken tussen jullie en ons. Kapitalisme en democratie hebben overal hun grens bereikt. Democratie is geen democratie meer, maar manipulatie. Ook al hebben bij jullie kunstenaars nog wel budget en wonen er minder mensen op straat, de overkoepelende problemen delen we. Dat is precies waarom wij als kunstenaars het dominante narratief moeten bevragen."

/

Rabot 4-358

*'Kan een artistieke interventie sociale spanningen
omvormen tot verhalen, zodat die op hun beurt
iets gaan betekenen in het denkbeeldige landschap
van een bepaalde plek?' (Francis Alÿs)*

Twee jaar lang vestigde theatermaker Simon Allemeersch zijn persoonlijk atelier in een appartement in de Rabotwijk in Gent, in sociale woonblokken die beetje bij beetje leeglopen omdat ze zullen worden afgebroken. In het atelier werd een geheugen van 'de blokken' gesticht en kon een nieuw verhaal tussen de bewoners en de buitenwereld ontstaan.

Het werd een zoektocht naar antwoorden op vragen als: hoe komt het dat de eerste bewoners als dikkenekken werden bekeken? Hoe heeft dat zo snel kunnen veranderen? Waarom was de enige gemeenschappelijke ruimte in de torens een mortuarium? Wie heeft de vorm van deze gebouwen bedacht?

Het Rabotproject mondde uit in een expositie, een boek en een theatervoorstelling. Het vertelt een verhaal van binnenuit over wonen, economie, armoede en persoonlijke ficties.

Vanaf 2010 betrok Allemeersch een leegstaand appartement in Rabot. De living kreeg een achterwand van een oud theaterdecor – een *infini*, waartegen mensen kunnen worden gefilmd. Bewoners kwamen langs, vertelden verhalen en werden gefilmd. Later werd een expositie ingericht waar de buurt kwam kijken. Zo kregen de geschiedenissen van de bewoners een plek in het grote verhaal van de veranderingen in de wijk sinds de jaren zeventig. Ook anderen werkten mee, zoals Sofie Van der Linden (kunstenares, die observeert en tekent), Jef Boes (fotograaf), Eline Maeyens (journaliste), Maarten Devrieze (fotograaf en beeldend kunstenaar), en Mario Debaene (typograaf en vormgever van het boek en het logo).

Op 29 oktober 2014 is de voorstelling Rabot 4-358 te zien in Frascati, Amsterdam.

Meer op: www.rabotatelier.be

DANNY komt naar me toe met een plan. Hij wil eilanden bouwen op het water. De eilanden zullen zich aan elkaar hechten wanneer de zee kalm is. Wanneer de zee ruw wordt, dan kunnen ze los komen van elkaar. 'Zodat niemand elkaar kwetst.'

Geduldig legt Danny me uit hoe je een eiland kan bouwen met visnetten en plastic flessen. Hij vraagt me of ik een waterpartij en een budget kan regelen. Ik vertel hem dat ik zelf ook geen budget heb. We beslissen een maquette te maken.

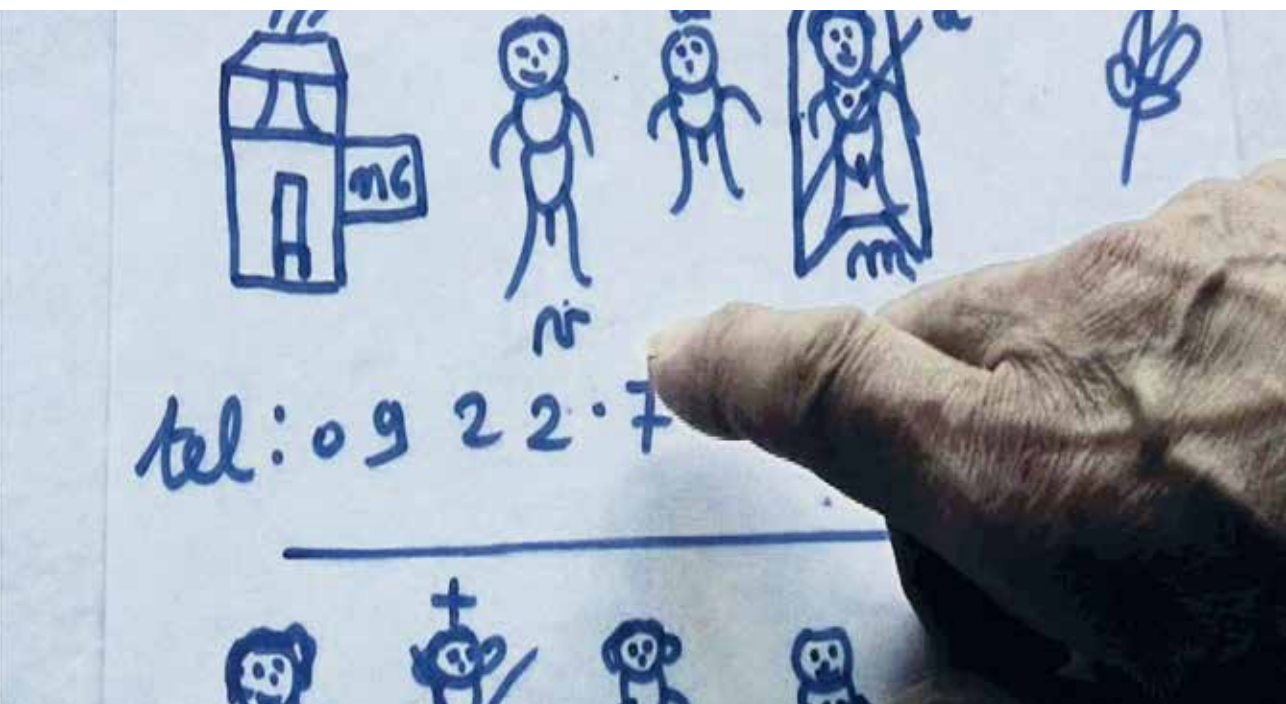
Elke keer dat **FREDDY** langskomt film ik zijn outfit. Die verschilt iedere dag maar is altijd assorti. Hoofddeksel, oorbellen, trui, legging en de bijbehorende tas. Dan komt Freddy het atelier binnen met een trui waarop in grote letters staat: ITALIA.

Hij vraagt me van welk land de trui is. Ik vraag hem: 'Hoe doe je dat, als je niet kan lezen?' Hij zegt me dat hij zijn eigen systeem heeft. Zeven lijnen zijn de dagen van de week. Een v boven de tweede lijn is dinsdagvoormiddag, een v onder

Ik leer **ASTRID** kennen in de 019. Ze woont in het derde blok. Haar man verloor een arm in de oorlog in Korea. Toen hij stierf kreeg zij een extra pensioen als oorlogsweduwe.

Met het extra pensioen koopt Astrid nu iedere maand voedsel dat lang houdbaar is. Ze kookt voor wie het nodig heeft. Vroeger hadden ze een boerderij. Ze zegt: 'Vroeger had ik de dieren, nu heb ik hen.'

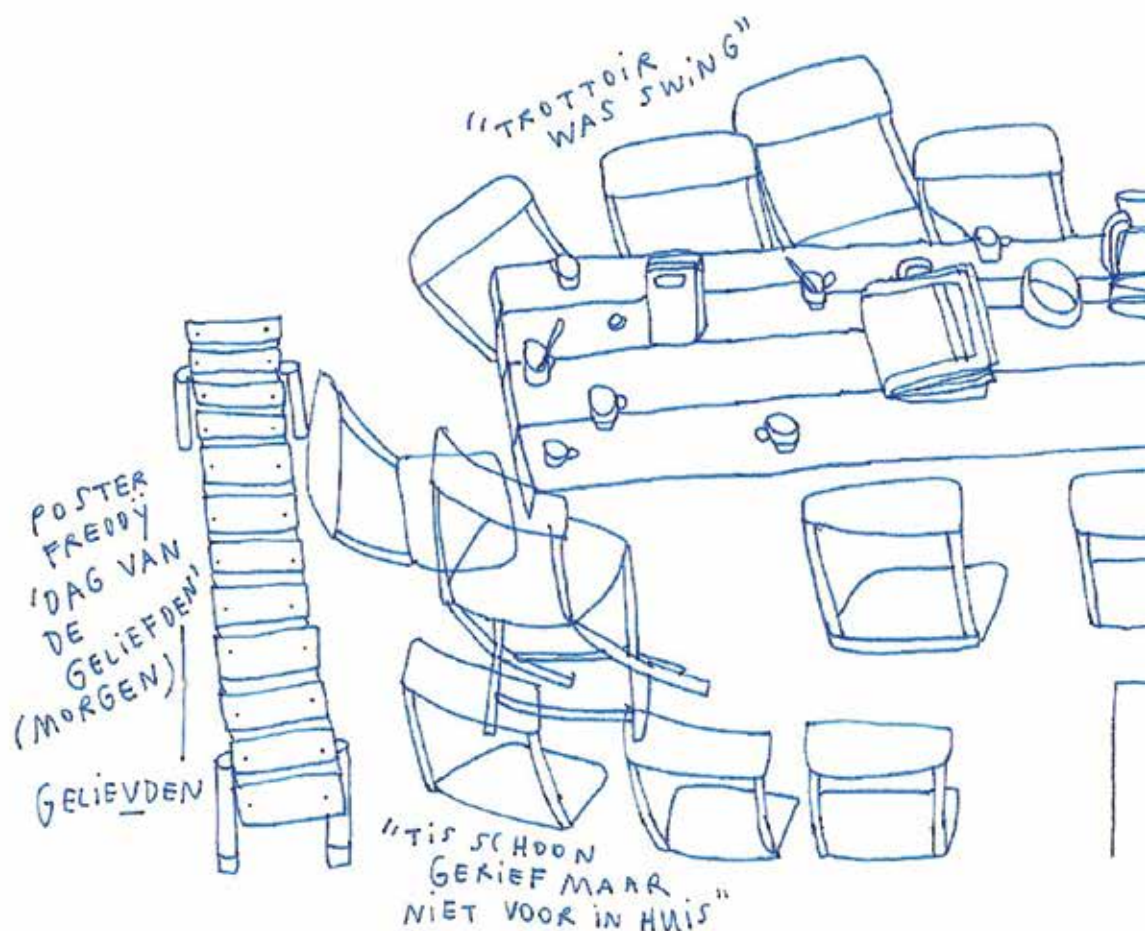

de tweede lijn dinsdagnamiddag. Hij tekent een kleine camera en zegt: 'Dat zijt gij.' Cijfers leest hij wel, maar uren moet ik schrijven als 3 in plaats van 15. Zijn adresboek bestaat uit hiërogliefen die de geschiedenis van de gezinnen

weergeven, de geslachten van de mensen. Wanneer er een kistje getekend is of een lijn erdoor, dan zijn ze overleden. Freddy is trots. Hij zegt: 'Ik ben niet dom, enkel niet geleerd. Een dom persoon zou dit systeem nooit bedenken.'

13.02.72
SAMENKOMST 182

AGENDAPUNTEN: - INSTALLATIE
NIEUWE METERS

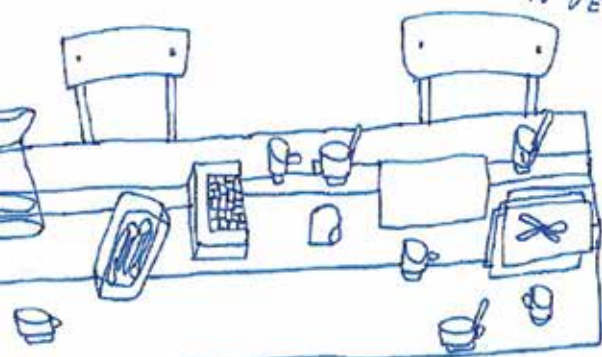

VEEL PROTEST
SLECHTE VERWARMING: KAN ALLEEN DICHT OF
HELEMAAL OPEN: VOOR HELE GEBOUW.
DUS WAAROM APARTE METERS?

VORIGE WEEK PAS
BRIEF IN DE BUS, DEZE
WEEK AL INSTALLATIE
WAAROM NU NOG KOSTEN
MAKEN AAN GEBOUW?
ENKEL GLAS

"IK SLIJP DIE
METEREN
GEWOON AF!"

"OM HALFS
IN DE HAL"

"EÉN MET
EEN BAIL OP,
EEN DIKKE"

"EN,
STELT ZE'T GOED?"

"ZE HEEFT EEN
SCHOON BALKON,
EN DIE ANDERE
VROUW HEEFT ER 2,
IN DE LENGTE VAN
HET APPARTEMENT"

Portretten Linda en Edouard: Jef Boes

Van wie is de partij en voor wie is ze bedoeld?

Partijdemocratie botst nogal eens met de media-politieke realiteit. Hier volgen enkele observaties en kanttekeningen aan de hand van de lijsttrekkersstrijd tussen Tofik Dibi en Jolande Sap. Want wat GroenLinks is overkomen, overkomt periodiek elke partij.

Door **Herman Meijer**

Wat is een politieke partij?

Van alle organisaties waarvan ik voorzitter ben geweest vond ik GroenLinks het lastigst te duiden. Meestal is vrij precies te zeggen waartoe een organisatie dient, wat haar leden en medewerkers voor positie hebben, wat ze produceert, wie waarover gaat, wanneer ze goed werkt en wanneer niet, voor wie ze er is en wanneer ze kan worden opgeheven. Bij politieke partijen zijn zulke normale vragen niet goed te beantwoorden – althans zeker niet allemaal en zeker niet voor iedereen eender. Er zijn sowieso twee antwoorden op de vraag wat een politieke partij is. Het eerste is: een vereniging van staatsburgers die gezamenlijk politieke doeleinden nastreven. Dit is het klassieke antwoord en voor de meeste partijen in Nederland ook een realiteit. Het andere antwoord heeft in ons politieke landschap een steeds grotere relevantie gekregen: een politieke partij is een merknaam. Een merknaam is op de kiezemarkt een relevante grootheid geworden, die het desnoods zonder vereniging van staatsburgers kan stellen. Het actuele voorbeeld is de PVV. Voor de volledigheid, onze parlementaire geschiedenis kent nog een derde antwoord. Dat is de kiesvereniging, naar eigen zeggen géén politieke partij. Voorbeeld: de Christelijk-Historische Unie, in de praktijk een verzameling van keurige Nederlands-Hervormde dames en heren, voor wie *gewetensdwang* het smerigste woord was dat ze kenden.

De lijsttrekkersverkiezing

Door **Tamara van Ree**

Jolande Sap werd op 2.9.2008 lid van de Tweede Kamer en op 17.12.2010 fractievoorzitter. Op 5.10.2012 gaf zij haar Tweede Kamerzetel op. Tofik Dibi was van 30.11.2006 tot 20.9.2012 lid van de Tweede Kamer.

6 mei 2012

Dibi stuurt sollicitatiebrief naar de kandidatencommissie, waarvan Tof Thissen (tevens voorzitter GroenLinks fractie Eerste Kamer en lid van de stuurgroep strategie en campagnes) voorzitter is. Hij stelde eerder voor Dibi uit het fractiebestuur te zetten om problemen in de fractie te verminderen.

7 mei

PowNews dringt het bureau van GroenLinks in Utrecht binnen en ontlokt partijvoorzitter Heleen Weening de uitspraak dat er meer kandidaten zijn. 22:55 • Ook NOS brengt het nieuws: 'Dibi wil lijst GroenLinks trekken'

In dit artikel zal ik het bij de eerste twee gestalten houden, de vereniging en de merknaam. Het zijn twee bestaanswijzen van één grootheid, die beide tegelijkertijd voorkomen. Ze onderhouden een onzekere en niet altijd gelukkige relatie. Het is bijvoorbeeld denkbaar dat het goed gaat met het merk GroenLinks en tegelijkertijd slecht met de gelijknamige vereniging – en het omgekeerde is evenzeer denkbaar. Niet voor eeuwig, maar zo kan het er maanden of zelfs jaren voorstaan. In de ‘affaire Sap – Dibi’ die ik hier als leerstuk neem, zal ook blijken dat het in de wereld waarin het om de merknaam draait heel anders toegaat dan in de verenigingswereld. Deze verschillen hebben uiteraard hun interne parallellen binnen het geheel van GroenLinks, zoals dit bij alle in Nederland actieve politieke partijen het geval is.

Twee werelden

In de *tijdljn* – zie hieronder – komen, behoudens het grote publiek, alle actoren voor die de twee werelden bevolken. De wereld van de merknaam is in belangrijke mate die van het mediapolitieke circuit. Ze draagt veelal de trekken van de ‘sociaal-psychologische’ openbaarheid zoals Jürgen Habermas die schetst in zijn *Strukturwandel der Öffentlichkeit*. Het gaat om een veld dat door de technieken van reclame en *framing* wordt gemanipuleerd en waar ‘nieuws’ is wat door de media als nieuws wordt gebracht. Het doen en laten van de Tweede Kamerfractie speelt zich, voor zover het niet het onzichtbare handwerk betreft, grotendeels in deze wereld af. De mediapolitieke voorstelling van ‘de politiek’ draait nog immer om de Haagse vierkante kilometer – waarbij gemeenten en provincies en zelfs Europa, marginaal afsteken. Daartegenover staat de wereld van

8 mei

13:27 • Sap tweet: Wat een mediareuring. ;-) Als er sterke tegenkandidaten opstaan die zich met mij willen meten, dan ga ik met plezier de strijd aan!
15:11 nu.nl ‘Dibi wil lijst GroenLinks trekken’
22:00 • Nieuwsuur
‘Het rommelt binnen GroenLinks’. Het programma noemt Dibi’s keuze een ‘motie van wantrouwen tegen Sap’. Bas de Gaay Fortman: niks mis met kandidaatstelling, wel zelfoverschatting van Dibi. Jojanneke Vanderveen (voorzitter DWARS) spreekt zich uit voor keuzevrijheid. Tof Thissen zegt zich niet op te laten jagen met werk. Politiek commentator Dominique van der Heyde spreekt van ‘een beetje een rare situatie’ dat Sap nu niet formeel de partijleider van GroenLinks is.

10 mei

Zwijgplicht over kandidatuur wordt geschrapt.
11:46 • nrc.nl maakt hiervan melding.

11 mei

12:53 • nu.nl meldt dat Sap voor een referendum is. Binnen de partij wordt druk op Dibi uitgeoefend om zich niet kandidaat te stellen, aldus rapport Commissie Van Dijk. Stuurgroep GroenLinks wil referendum, aldus rapport Commissie Van Dijk. Dibi en Sap spreken met elkaar.

13 mei

Dibi laat weten zich kandidaat te stellen. Mores is dat kandidaten dat niet bekend maken totdat de kandidatenlijst bekend gemaakt wordt.
16:56 • nrc.nl bericht: ‘Nu is het officieel: Tofik Dibi kandidaat-lijsttrekker GroenLinks’.
20:21 • nu.nl bericht: ‘Dibi wil “scherpte en originaliteit” voor GroenLinks’.

vereniging en vergadering die haar eigen, veel beperktere vormen van openbaarheid organiseert, waarin staatsburgers gezamenlijk hun best doen de gang van zaken te beïnvloeden. Ze doen aan machtsvorming op basis van menings- en besluitvorming. En ze hebben dit georganiseerd in een vorm van ledendemocratie die zoveel mogelijk op voet van gelijkheid loopt. Dit is wat resteert van de oude burgerlijke openbaarheid die begon met de achttiende-eeuwse salons en de negentiende-eeuwse partijvorming. Interessant in de *Tijdslijn* is het verschijnen van bij Habermas ten tijde van de *Strukturwandel* nog onbekende fenomenen, internet en de sociale media, met name Twitter. Deze brengen een extra laag in de openbaarheid, die het staatsburgers in verschillende hoedanigheden mogelijk maakt zelf hun aandeel in beeldvorming en *framing* te nemen. Overigens niet toevallig komen in de tijdslijn

enkel tweets voor van staatsburgers die al in en met het mediapolitieke circuit bekend waren.

Dat er zoiets als een affaire Sap-Dibi kon ontstaan zou zonder deze ingewikkelde constellatie moeilijk te verklaren zijn. In de oorsprong was er wel een echt politiek conflict: de kwestie van de politietrainingsmissie naar Kunduz. Dat de verdeeldheid hierover binnen de fractie – die ook een hierover verdeelde partij weerspiegelden – vervolgens op een conflict over het leiderschap uitliep, zou ook nog zonder schade voor het ‘merk’ GroenLinks kunnen zijn opgelost. De leiderschapsverkiezing die volgde werd echter juist conflictueus door de vele versterkers die in die constellatie blijken te zitten.

Conflictversterkers

In het geheel van de ‘twee werelden’ waarin

14 mei

15:00 • persconferentie Dibi in Amsterdam. Verslag in terugblik *Vrij Nederland* 22.11.2013: ‘Alle media wilden van hem weten waarom hij zich kandidaat had gesteld tegen Jolande Sap. De toon was opeens niet vriendelijk meer: handelde hij uit eigen gewin? Maakte hij de partij die hij lief zei te hebben niet juist kapot? De eens zo geliefde speelkameraad van de media werd nu als een huichelaar neergezet’.

14:55 • nrc.nl bericht: ‘Dibi: mijn kandidatuur is geen motie van wantrouwen richting Sap’.

18:00 • *NRC Handelsblad* publiceert kritisch artikel van Thijs Niemantsverdriet.

22:00 • Nieuwsuur: ‘Tofik Dibi gaat de strijd aan’, met hergebruikte beelden van de uitzending van 8 mei waarin Bas de Gaay Fortman zich uitspreekt

tegen Dibi als leider. Wijnand Duyvendak (oud-Kamerlid) spreekt zich uit voor Sap. Herman Meijer eveneens. Wat hem betreft is er sprake van onterecht alarmisme in de media, het referendum is een normaal partijfenomeen en hoeft niet tot problemen te leiden. 23:05 • Dibi bij EO-programma Knevel en Van den Brink.

16 mei

19:00 • Sap bij De Wereld Draait Door (DWDD).

20:30 • Dibi bij radio-programma BNN Today. Dibi meldt dat maandag de eerste ‘showdown’ zal zijn in debat met Sap.

21:24 • Dibi bij KRO-programma Oog in Oog.

22:42 • nrc.nl bericht: ‘Sap raadge Dibi lijsttrekkerskandidatuur af’.

17 mei

Kandidatencommissie verklaart Dibi ongeschikt.

Kamerfracties, Kamerleden, media, partijbestuur en andere partijorganen hun rollen spelen, treden effecten op die elk zakelijk conflict kunnen versterken en doen ontsporen. Ik noem er drie: dramatisering, personalisering en systeembotsing.

Vanaf het moment dat er maar de geringste hint was, dat Tofik Dibi kandidaat lijsttrekker zou zijn, stonden schrijvende en beeldende media in de alarmstand. De kandidatuur zelf gold onmiddellijk als een teken van wantrouwen jegens Jolande Sap en werd weergegeven als het openen van de strijd. Het beschouwen van de politiek als een strijdtoneel, inderdaad in de theatrale zin van het woord, is een constante in de mediale weergave. Het 'koningsdrama' is hierin een van de archetypen. Voor de media voorziet het in de twee vereisten van begrijpelijkheid en amusementswaarde van de door hen weergegeven feiten en verhoudingen. Voor

de politici in kwestie verhoogt het de druk op het eigen presteren.

En met dit laatste komt ook het tweede effect in beeld: personalisering. Waar in de politiek strijd om de macht en strijd om politieke doelen altijd constanten zijn geweest, is dit in het mediapolitieke circuit vrijwel in de volle breedte verengd tot strijd om de macht, en dit laatste bovendien tot een strijd om individuele posities. Deze mediale vervorming beperkt zich allang niet meer tot de buitenkant. Alle in Den Haag opererende politici weten dat zij met een afwijkende individuele positie onmiddellijke toegang tot het mediacircuit krijgen – iets wat hun met geduldig handwerk meestal niet lukt. De dissident heeft in de dramademocratie een streepje voor. Het is verleidelijk om in dit systeem mee te gaan, zoals ook Tofik getuigt in 'Op tv, of roemloos ten onder' (*Vrij Nederland*, 20.12.2011).

18 mei

Dibi zou 's middags te gast zijn in het NTR programma *De Halve Maan*, maar wordt naar het partijbestuur geroepen.
15:56 • nu.nl meldt dat Dibi geen kandidaat meer is.
16:49 • nrc.nl bericht: 'Tofik Dibi mag geen gooi doen naar lijsttrekkerschap van partijbestuur'.
17:08 • Sap tweet: Ik zou het betreuren als er geen referendum komt. Ik ga graag de strijd om het lijsttrekkerschap aan!
17:24 • Tweede Kamerlid Ineke van Gent tweet: Laat de leden van #Groenlinks stemmen over de lijsttrekker! #feestvandedemocratie.
17:52 • Tweede Kamerlid Mariko Peters tweet: GroenLinks: kom op! Openheid, spreekvrijheid, democratie! Laat de leden kiezen! #dejavu.
17:58 • Tweede Kamerlid Liesbeth van Tongeren tweet: Dat vind ik ook. RT Ineke van Gent.

18:08 • Oud-fractie-voorzitter Femke Halsema tweet: 'Als GL-lid wil ik kunnen kiezen en me niet hoeven schamen #referendum'.
19:00 • DWDD zendt een satirische sketch uit over de strijd tussen Sap en Dibi. Het filmpje krijgt op Facebook 240 likes en wordt 56 keer gedeeld. Ook in DWDD een gesprek met Thijs Niemantsverdriet, Frénk van der Linden en Claudia de Breij over 'Dibigate' en live contact met het NOS journaal. Van der Linden: 'Je zou ook kunnen zeggen hij wist dat het niet mocht, hier schendt iemand de spelregels'. Dibi wordt 'dramaqueen' genoemd. Thissen wordt aangehaald. Niemantsverdriet: 'Dit bevestigd het beeld van een verdeelde partij'. Van der Linden over het verhaal van Dibi: 'Heeft de diepte van een tosti'. Onder druk van partijle-

den besluit de kandidatencommissie toch tot een ledenreferendum.
19:30 • Ineke van Gent tweet: Dat laten bungelen van @tofikdibi krijgt hele gênante trekjes. Klap erop en referendum organiseren partijbestuur! #amateurs #BAM.
19:52 • Ineke van Gent tweet: De partijregels zijn helemaal niet overtreden door @tofikdibi Vorige week is door PB besloten dat kandidaten naar buiten konden. #dwdd.
21:58 • nrc.nl bericht: 'Tofik Dibi toch kandidaat voor lijsttrekkerschap GroenLinks'. Nieuwsuur interview met Dibi over bezwaren kandidatencommissie over zijn kandidaatstelling.
23:00 • Weening bij Knevel en Van den Brink: Tofik Dibi ongeschikte kandidaat-lijsttrekker. 'De leden hebben een keuze tussen een ongeschikt verklaarde kandidaat en een geschikte kandidaat'.

19 mei

Thissen 's morgens in Radio 1 Journaal: Dibi niet geschikt. Thissen verweert zich ook tegen de stelling dat de kandidatencommissie verkeerd zou hebben gehandeld.
11:00 • Dibi is intussen bij Radio 1 Tros Kamerbreed.
11:14 • *Volkskrant* bericht: 'Dibi niet geschikt als partijleider van GroenLinks'.
19:31 • *Telegraaf* bericht: "'Onnodige schade" door procedure GroenLinks'
20:25 • Dibi bij VARA-programma Paul!

#amateurs

En dan de botsing met het systeem van gekozen besturen en congressen, kandidatencommissies en geschillencommissies, partijraden en partijbureaus, afdelingen en werkgroepen. Hoeveel trager en ingewikkelder is dit niet – zeker bij GroenLinks met zijn anarchokritische structuur, waarin zoveel mogelijk parallel geschakelde organen voorkómen dat iemand ergens beslissend kan ingrijpen. In de praktijk van de affaire Sap-Dibi zijn beslist fouten gemaakt, zoals de commissie Van Dijk achteraf constateerde. Even zeker is – en ook daarover doet het commissierapport uitspraken – dat heel de interne logica van een ledenorganisatie een zeer moeilijke verhouding heeft met de snelle wereld van de merknamen. En al helemaal als eigen leden in deze laatste wereld hebben leren zwemmen en er hun eigen roepoetters hebben opgedaan. De vereniging heeft

haar best gedaan om alles transparant en volgens de regels aan te pakken, maar op een zeker moment staat ze te kijk als een bonk formalisme en wereldvreemdheid. Zelfs valt, met het oog op de kandidatencommissie zoals haar voorzitter in een interview vertelde, de kwalificatie 'Noord-Koreaanse toestanden'! Erger kan je het, met heel je overdemocratische bestel, niet krijgen! Het twittercircuit fungeert in dit conflict vrijwel geheel als een branche van het mediapolitieke circuit. Femke Halsema, sinds haar afscheid als partijleider nog altijd BN-er en twitterkoningin, doet haar duit in het zakje. En evenzo tal van meer direct betrokkenen. Tekenend voor de verhoudingen is de tweet van Ineke van Gent, die zich over de twitterband tot het partijbestuur richt, eindigend met “#amateurs”. Want dit is het klassieke verwijt binnen alle politieke partijen en zowel op landelijk als lokaal niveau. De 'professionals'

21 mei 2012

16:45 • Trouw

'Kandidatencommissie GroenLinks woedend op partijbestuur'.

17:46 • Dibi bij BNN-radioprogramma Coen en Sander Show.

's Avonds eerste lijsttrekkersdebat Dibi-Sap in de Rode Hoed.

21:26 • Rtl-nieuws bericht: 'Dibi: GroenLinks is beetje bleker, onzeker en verward'. Het debat wordt ook besproken op allerlei nieuwsfora.

22:10 • AVRO-programma Neonletters zendt satirische sketch uit over kandidaatstelling Dibi.

23:40 • Volkskrant: 'Eerste GroenLinks-debat: Dibi oogst meer applaus dan Sap'.

22 mei 2012

10:50 • nrc.nl bericht:

'Terugkijken: Sap versus Dibi, ronde 1'.

Een vandaag bericht na enquête onder 400 leden: 77% van GroenLinks leden wil Jolande, 16% Dibi.

19:00 • Dibi bij DWDD.

Matthijs van Nieuwkerk benadrukt dat Dibi nummer drie op de lijst staat, maar ongeschikt is geacht als lijsttrekker, 'waarom, staat ook nu nog op de site van GroenLinks te lezen'. Partijbestuur zou gezegd hebben tegen Dibi 'we schamen ons voor je'. Van Nieuwkerk houdt t-shirt omhoog 'geschikt'. De Breij vraagt 'waarom wil je de baas zijn van een club die je niet wil?' Dibi: 'GroenLinks moet meer

een vechterspartij worden en niet zo Haags bestuurlijk. Kijk macht is mooi, maar die macht dient wel een doel en die doelen zijn onze idealen. Het gevoel wat ik de afgelopen tijd heb gekregen is dat we bijna wanhopig in een regering willen zonder dat we weten waarom ook al weer. Daarom heb ik me kandidaat gesteld'.

23 mei

Omroep Brabant bericht: GroenLinks Den Bosch verwijderd pro Tofik Dibi-tweets. Tweede lijsttrekkersdebat in Verkadefabriek in Den Bosch.

die zich omringd weten door ambtelijke ondersteuning, adviseurs, informatiebronnen, media en een behoorlijk salaris, verwijten de vrijwilligers van de afdeling, c.q. van de partijleiding, amateurisme. En het spiegelbeeld hiervan is uiteraard het verwijt vanuit de vereniging dat de fractieleden zich loszingen van de partij, zich te weinig laten zien bij vergaderingen, te veel opgaan in de wereld van het politiek bestuur en alleen belang stellen in hoe ze in de pers komen – het klassieke verwijt van parlementarisme in een actuele gedaante.

Opnieuw beginnen

De commissie Van Dijk die de oorzaken van het electorale verlies na de affaire heeft onderzocht, had zich kunnen beperken tot het niveau dat bij de gemiddelde tv-kijker als 'de politiek' bekendstaat – de wereld van de merknamen. Ze had dan volstaan met een onderzoek

naar wat er in de Tweede Kamerfractie heeft gespeeld, met in de marge iets over de rol van het partijbestuur en de kandidatencommissie. Een paar aanbevelingen over leiderschap en communicatie en klaar.

Gelukkig heeft ze veel meer gedaan dan dat. Ze gaat ook in op de partijcultuur, de relatie tussen partij en Kamerfractie, de koers van de partij en de kwaliteit van het debat. Dat is leerzaam, niet alleen voor GroenLinks. Wat GroenLinks is overkomen, overkomt periodiek elke partij. En de kans op zulke klappen groeit met de griligheid van het politieke bedrijf en de tweedeling van de politieke werelden. Wat dus in toenemende mate beproefd wordt is de veerkracht, niet zozeer van het politieke systeem – want die Kamerzetels raken wel weer gevuld – maar van de politieke partijen. Het is juist dat deel, door de toeschouwers van de democratie niet gezien, waar het op aankomt. Het is de partij als verza-

26 mei – 5 juni

Ledenreferendum.

27 mei

9:30 • Femke Halsema spreekt bij Eva Jinek op Zondag haar steun uit voor Sap.

10:28 • nrc.nl bericht: 'Femke Halsema steunt Sap als partijleider GroenLinks'.

30 mei

Lijsttrekkersdebat in Groningen.

6 juni

Uitslag ledenreferendum: 84% stemmen voor Sap.

meling van diegenen die noch toeschouwer noch acteur zijn. Het is die verzameling van politiek actieve staatsburgers die ervoor zorgt dat er überhaupt vertegenwoordigers te kiezen zijn, plus een programma, kenbare idealen en aansprekende leuzen. Die partijleden hebben behoefte aan een organisatie die bij de tijd is en werkt. Ze hebben behoefte aan structuur die helpt bij het vormen van hun mening en het uitdrukken van hun idealen in programma's. En ze willen hun vertegenwoordigers kunnen spreken, en tegenspreken desnoods. Ook al nadert hun totale aantal het historische dieptepunt van twee procent van het electoraat, hun bestaan maakt dat ons parlementair-democratische stelsel nog net te onderscheiden is van een politieke supermarkt, waarin politieke acteurs ons tot een keuze verleiden.

Er verschijnen de laatste tijd legio artikelen die vragen om een ander soort politieke partij, een die

het moet hebben van levende verbindingen met maatschappelijke organisaties en initiatieven. Zo bijvoorbeeld Paul Kalma in de bundel *Politiek partijen: overbodig of nodig?* van de Raad voor het openbaar bestuur. Grappig genoeg beschikt GroenLinks al jaren over een rapport van de commissie Duyvendak, dat om alle voornoemde redenen pleit voor een heruitvinding van GroenLinks als 'publieke partij'. In zo'n partij, die ook voor niet-leden toegankelijk is, is niet de parlementaire agenda leidend, maar kunnen omgekeerd groepen burgers de politieke agenda meebepalen. Een dergelijke partij is minder gevoelig voor druk vanuit de media. Dit is precies het soort politieke organisatie, dat zichzelf tot podium en voertuig weet te maken van maatschappelijke initiatieven en progressieve organisaties, die in de huidige constellatie politiek onthand, zo niet vervreemd zijn.

/

Literatuur

Th. Broer en J. Alberts, 'Partij aan scherven', *Vrij Nederland*, 8.10.2012, p.28 e.v.

Terug naar de toekomst, rapport GroenLinkscommissie Van Dijk, Utrecht 2013.

M. van Wezel en M. Kleijwegt, 'Hoe Tofik Dibi aan zijn media-verslaving ten onder ging', *Vrij Nederland*, 22.11.2013, p.18 e.v.

P. Kalma, 'Uit de greep van het bestuur: politiek als bezielde strijd om het algemeen belang'. In: *Politiek partijen: overbodig of nodig?*, Raad voor het openbaar bestuur, Den Haag 2014, p. 83-97.

Vertrouwen in de partij

Nog geen twee procent van de Nederlanders is lid van een politieke partij. Het vertrouwen in onze politieke partijen neemt af. Het debat over de functie van politieke partijen en over mogelijke alternatieven wordt volop gevoerd. Een bespreking van twee publicaties.

Door Reinier van der Hulst

In 1960 telden alle politieke partijen samen 730.000 leden op een bevolking van 11,48 miljoen inwoners. Dat betekent dat toen ongeveer zes procent van de Nederlanders lid was van een partij. Anno 2010 was de bevolking doorgegroeid tot meer dan 16,6 miljoen inwoners; het ledental was daarentegen gedaald tot 308.000. Gemiddeld was nog geen twee procent van de Nederlanders lid van een politieke partij. Voor politicologen was dit aanleiding om groot alarm te slaan. Er lijkt iets grondig mis. Zien de politieke partijen hun einde naderen? Met andere woorden: verliezen zij hun functie?

Sleutelfunctie

Om die vraag te kunnen beantwoorden moet eerst duidelijk zijn waar we het over hebben. Wat is een politieke partij? Zo gemakkelijk is dat nog niet. Ruud Koole hanteert de volgende minimumdefinitie: “Een politieke partij is een georganiseerde groep, voorzien van een officiële benaming, die als zodanig kandidaten stelt voor de verkiezingen voor openbare functies.” Deze definitie is in de praktijk al achterhaald, gezien de opkomst van de eenmanspartij van Geert Wilders. Desondanks is het duidelijk: de belangrijkste functie van politieke partijen is het afvaardigen van volksvertegenwoordigers. Een functie die op de meeste partijen van toepassing is of was, is het vertegenwoordigen van een bepaalde groep voor een politiek orgaan – al dan niet op sociaaleconomische of levensbeschouwelijke achtergrond.

Partijen hebben dus een sleutelfunctie: zij leveren volksverte-

genwoordigers in alle openbare vertegenwoordigende lichamen. Het antwoord op de gestelde vraag is dan ook simpel: nee, zij verliezen hun functie niet. De problemen rondom politieke partijen hebben vooral te maken met een tekort aan vertrouwen. En ook dat is reden genoeg voor een levendig debat onder politicologen over de rol van de politieke partijen vandaag.

Bekende politicologen, zoals Ruud Koole, wijlen Peter Mair, Henk van der Kolk en Kees Aarts hebben veel onderzoek naar de situatie van politieke partijen gedaan. Recent zijn enkele bundels verschenen die de staat van de Nederlandse politieke partijen en democratie onderzoeken. Ik bespreek er hier twee. Jacques Thomassen, Rudy Andeweg en Carolien van Ham publiceerden de bundel *De Wankele Democratie*, waarin ze de staat van de democratie onder de loep nemen. Ook de Raad voor het openbaar bestuur (Rob) houdt zich al jaren met deze materie bezig. Hun in april 2014 verschenen bundel *Politieke partijen: overbodig of nodig?* is volledig gewijd aan de problematiek.

Ontzuiling

Hoewel deze politicologen van mening verschillen over de oplossingen, zijn ze het over de oorzaken meestal eens. De problemen begonnen midden jaren zestig. Tot die tijd kende Nederland een verzuilde samenleving, gebaseerd op politieke en levensbeschouwelijke voorkeur. In een zuil bevonden zich ondermeer media, scholen en vakbonden, met de politieke partij aan de top ervan. Halverwege de jaren zestig begon dit systeem af te brok-

kelen. Partijen begonnen veel leden te verliezen. Veel mensen associeerden hun levensovertuiging niet langer met de zuil en hun stem ging dus niet meer automatisch naar de partij van de zuil. De samenleving individualiseerde.

Door de drastische daling van de ledenaantallen moesten politieke partijen noodgedwongen hun interne structuren veranderen. Immers, de uitgebreide partijkaders (inclusief de zeer hechte banden met media en vakbonden) waren verleden tijd. Ruud Koole heeft deze structuurverandering beschreven. Waar partijen in de tijd van de verzuiling massapartijen waren, met grote aantallen leden en gelieerde omroepen en andere verenigingen, zijn partijen nu afhankelijk van een beperkt kader van actieve leden. Dit maakt hen kwetsbaarder, maar ook flexibeler.

Interne rel

Een tweede structuurverandering volgde na 2002. Pim Fortuyn wakkerde met zijn *Puinhopen van Paars* de onvrede over de toenmalige politieke partijen aan. Dit was voor de meeste partijen reden om drastisch te verjongen en hun partijen te democratiseren. Zo veranderden de partijcongressen van delegatiecongressen naar congressen voor leden, met het principe van 'één mens één stem'. Bovendien voerden onder andere PvdA, VVD en CDA zogenaamde *primaries* (voorverkiezingen) voor het partijleiderschap in. Hoewel de VVD bijna ten onder ging aan een interne rel door de onderlinge strijd, lijken de overige partijen positief over deze democratisering.

Vertrouwen

Naast de algemeen genoemde oorzaak – de ontzuiling – zijn er nog een aantal aanvullende analyses. De bundel *Politieke partijen: overbodig of nodig?* van de Rob noemt wellicht de belangrijkste: politieke partijen verbestuurlijken. Neem bijvoorbeeld een gemiddelde eurobarometer. In zo'n enquête wordt het vertrouwen in partijen vergeleken met het vertrouwen in bijvoorbeeld de rechterlijke macht, de media en het leger. Dat zijn niet echt belangenverenigingen, wat politieke partijen in principe wel zijn. Volgens de bijdrage van Deschouwer is deze indeling tekenend voor de positie van politieke partijen in de maatschappij. Politieke partijen zijn steeds meer gericht op de macht en het landelijke beleid. Het opkomen voor de achterban lijkt naar het tweede plan te zijn geschoven. Ook hier verliezen politieke partijen hun rol van belangenbehartiger uit het oog.

Het vertrouwen in politieke partijen is inmiddels gedaald tot ongeveer veertig procent. Dat is voor velen een alarmerend percentage. In de Rob-bundel wordt dan ook de noodklok geluid. Maar het boek *De wankеле democratie* brengt relativering aan: met een vertrouwensspercentage van veertig procent doet Nederland het in Europa behoorlijk goed. Ook als het gaat om andere cijfers met betrekking tot de verhouding tussen de Nederlandse politieke partijen en de burgers blijkt dat Nederland op Europese schaal gewoon goed scoort.

Pot nat

Door de dalende ledentallen neemt ook de vaste aanhang van de tra-

ditionele partijen af. Ook dit wordt als een probleem gezien, omdat het Nederlandse politieke landschap steeds minder voorspelbaar wordt. Het zijn echter weer de auteurs van *De wankеле democratie* die deze trend relativeren. Volgens hen zijn verkiezingen een markt, waarin politieke partijen moeten strijden om de gunst van de kiezer. In feite was het partijsysteem volgens deze redenering ten tijde van de verzuiling ziek, terwijl het nu weer aan de beterende hand lijkt.

Politieke partijen worden daarnaast steeds meer als 'één pot nat' beschouwd, zoals ook blijkt uit het onderzoek van Van der Kolk en Aarts in 2011. Burgers plaatsen de meeste politieke partijen steeds meer in het midden van het politieke spectrum, waardoor de onderlinge verschillen langzaam maar zeker vervagen. Dit idee is niet nieuw. De Duitser Otto Kirchheimer schreef vanaf de jaren zestig al over de *catch all party*: de verandering die politieke partijen zouden doormaken zou leiden tot het behalen van 'winst' (kiezers) in plaats van het behalen van idealistische doelstellingen. Gelukkig lijkt dit idee voorlopig niet meer dan een utopie, al doet de 'één-pot-nat'-constatering wel geloven dat het dichterbij komt.

Ook Deschouwer gaat in op het vraagstuk van vertrouwen. Hij noemt de Europese Unie als één van de grootste obstakels voor partijen: er is minder ruimte voor landelijk beleid door maatregelen als de drie procentnorm. Politieke partijen worden door deze ontwikkeling langzaam maar zeker in dezelfde beleidsrichting geduwd, met een grotere spanning tussen woord en

daad. Op den duur zou dit zeer nadelig uit kunnen pakken voor onze democratie, aldus Deschouwer.

Alternatieven

Welke oplossingen worden aangeboden? De oplossing voor het één-pot-nat-beeld van partijen, is volgens zowel de Rob-bundel als *De wankelende democratie* een sterkere inhoudelijke profilering van politieke partijen, zodat de verschillen weer duidelijk worden. Vanuit de gedachte van partijen als belangengroepen: partijen moeten weer weten wie zij vertegenwoordigen en hoe ze dat het beste kunnen doen. De Europese Unie zou daarbij juist kunnen helpen: politieke partijen zouden zich door de Europese regels moeten laten inspireren tot creatieve voorstellen, zodat het onderlinge debat en de onderlinge verschillen weer duidelijk worden. Iedereen heeft uiteindelijk baat bij een goed gefundeerd debat over de Europese Unie.

De verzuiling zal echter nooit meer terugkeren. In *De wankelende democratie* wordt zelfs gepleit voor een vorm van polarisatie, die zal leiden tot een tweepartijensysteem. Of dat slim is valt te betwijfelen. Uit dezelfde bundel blijkt namelijk dat tijdens de polarisatieperiode in Nederland het vertrouwen in de democratie daalde in plaats van steeg.

De Rob-bundel biedt nog een oplossing voor het monitoren en bereiken van kiezers. Sociale media hebben vele mogelijkheden en zijn – mits goed gebruikt – in potentie een ware goudmijn voor partijen. Aan de hand van media als Facebook en Twitter kunnen onderwerpen worden gemonitord

en eventueel worden gemanipuleerd. Door directe interactie met de kiezer doet de partij aan een goede manier van leden- en kiezersbinding door snel, direct en met aandacht te reageren. Bovendien kunnen doelgroepen veel efficiënter worden aangesproken.

Terug naar de kerntaak van partijen: het leveren van volksvertegenwoordigers. Bij het kiezen van mogelijke alternatieven voor politieke partijen, zou deze functie ook vervuld moeten worden. Initiatieven als de G1000 vormen niet meer dan een in potentie waardevolle aanvulling op het beleid door de input van burgers. De G1000 zal dus nooit in staat zijn om de plek van traditionele partijen in te nemen. Een ander idee is terug te gaan naar de tijd van 1850, waarin ieder Kamerlid individueel werkte en besliste. Voor deze stap zijn echter meer nadan voordelen te bedenken. Het enige voordeel – parlementariërs zijn vrij om hun standpunten te bepalen – steekt schril af tegen het extra werk dat zonder partijen op Kamerleden afkomt. Daarnaast wordt de politiek minder voorspelbaar zonder partijen, fracties en dergelijke. Over fracties gesproken: deze zullen in welke vorm dan ook toch terugkeren, maar dan zonder de partij als overkoepelend orgaan.

Ingebakken

Wat zou dan een levensvatbaar alternatief kunnen zijn? Is het een idee om belangenverenigingen een plek te geven in volksvertegenwoordiging? Belangenverenigingen komen immers volledig op voor de belangen van hun doelgroep. Maar

wie bepaalt welke vereniging met hoeveel mensen in welk orgaan zitting mag nemen? En wie houdt het overkoepelend belang in het oog?

Met andere woorden: partijen zitten ingebakken in ons politieke systeem. Hun functie is nog even belangrijk als altijd. Maar ze hebben wel degelijk een vertrouwen-sprobleem. Dat kunnen ze enkel oplossen door terug te gaan naar de oude kern: ze moeten zichzelf weer gaan zien als belangengroepen.

/

Politieke partijen: overbodig of nodig?

Den Haag, Raad voor het Openbaar Bestuur 2014.

J. Thomassen, C. van Ham en R.

Andeweg, *De wankelende democratie: heeft de democratie haar beste tijd gehad?*, Amsterdam, Prometheus, Bert Bakker 2014.

Literatuur

H. van der Kolk en K. Aarts, 'Verschillen politieke partijen in de ogen van de kiezers?'. In R. Andeweg en J. Thomassen, *Democratie doorgelicht: het functioneren van de Nederlandse democratie*, Leiden, Leiden University Press 2011, p. 267-282.

R.A. Koole, *De opkomst van de moderne kaderpartij: Veranderende partijorganisatie in Nederland 1960 – 1990*, Utrecht, Uitgeverij Het Spectrum 1992.

A. Lijphart, *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*, Haarlem, Becht 1990.

Personalia

Ruben **Abels** (1972) is mede-oprichter van DesignArbeid, een ontwerpstudio die het belang van ontwerpen in een democratie onderzoekt. Abels houdt zich bezig met publieksparticipatie, de mogelijkheden van een meer lokaal georganiseerde democratie en toekomstscenario's in het licht van technologische ontwikkelingen.

Simon **Allemeersch** (1980) studeerde Germaanse Talen aan de KU Leuven en volgde daarna de regieopleiding aan het Rits in Brussel. Hij werkt als docent en theatermaker in Vlaanderen en Brussel. Momenteel maakt hij deel uit van de Stadsresidenten bij Kunstencentrum Vooruit in Gent.

Barbara **Asselbergs** (1978) studeerde grafisch ontwerpen en algemene cultuurwetenschappen. Ze is mede-eigenaar van ontwerp bureau DesignArbeid, waar ze de leefbaarheid van steden en de invloed hierop van burgers onderzoekt. Momenteel doceert zij aan MIADA, Modern International Art & Design Academy in Chongqing, China.

Herko **van Eerden** (1966) studeerde af aan Kunstacademie Minerva in Groningen. Hij maakt collages, schilderijen, kunstenaarsboeken, tekeningen en objecten. Daarnaast werkt hij als begeleider in de (ex) dak- en thuislozenzorg in Utrecht.

Sylvester **Hoogmoed** (1966) is politoloog en werkzaam als zelfstandig schrijver en journalist. Hij publiceerde een biografie over Ramses

Shaffy en artikelen in onder meer *De Groene Amsterdammer* en de *Volkskrant*. Daarnaast presenteert hij een wekelijks chansoneprogramma bij De Concertzender.

Marcel **ten Hooven** (1957) is journalist en vast medewerker van *De Groene Amsterdammer*. Van 1978 tot 2006 was hij verbonden aan dagblad *Trouw*. Hij is (mede)-auteur van o.a. *De lege tolerantie* (2001), *Ongewenste Goden* (2006), *De geschiedenis van de CHU* (2008) en *U bevindt zich hier* (Boom 2010). In 2003 won hij de Vondelingprijs voor politieke journalistiek.

Reinier **van der Hulst** (1990) is oud-stagiair bij Bureau de Helling en studeerde aan de Roosevelt Academy en politicologie in Leiden. In zijn afstudeerscriptie beschreef hij de invloed van de Nederlandse politieke jongerenorganisaties op hun moederpartijen. Nu studeert hij rechten aan de KU Leuven.

Paul **Kuypers** (1929) is publicist. Hij schrijft over cultuurfilosofie en politiek. In de jaren zestig en zeventig was hij directeur van het Provinciaal Opbouworgaan Noord Brabant. Hij was in 1969 betrokken bij de bezetting van de Katholieke Hogeschool Tilburg. In de jaren negentig was hij directeur van de Balie in Amsterdam.

Noortje **Marres** (1975) is als socioloog verbonden aan Goldsmiths, Universiteit van Londen. Ze promoveerde aan de Universiteit van Amsterdam op een proefschrift over problemen van participatie in de technologische samenleving. Nu

werkt ze aan een boek over digitale sociologie.

Herman **Meijer** (1947) is publicist en actief in verschillende besturen en bewegingen. Hij was van 1994 tot 2002 wethouder voor GroenLinks in Rotterdam en van 2003 tot 2006 partijvoorzitter van GroenLinks. Hij is opgeleid als bouwkundig ingenieur en architect aan de Technische Hogeschool Delft. Meijer is redactielid van de Helling.

Piet **Meerdink** (1949) woont in Leeuwarden. Hij was daar raadslid en fractievoorzitter voor PAL/Groenlinks en werkte als senior adviseur voor de Gemeente Leeuwarden en University Campus Fryslân. Daarvoor gaf hij jaren les aan de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden in juridische en beleidsvakken.

Jan Atze **Nicolai** (1965) is gemeenteraadslid voor PAL GroenLinks te Leeuwarden, en teamleider in de gehandicaptenzorg voor stichting Talant. Daarnaast is hij dichter en publicist. Hij publiceerde in verschillende dagbladen en periodieken over politiek en zorg.

Maarten **van Poelgeest** (1965) was van 2006 tot 2014 wethouder in Amsterdam namens GroenLinks. Daarvoor was hij fractievoorzitter van de Amsterdamse gemeenteraad. Vanaf oktober werkt hij bij adviesbureau Andersson Elffers Felix (AEF), dat overheden, publieke en private organisaties ondersteunt bij strategische vernieuwingen.

Jacques **Rancière** (1940) is emeritus hoogleraar filosofie aan de

Dossier Eerste Wereldoorlog in het Engels

Veel artikelen uit de Helling special 'Europa 1914-2014' zijn in het Engels beschikbaar via www.greeneuropejournal.eu. Zoek onder *Great war* of *World War One*. Bovendien werden aan dit dossier nog enkele artikelen toegevoegd die niet in de Helling stonden.

Publicatie: Bio-based economy

De *bio-based economy* heeft toekomst. In deze publicatie geven GroenLinks Europa en Bureau de Helling een beknopt overzicht van de mogelijkheden van een 'plant-aardige' economie, gebaseerd op biomassa. Als we onze energie- en grondstofbehoefte aan biomassa ontleen, wordt onze economie een gesloten koolstofkringloop die niet tot opwarming van de aarde leidt. Daarnaast biedt de bio-economie nieuwe economische kansen voor landbouw, milieuvriendelijke chemie, en voor decentrale productie.

Bestellen of downloaden: via www.bureaudehelling.nl/publicatie/de-bio-based-economy

Lezing Michel Bauwens over circulaire economie

Hoe ziet de organisatie van een circulaire economie er uit? Op uitnodiging van ondermeer Bureau de Helling komt de Belgische cyberfilosoof Michel Bauwens naar Nederland om te spreken over de ecologische en politieke aspecten van co-creatie. Hij zal wereldwijde ontwikkelingen op het gebied van de deeleconomie duiden in de context van de circulaire stad.

Bauwens is oprichter van de Foundation for Peer-to-Peer Alternatives (P2P Foundation), een wereldwijd netwerk van wetenschappers en activisten op het gebied van de *commons*. Samen met Jean Lievens schreef hij in 2013 *De Wereld Redden, met peer-to-peer naar een post-kapitalistische samenleving* (Uitgeverij Houtekiet).

Lot van Hooijdonk, wethouder in Utrecht voor Verkeer en mobiliteit, Duurzaamheid en Milieu en Anne-mieke Roobeek, hoogleraar Strategy & Transformation Management, Nyenrode Business University, zullen reageren op de voorstellen van Bauwens.

Waar & wanneer: Pakhuis de Zwijger Amsterdam, 14 oktober 2014, 20:00. Aanmelden: www.bureaudehelling.org/agenda

Université Paris VIII. Hij schreef vele boeken over de erfenis van het marxisme, emancipatie, politiek, esthetiek en kunst en cultuur. In Nederland verscheen in 2012 *Het esthetische denken* bij uitgeverij Valiz.

Tamara **van Ree** (1981) is historica en vrijwilliger bij Bureau de Helling. Ze studeerde Internationale betrekkingen aan de Universiteit Utrecht en daarvoor sociaal pedagogische hulpverlening aan de Hogeschool Utrecht. Dit najaar werkt ze aan het partijdebat over militaire interventie.

Kees **Vendrik** (1963) is lid van de Algemene Rekenkamer. Hij studeerde politicologie in Nijmegen en Amsterdam. Van 1998 tot 2010 was Vendrik lid van de Tweede Kamerfractie van GroenLinks. Daarvoor werkte hij bij politiek cultureel centrum de Balie. Vendrik is oud-redacteur van de Helling.

Herman **Tjeenk Willink** was o.a. adjunctsecretaris van de minister-raad en voorzitter van de Eerste Kamer. Hij bekleedde verschillende bestuursfuncties, o.a. voor NOVIB, Landelijk Ondersteuningsinstituut Kunstzinnige Vorming (LOKV) en Stichting Stop Aids Now. Hij trad verschillende malen op als informateur bij kabinetsformaties. Van 1997 tot 2012 was hij vicepresident van de Raad van State. Sinds december 2012 is Tjeenk Willink minister van Staat.

Bureau

Medewerkers

Op 11 september nam senior staf-medewerker en chef de bureau **Gerrit Pas** afscheid met een symposium over militaire interventie, een onderwerp dat GroenLinks de komende tijd nog vaker zal bezighouden. Hij wordt opgevolgd door **Richard Wouters**, die daarnaast voor de GroenLinksfractie in het Europees Parlement actief blijft.

Per 1 oktober neemt ook **Katinka Eikelenboom** afscheid. Zij werkte mee aan diverse partijprogramma's en publicaties en trad op als eindredacteur van de website van Bureau de Helling. Afgelopen jaar was ze politiek assistent van Maarten van Poelgeest en droeg bij aan de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen in Amsterdam. Katinka Eikelenboom wordt domeinleider Onderwijs bij de Vereniging van Universiteiten (VSNU) in Den Haag. We hopen zo snel mogelijk een opvolger voor haar te vinden.

Per 1 september zijn een nieuwe stagiair en vrijwilliger gestart: **Amarens Veeneman**, derdejaars student politicologie en **José Boon**, die geschiedenis studeert. Zij zullen zich bezighouden met webredactie, het schrijven van artikelen en blogs en het ondersteunen van de organisatie van geplande bijeenkomsten. Zo begint Bureau de Helling dit nieuwe politieke seizoen met een groter team.

Publicaties

Jasper Blom

'De macht van de financiële lobby in Brussel', 20.5.2014, www.stukrood-vlees.nl

'Ingrijpen of niet? Wanneer is militair ingrijpen in het buitenland gerechtvaardigd?' *GroenLinks Magazine* juli 2014, www.groenlinks magazine.nl

Reinier van der Hulst

'Pyrrusoverwinning in het EP?', 11.7.2014, www.bureaudehelling.nl

Erica Meijers

'Let Europe remember the Great War', *Green European Journal* 15.5.2014.

'Gedenk de Grote Oorlog Europees', *Ophef*, tijdschrift voor hartstochtelijke theologie, 2014, nr. 2 (thema: Het Kwaad), p. 16-18.

Tamara van Ree

'Overcoming the Troubles: hybrid green identities', 3.7.2014, gef.eu/news. (ook verschenen bij de Green Foundation Ireland 23.6.2014)

'Verdeeldheid overwinnen in Noord-Ierland. Een hybride groene identiteit als methode voor sociale duurzaamheid', 8.7.2014, www.bureaudehelling.nl

de Helling

Wetenschappelijk Bureau GroenLinks

BUREAU DE HELLING
Postbus 8008
3503 RA Utrecht
030-23 999 000
www.bureaudehelling.nl

MEDEWERKERS
Jasper Blom · DIRECTEUR
Anne de Boer
Katinka Eikelenboom
Erica Meijers
Richard Wouters

STAGIAIRES
José Boon
Tamara van Ree
Amarens Veeneman

RAAD VAN ADVIES
Jessie Bokhoven, Martien Das,
Albert Faber, Ruard Ganzevoort,
Dirk Holemans, Henrike
Karremans, Marjolein Meijer.
Thomas Mertens, Nevin Özütok

Paul Frissen

De fatale staat. Over de politiek noodzakelijke verzoening met tragiek

Van Gennep, Amsterdam 2013

■ Wij moderne mensen weten ons niet meer te verzoenen met tragiek, zo stelt politiek filosoof en bestuurskundige Paul Frissen. We leggen ons niet neer bij pech, leed en rampen, maar eisen voortdurend bescherming van de staat. Maar juist het besef dat het bestaan onvolmaakt is en vol tegenstrijdigheden zit, is nodig om de maatschappelijke pluraliteit te waarborgen.

De politiek zou zich moeten presenteren als 'fatalistisch', zodat de grenzen van de maakbaarheid als tragiek beschouwd kunnen worden, in plaats van als gevolg van tekortschietende kennis en kunde. Fatalisme behoedt ons voor de totalitaire verleiding en bevordert de vrije samenleving. De kern van vrijheid is onenigheid. Die is onoplosbaar, vindt Frissen en leidt onvermijdelijk tot steeds nieuwe conflicten. Niets doen is dan soms beter dan je overal mee bemoeien, wetende dat de kans groot is dat er alsnog ongewenste dingen zullen gebeuren. Daarom moet de overheid wat betreft Frissen terughoudend zijn ten opzichte van de samenleving, want vrijheid is noodzakelijk om minderheden en rechten te beschermen. Niets doen is goed voor de democratie, regelzucht en dadendrang is slecht.

/ Amarens Veeneman

Willem Schinkel

De nieuwe democratie, naar andere vormen van politiek,

De Bezige Bij, Amsterdam 2012

■ Schinkel spreekt over het Museum Nederland. Hij wil lezers inspireren "tot een weg uit het museale, regressieve denken en doen". Hij houdt een pleidooi voor een echt linkse politiek en werkelijk politieke verandering. "Want wat is er nog links aan de laffe omarming van de neoliberale economie die dagelijkse spreekt uit de vermeende noodzaak politiek en democratie opzij te schuiven in de restauratie van markten die in de eerste plaats tot de huidige catastrofe aanleiding hebben gegeven?"(p.19) Schinkel constateert een depolitisering in de Nederlandse politiek. Hij gaat op zoek naar andere vormen van politiek en democratie. In zijn boek biedt hij perspectieven die kunnen bijdragen aan onenigheid, aan democratische discussie. Een van zijn voorstellen is om een nieuwe Raad van State te ontwerpen, met als belangrijkste taken het ontwikkelen van tegenspraak en het mobiliseren van publiek. Aan de *Trias politica* voegt hij een vierde macht toe: de agenderende macht.

/ Piet Meerdink

Thomas Decreus

Een paradijs waait uit de storm. Over markt, democratie en verzet

Epo, Antwerpen 2013

■ De Belgische historicus en filosoof Thomas Decreus promoveerde eerder dit jaar aan de KU Leuven op de dubbele dimensie van politieke representatie, die van vertegenwoordiging en voorstelling. Het aspect van voorstelling wordt volgens Decreus in de politieke literatuur te vaak onderbelicht.

In *Een paradijs waait uit de storm* onderzoekt Decreus de veranderende plaats van economie in het denken over politiek. Waar economie vroeger werd gezien als een aspect van de samenleving waarover de politiek beslissingen moest nemen, "zijn we overgestapt naar een ideologisch paradigma van marktsoevereiniteit: de markt vertegenwoordigt voortaan het opperste gezag". Dit met alle gevolgen van dien. Technocraten die buiten de politiek mogen handelen krijgen steeds meer macht. Een proces dat zichzelf versterkt en een grimmig scenario schetst voor de toekomst waarin het democratisch gehalte van de samenleving steeds verder afbrokkelt. De hoop ligt wat betreft Decreus in het conflict. Volgens hem zijn conflicten een essentieel onderdeel van democratie. Via verzet kunnen burgers de politiek op de economie terugveroveren. Meer van Decreus in het volgende nummer van de Helling.

/ Tamara van Ree

David van Reybrouck
Tegen Verkiezingen
 De Bezige Bij, Amsterdam 2014

■ De Belgische cultuurhistoricus, archeoloog en schrijver David van Reybrouck zou naar eigen zeggen het liefst thuis zitten schrijven aan theater of poëzie, "maar het is lastig schrijven wanneer het dak lekt", waarmee hij doelt op de staat van de democratie. In schitterende zinnen constateert hij dat de huidige representatieve democratie lijdt aan het democratisch vermoeidheidssyndroom. De hoofdoorzaak hiervan is dat wij ervan overtuigd zijn dat de stembusgang de enige manier is om representatie te verkrijgen.

Dankzij het electorale stelsel moeten de lange termijn en het algemeen belang steeds het onderspit delven tegen de korte termijn en het partijbelang. Politici moeten meer geluid maken om stemmen te winnen, terwijl hun macht almaar kleiner is geworden. Verkiezingen zijn als fossiele brandstof: ooit gaf het een boost, maar nu beseffen we dat het nieuwe kolossale problemen veroorzaakt.

Van Reybrouck zet in een glashelder en meeslepend betoog uiteen dat een gedeeltelijk lotingsysteem een oplossing zou kunnen bieden door de democratie weer vaart te geven en de zeggenschap van de burgers te vergroten.

/ Amarens Veeneman

Steirischer herbst &
 Florian Malzacher (ed.)
Truth is concrete.
A Handbook for Artistic
Strategies in Real
Politics
 Sternberg Press, Berlin 2014

■ *Die Wahrheit ist konkret* – deze zin hing boven het bureau van Bertolt Brecht tijdens zijn ballingschap in Denemarken en is nu in het Engels als motto gekozen voor een essaybundel over de vraag naar de rol van kunst in sociale en politieke strijd. Biedt kunst een stuk gereedschap om de wereld te vormen, of houdt zij 'slechts' een spiegel voor? Het is duidelijk dat de makers van dit boek meer voor de eerste optie voelen. Tijdens het gelijknamige festival hielden intellectuelen en kunstenaars zich tijdens een zevendaagse marathon 24 uur per dag met deze vragen bezig. Het resultaat is dit handboek met maar liefst 99 bijdragen over verschillende tactieken en strategieën voor politiek betrokken kunstenaars en artistiek geïnspireerde politieke activisten. Ze worden aangevuld met enkele filosofische essays over de achtergrondideeën en uitgangspunten van dit spannende boek over politiek en kunst. Ik noem slechts een paar auteurs, die Hellinglezers bekend zijn: de Yes Men, Geert Lovink, Pussy Riot, Chto Delat?, Jonas Staal, Chantal Mouffe en Slavoj Žižek. Het boek is geïllustreerd door Dan Perjovschi.

Bestellen: www.steirischer-herbst.at/2014/micro/english/shop.php

/ Erica Meijers

Verder lezen

Erich Salomon & het ideale parlement

Erich Salomon (28.4.1886 Berlijn – 7.7.1944 Auschwitz) behoorde tot de succesvolste fotojournalisten van zijn tijd. Hij publiceerde vooral in kranten en tijdschriften met een liberaal profiel. Deze maand verschijnt een boek over zijn werk.

Salomon maakte zijn foto's in een periode waarin de parlementaire politiek in een crisis verkeerde. In Duitsland legde hij de opkomst van het nationaalsocialisme vast en vluchtte vlak voor de machts-overname naar Nederland, waar men probeerde te midden van alle spanningen het parlementaire stelsel overeind te houden.

In Duitsland gold Salomon als de esthetische vernieuwer van de parlementaire fotografie, die de volksvertegenwoordigers in beeld bracht op een manier die tot dan toe onbekend was. Salomon probeerde de Rijksdag van de Weimarrepubliek als een verantwoordelijk en tegelijk dicht bij het volk staand parlement van delibererende dames en heren af te beelden, totdat de opmars van de nationaalsocialisten hem dat steeds moeilijker maakte.

In Nederland werd Salomon de grondlegger van de parlementaire fotografie: hij was de eerste fotograaf die toestemming kreeg om tijdens de plenaire debatten opnamen te maken. Marij Leenders onderzoekt in haar bijdrage hoe Salomon daarbij enerzijds voortborduurde op de ervaringen die hij in Berlijn

had opgedaan, en anderzijds nieuwe, meer door de film geïnspireerde oplossingen introduceerde.

Erich Salomon was nauw betrokken bij wat je het begin zou kunnen noemen van de 'mediatisering' van de parlementaire politiek. In Duitsland was dat proces verder voortgeschreden dan in Nederland. In de commerciële reclame, de politieke propaganda en de amusementsindustrie werden de visuele media ingezet. Het leidde tot een tot dan toe ongekende dosis aan visuele prikkels. Dat de autoritaire politieke bewegingen hier slim van gebruik wisten te maken, is bekend. Veel minder duidelijk is wat het betekende voor de democratische partijen en regeringen en voor de parlementaire politiek. De auteurs van het boek lezen het werk van Salomon als een bijdrage aan de ontwikkeling van een parlementaire beeldtaal. Hij wilde met de middelen van de fotografie 'een ideaal parlement' creëren. Zijn parlementaire foto's kunnen gezien worden als een belangrijk politiek statement in de debatten rond democratie en dictatuur.

/
Erica Meijers

Andreas Biefang & Marij Leenders (red.), *Erich Salomon & het ideale parlement. Fotograaf in Berlijn en Den Haag, 1928-1940*, Uitgeverij Boom, Amsterdam 2014.

Beelden op de pagina's hierna:

p 73

Portret Erich Salomon

p 74-75

Pagina van de *Berliner Illustrierte Zeitung*, 24.10.1930. Het parlement is hier in alle rust aan het werk. Je ziet twee figuren naar buiten kijken. De foto is wat dreigend van karakter en dat is de enige verwijzing naar het kabaal dat intussen buiten op straat door nationaalsocialisten wordt veroorzaakt. Dat wordt niet getoond, evenmin als de foto's van de nationaalsocialisten in het parlement, die Salomon wel maakte (zie p. 76). Andreas Biefang meent in zijn bijdrage aan het boek dat Salomon de foto's met opzet oversloeg omdat ze niet pasten in het concept van het 'zuiver houden' van de parlementaire binnenruimte, van de 'heilige plaats' van de representatieve democratie. Salomon wilde in zijn reportage geen ruimte geven aan de symbolische aanval van de nationaalsocialisten op het parlementaire bestel.

p 76-77

Afgevaardigden van de NSDAP in bruine hemden voor ze de plenaire zaal binnenmarcheren.

p 78-79

Pagina van tijdschrift *Het Leven*, 22.2.1936. Foto's als deze gaven de lezers voor het eerst het gevoel zelf bij de vergadering aanwezig te zijn. Ze gaven meer openheid over het functioneren van het parlement.

KRITISCHE TAGE IM

Aus den ersten Sitzungen des neuen Reichstags:
Paul Lobe (Soz.), der wieder zum Präsidenten gewählt wurde.

Vizepräsident Walther Graf (D.-Nat.)

Vizepräsident Franz Stöhr (Nat.-Soz.)

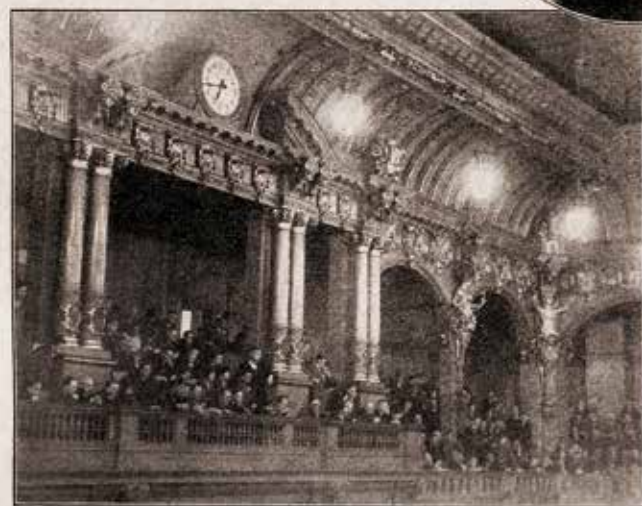
Augenblicks-Aufnahmen aus den Bankelhängen:
Walter Lambach (Volkstom.) und Reichs-
minister Treutmann (Volkstom.)

Generaloberst a. D.
von Seede (D. Sp.)

Geheimrat
Fugenberg
(der Vorkurs der
deutschen Frei-
heit) wird von
amerik. Journal-
isten interviewt.

Zuhörer auf der Tribüne.

Der Preuß. Ministerpräsident Otto Braun.
Aufnahmen: Dr. Erich Salomon.

REICHSTAG

IM SITZUNGSSAAL UND
IN DEN WANDELGÄNGEN

Abgeordnete beobachten von einem Fenster des Reichstagsgebäudes aus die Demonstrationen auf dem Platz der Republik.

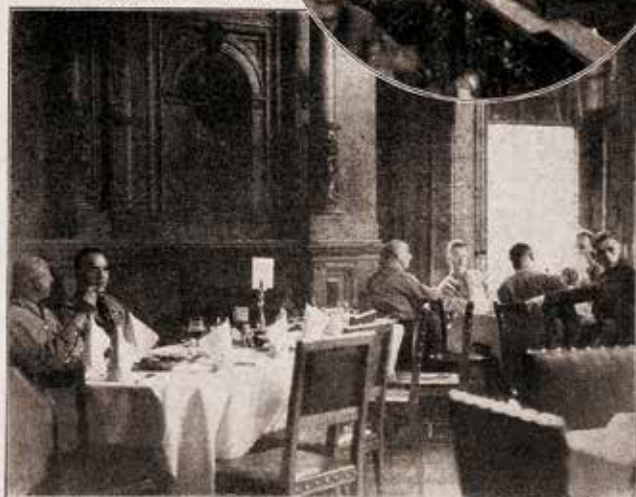
Reichskanzler Dr. Brüning bei der Regierungserklärung.

Augenblicke - Aufnahmen aus den Wandelgängen und dem Restaurant: Klara Zetkin (Komm.), die 23jährige Abgeordnete.

Ernst Torgler (Komm.)

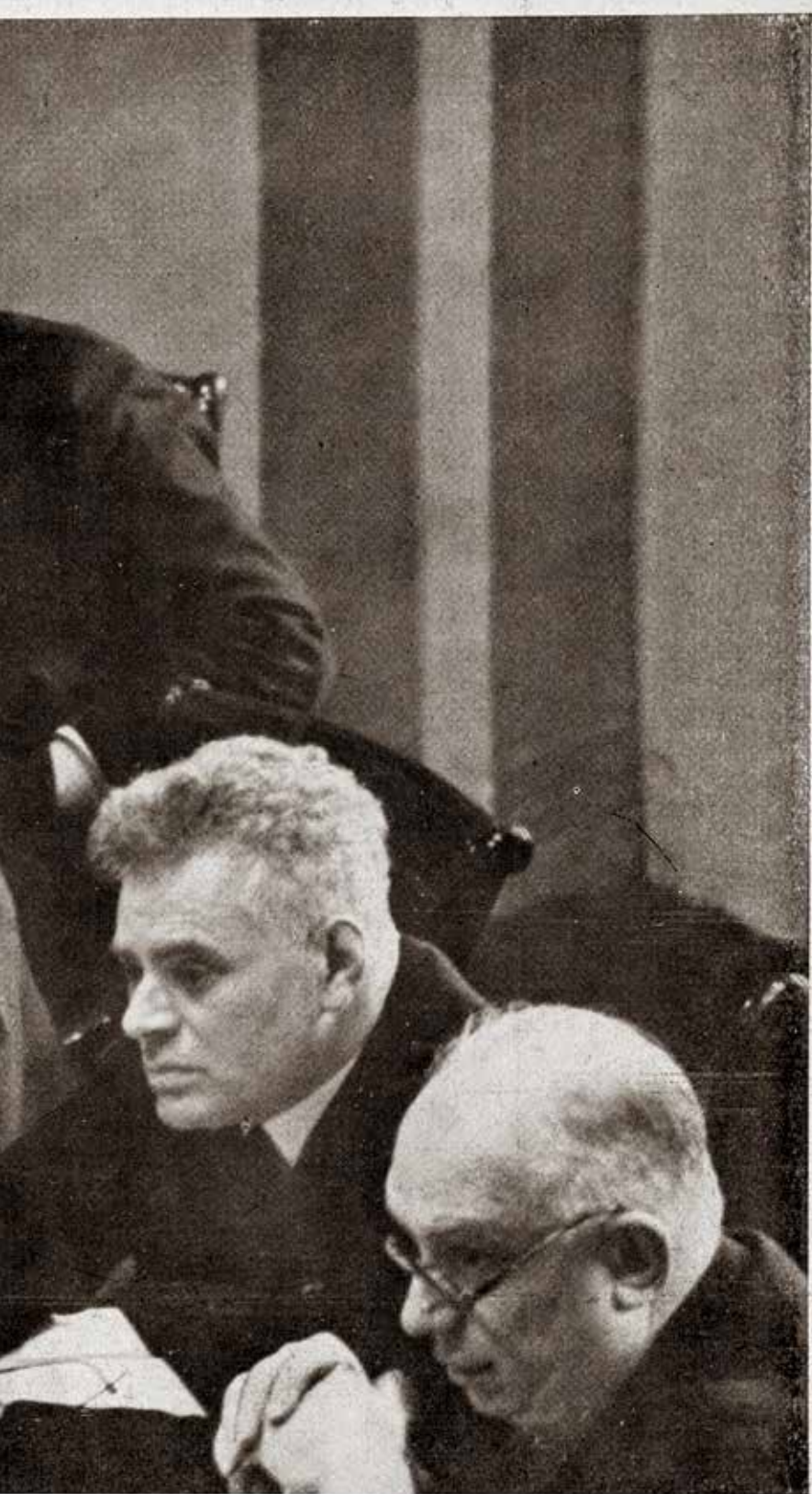
Nationalsozialistische Abgeordnete in ihrer Parteiuniform am ersten Sitzungstage. Ausführender: Dr. Erich Salomon.

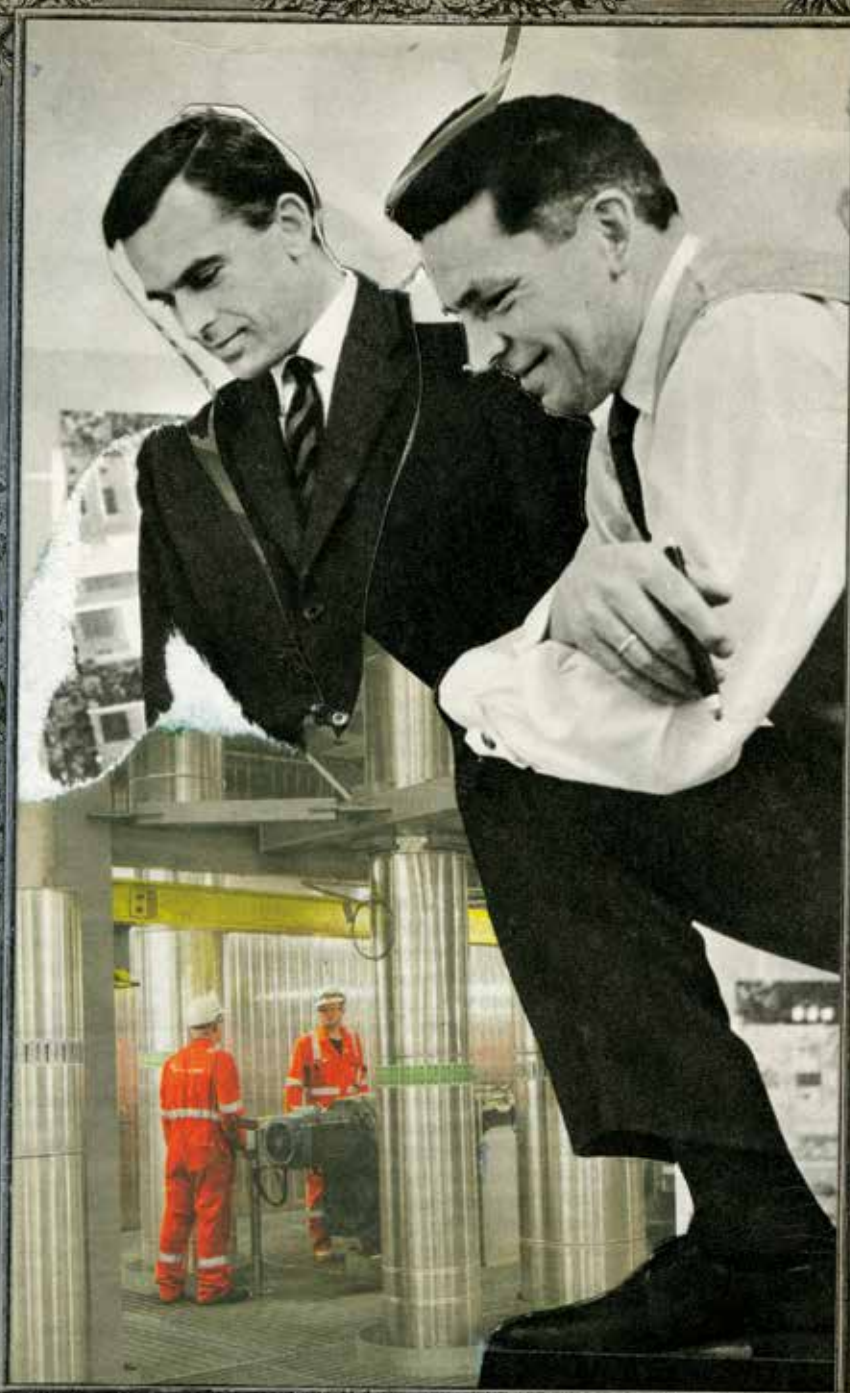

Een expressief beeld van de regeeringstafel! Dr. Colijn heeft de rechterhand aan woord verloren te laten gaan. Minister Slotemaker de Bruïne schijnt met moeite van instemend, minister van Schaik blikt verwonderd over zijn brilleglazen; stroom van welsprekendheid, welke de „geachte afgevaar

het oor geslagen om van de critiek op zijn beleid geen
een interruptie in te houden; minister Oud kijkt verr
rechts minister de Graeff (links) ondergaat onbewogen de
rdigde" over de regeering uitstort.

Au
PI
PI

Die
And
Zbig
und
bilde
sech
Alle
die F
Arch
der T
Hoch
absol
Ihr b
Inter
umfa
als au
ihrer
herv
Proje
für T
Indus
Auße
Entw
Fabri
in W
haben
Ausze